

לנין

מדינה ומהפכה

הוצאת הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הישראלית

הוצאת הוועד המרכזי של המפלגה
הקומוניסטית הישראלית
תל-אביב, אפריל 1984

LENIN

THE STATE AND REVOLUTION

Translated by Moshe Ben-Khorin

כל זכויות התרגום שמורות

תרגום לעברית: משה בן־חורין

דפוס „אורלי“, תל־אביב

ה ת ו כ ז

5. הקדמה למהדורה הראשונה
6. הקדמה למהדורה השנייה
7. פרק ראשון. החברה המעמדית והמדינה
- 1. המדינה — תוצר חוסר הפשרה בין הסתירות המעמדיות .
10. 2. חטיבות מיוחדות של אנשים חמושים, בתי־סוהר וכיו"ב .
13. 3. המדינה — מכשיר לניצול המעמד המדוכא .
16. 4. „גוויעת“ המדינה והמהפכה האלימה .
22. פרק שני. המדינה והמהפכה, נסיון השנים 1848-1851 .
- 1. ערב המהפכה .
26. 2. סיכומי המהפכה .
32. 3. כיצד הציג מארקס את השאלה ב־1852 .
- פרק שלישי. המדינה והמהפכה. נסיון הקומונה הפאריסאית
34. ב־1871. ניתוחו של מארקס .
- 1. במה גבורת נסיונם של הקומונארים ?
38. 2. במה יש להחליף את המכונה הממלכתית המנוחצת ?
42. 3. חיסול הפרלמנטריום .
47. 4. ארגון אחדות האומה .
50. 5. חיסול הטפיל-המדינה .
52. פרק רביעי. המשך, הסברים משלימים של אנגלס .
- 1. „על שאלת הדיור“ .
55. 2. הפולמוס עם האנרכיסטים .
59. 3. המכתב לבבל .
61. 4. הביקורת על הטיוטה של מצע ארפורט .
68. 5. ההקדמה מ־1891 ל„מלחמת האזרחים“ של מארקס .
73. 6. אנגלס על ההתגברות על הדמוקרטיה .
75. פרק חמישי. האושיות הכלכליות של גוויעת המדינה .
- 1. הצגת השאלה על־ידי מארקס .
78. 2. המעבר מהקפיטליזם אל הסוציאליזם .
83. 3. תקופת ההתפתחות הראשונה של החברה הקומוניסטית .
86. 4. תקופת ההתפתחות העליונה של החברה הקומוניסטית .

93	פרק שישי. ביזוי המארקסיוזם בידי האופורטוניסטים .
—	1. הפולמוס בין פלכאנוב לבין האנרכיסטים .
94	2. הפולמוס בין קאוטסקי לבין האופורטוניסטים .
101	3. הפולמוס בין קאוטסקי לבין פאנקוק .
110	דברי טיכום למהדורה הראשונה .
111	נספח .
113	הערות .
127	רשימת שמות .
138	מלון קטן .

הקדמה למהדורה הראשונה

לשאלת המדינה נודעת כיום חשיבות מיוחדת הן מבחינה עיונית והן מבחינה מדינית-מעשית. המלחמה האימפריאליסטית החישה במידה יוצאת מן הכלל את תהליך הפיכתו של הקפיטליזם המונופוליסטי לקפיטליזם המונופוליסטי-הממלכתי והחריפה אותו. דיכויים המפלצתי של המוני העובדים בידי המדינה המת-מזגת באופן הדוק יותר ויותר עם הבריתות הכל-יכולות של בעלי-ההון הופך מפלצתי במידה הולכת-וגדלה. הארצות המתקדמות הופכות — כונתנו ל"עורפן" — לבתי-סוהר צבאיים עם עבודת פרך בשביל הפועלים.

המורא והמצוקה ללא אה ודוגמא של המלחמה המתמשכת הופכים את מצב ההמונים ללא נשוא ומגבירים את זעמם. ברי, כי המהפכה הפרולטרית הולכת-ומבשילה. משמעות מעשית נודעת ליחסה אל המדינה.

ההתפתחות השלווה יחסית שנמשכה עשרות שנים גרמה הצטרבות של יסודות אפורטוניסטיים שיצרו את זרם הסוציאליזם-שוני בינאות, הרווחת במפלגות הסוציאליסטיות הרשמיות בעולם כולו. זרם זה (פלכאנוב, פוטרסוב, ברשקובסקאיה, רובנוביץ', ובצורה מוסווית במקצת האדונים צרטלי, צ'רנוב ושות' ברוסיה, שאידמן, לגין, דוויד ואחרים בגרמניה; רנודל, גד, ואנדרוולדה בצרפת ובי-בלגיה, האינדמן והפאביאנים² באנגליה וכו' וכו'), סוציאליזם מן השפה אל החוץ, שוביניות הלכה-למעשה — אופיינית לו הסתגרותם המתרפסת, הנבזה של "מנהיגי הסוציאליזם" לאינטרסים לא רק של בורגנותם הלאומית, אלא דווקא של מדינתם, כיוון שהמעצמות המכונות גדולות מנצלות ומשעבדות ברובן ומזמן שורה שלמה של עממים זעירים וחלשים. ואילו המלחמה האימפריאליסטית מהווה בעצם מלחמה לחלוקתו ולחלוקתו-מחדש של שלל זה. המאבק לשחרור המוני העובדים מהשפעת הבורגנות בכלל, והבורגנות האימפריאליסטית בפרט אינו אפשרי ללא מאבק בדעות הקדומות האפורטוניסטיות על ה"מדינה".

אנו פותחים בניתוח תורת מארקס ואנגלס בדבר המדינה ומתעכבים בפירוט מיוחד בהיבטי תורה זו שנשכחו או סבלו סילוף אופורטוניסטי. לאחר מכן נעסוק במיוחד בנציגם הראשי של הסילופים הנ"ל, קארל קאוטסקי, מנהיגו המפורסם בה"א הידיעה של האינטרנציונל השני (1889—1914) שפשט את הרגל באופן כה מביש בימי המלחמה הזאת.

לבסוף נסכם את הסיכומים העיקריים של נסיון המהפכות הרוסיות מ־1905 ומ־1917 במיוחד. זו האחרונה מגיעה כנראה כעת (בתחילת אוגוסט) לסוף התקופה הראשונה של התפתחותה. ברם, אין להבין בכלל מהפכה זו, אלא רק בתור אחת החוליות של שרשרת המהפכות הפרולטריות הסוציאליסטיות, הנגרמות על-ידי המלחמה האימפריאליסטית. הנה-כִּי־כן לא זו בלבד ששאלת יחסה של המהפכה הסוציאליסטית של הפרולטריון אל המדינה מקבלת משמעות מדינית-מעשית, אלא היא הופכת גם דבר בעתו ממש, וזאת בתור שאלה שצריך להבהיר להמונים, מה עליהם לעשות למען שחרורם מעול ההון בעתיד הקרוב ביותר.

המחבר

אוגוסט 1917

הקרמה למהדורה השנייה

המהדורה הזאת, השנייה, יוצאת-לאור כמעט ללא שינויים. הוספתי רק את הסימן השלישי לפרק השני.

המחבר

מוסקבה, ב־17 בדצמבר 1918

החברה המעמדית והמדינה

1. המדינה — תוצר חוסר הפשרה בין הסתירות המעמדיות

את תורת מארקס קורה כיום מה שאירע לא אחת בהיסטוריה את תורותיהם של הוגי דעות ומנהיגים מהפכניים של מעמדות מדוכאים במאבקם לשחרור. המעמדות המדכאים גמלו למהפכנים הדגולים בעודם חיים על-ידי רדיפות בלתי-פוסקות, קיבלו את תורתם ברשעות פראית ביותר, בשנאה מטורפת, במסע שלוח-רסן של שקרים ועלילות. אחרי מותם מנסים להופכם לאיקוניות שאינם מזיקים, להכניסם ברשימת הצדיקים הגמורים, להעניק לשמם מוניטין מסויים למען „נחם“ את המעמדות המדוכאים ולטנטמם על-ידי כך שמרוקנים את התורה המהפכנית מתוכנה, מקהים את חודה המהפכני ומבזים אותה. הבורגנות והאופורטוניסטים שבתוך תנועת הפועלים עושים כעת יד אחת ב„עיבוד“ כזה של המארקסיזם, שוכחים את ההיבט המהפכני של התורה, את רוחה המהפכנית, מדחיקים ומסלפים אותם, מעלים על נס, משבחים את המתקבל על דעתה של הבורגנות או את הנראה לה סביר. כל הסוציאל-שוביניסטים הפכו כיום ל„מארקסיסטים“ — איני חומד לצון! והמלומדים הבורגניים הגרמניים, שרק תמול-שלשום היו מומחים לשירוש המארקסיזם, מרבים כעת לדבר על מארקס „הגרמני-הלאומי“ שחינך כביכול את איגודי הפועלים המאורגנים לתפארת לניהול מלחמת-השוד!

כשזה מצב העניינים, כשסילופי המארקסיזם מופצים במידה שאין לה אח ודוגמא, תפקידנו קודם כל בשקום תורתו האמיתית של מארקס על המדינה. לשם כך הכרחי להביא שורה שלמה של מובאות ארוכות מיצירותיהם של מארקס ואנגלס בכבודם ובעצמם. אין ספק, מובאות ארוכות תכבדנה על הרצאת הדברים ולא תסייענה בשום פנים ואופן להנחלתם הרחבה. אך אי-אפשר לחלוטין בלעדיהן. הכרחי להביא אם לא את כל הקטעים מיצירות מארקס

ואנגלס הדנים בשאלת המדינה, הרי את המכריעים שבהם. והכי רחי להביאם בצורה שלמה ככל האפשר, כדי שהקורא יוכל להעריך בעצמו את מכלול דעותיהם של אבות הסוציאליזם המדעי ואת התפתחות דעותיהם אלו; וכדי להוכיח באופן מתועד את סילופן על-ידי ה"קאוטסקיזם" השולט כעת בכיפה ולהמחיש את הסילוף המחש היטב.

נתחיל ביצרתו הנפוצה ביותר של פרידריך אנגלס: „תולדות המשפחה, הקניין הפרטי והמדינה“, אשר מהדורתה השישית יצאה בשטוטגארט כבר ב-1894.³ ניאלץ לתרגם בעצמנו את המובאות מהמקור הגרמני, כיוון שהתרגומים הרוסיים ברובם אינם שלמים או תורגמו בצורה בלתי-מספקת לחלוטין, וזאת למרות מספרם הרב.

„המדינה — אומר אנגלס בסכמו את ניתוחו ההיסטורי — אינה איפוא בשום פנים ואופן כוח שנכפה על החברה מבחוץ; כמו־כן איז היא בבחינת „ישותו של הרעיון המורסרי“, בבחינת „דמותה וישותה של הבינה“, כטענת הגל.⁴ אלא המדינה היא תוצרה של החברה שהגיעה לדרגת התפתחות מסויימת; זוהי ההודאה בכך, שחברה זו הסתבכה בסתירה נטולת-פתרון עם עצמה, התפלגה לניגודים נטולי-פשרה, ושהיא חסרת אונים להיפטר מהם. וכך נוצר הכורח בכוח. הניצב כביכול מעל לחברה, אשר עליו מוטל למתן את הסכסוך, להחזיקו במסגרת ה„סדר“, וזאת כדי שניגודים אלה, מעמדות אלה, בעלי האינטרסים הכלכליים המנוגדים לא יחסלו את עצמם ואת החברה תוך מאבק נטול-תכלית. וכוח זה שנולד בתוך החברה, אך המתנשא עליה ומתנכר לה במידה הולכת־וגדלה הוא־הוא המדינה“ (עמ' 177/8 של המהדורה הגרמנית השישית).⁵

רעיון היסוד של המארקסיזם בשאלת תפקידה ההיסטורי של המדינה ומשמעותה בא כאן על ביטויו במלוא הבהירות. המדינה היא תוצרו והתגלמותו של חוסר האפשרות של פשרה בין הסתירות המעמדיות. המדינה מתהווה במקום, בזמן ובמידה שלא ניתן באופן אובייקטיבי לפשר בין הסתירות המעמדיות. ולהיפך: קיומה של המדינה מוכיח, כי הסתירות המעמדיות נטולות פשרה.

דווקא בנקודה חשובה ויסודית זו מתחיל סילוף המארקסיזם המתנהל בשני אפיקים עיקריים.

מחד גיסא, הוגי הדעות הבורגניים ובמיוחד הזעיר-בורגניים נאלצים, בלחץ עובדות היסטוריות שלא ניתן לחלוק עליהן, להודות, כי המדינה קיימת רק במקום שבו מצויים סתירות מעמדיות ומאבק מעמדי, והם „מתקנים” את מארקס כך, שהמדינה הופכת מוסד של התפייסות המעמדות. לפי מארקס לא יכלה המדינה להתהוות ולהתקיים, אם ניתן לפייס את המעמדות. אצל הפרופסורים והפובליציסטים הזעיר-בורגניים וצירי-האופק מתקבל — וזאת כשהם מסתמכים על סרט נע ובאופן אוהד על מארקס! — כי המדינה דווקא עורכת סולחא בין המעמדות. המדינה — לפי מארקס — היא מוסד של שליטה מעמדית, מוסד של דיכוי מעמד אחד בידי מעמד אחר; זוהי יצירת „סדר”, המעניק לדיכוי גושפנקה חוקית וייצוב, במתנו את ההתנגשות בין המעמדות. דעתם של המדינאים הזעיר-בורגניים היא, כי הסדר הוא דווקא פיוס המעמדות, ולא דיכוי מעמד אחד בידי מעמד אחר; מיתון ההתנגשות פירושו פיוס ולא נטילת אמצעים ושיטות מסויימים של מאבק למיגור המדכאים מידי המעמדות המדוכאים.

למשל, כל הסוציאלי-מהפכנים⁶ והמנשביקים הידרדרו במהפכת 1917 מייד ולחלוטין אל התורה הזעיר-בורגנית של „פיוס” המעמדות על-ידי ה„מדינה”, וזאת שעה ששאלת משמעותה ותפקידה של המדינה ניצבה במלוא גדלותה, ניצבה באופן מעשי כשאלה של פעולה מיידית, המבוצעת על-ידי המונים. החלטות ומאמרים רבים מספור של עסקני שתי המפלגות הנ”ל חדורים, גדושים אותה רוח של תורת „פיוס” של זעיר-בורגנים וצירי-אופק. הדמוקרטיה הזעיר-בורגנית אינה מסוגלת מעולם לתפוס, כי המדינה היא מוסד שליטתו של מעמד מסויים, שאין לפייסו עם היפוכו — המעמד המנוגד לו. היחס אל המדינה מהווה עדות ניצחת לכך, כי הסוציאלי-מהפכנים והמנשביקים שלנו אינם כלל וכלל סוציאליסטים (דבר שאנו, הבולשביקים הוכחנו אותו תמיד), אלא דמוקרטים זעיר-בורגניים בעלי לשון-מליצה סוציאליסטית כמעט.

ומאיך גיסא, הסילוף ה„קאוטסקיטי” של המארקסיזם הוא עדין יותר לאין ערוך. מבחינה „עיונית” אין שוללים, כי המדינה

היא מוסד של שליטה מעמדית, וכי הסתירות המעמדיות אינן בנות פיוס, אך מעלימים או מטשטשים את העובדה שלהלן: המדינה מהווה תוצר של חוסר-הפשרה בין הסתירות המעמדיות, היא מהווה כוח הניצב מעל לחברה ו"מנכר את עצמו מה-חברה במידה הולכת וגדלה". על כן ברור, כי שחרור המעמד המ-דוכא אינו אפשרי לא רק ללא מהפכה אלימה, אלא גם ללא חיסולו של אותו מנגנון של כוח הכפייה הממלכתי, שנוצר בידי המעמד השליט והמגלם, "ניכור" זה. מארקס הסיק מסקנה זו המובנת מעצמה מבחינה עיונית במלוא הדייקנות — כפי שנראה להלן — וזאת על יסוד ניתוח היסטורי-מוחשי של תפ-קידי המהפכה. ודווקא את המסקנה הזאת — נראה זאת בפרוטרוט בהמשך הרצאתנו — קאוטסקי "...שכחה" וסילפה.

2. חטיבות מיוחדות של אנשים חמושים, בתי-סוהר וכיו"ב

אנגלס ממשיך: "...לעומת הארגון הישן, הבנוי על בתי-אב, חלוקת נתיני המדינה לפי השטח היא סימן ההיכר הראשון של המדינה.

לנו נראית חלוקה זו, "טבעית", אך היא נזקקה למאבק ממושך בארגון הישן שהיה בנוי על בתי-אב ועל שבטים. סימן ההיכר השני הוא כינון כוח כפייה ציבורי שאינו חופף כבר באופן בלתי-אמצעי את האוכלוסייה המתארגנת בתור כוח חמוש. כוח כפייה מיוחד, ציבורי זה דרוש, כיוון שארגון חמוש של האוכלוסייה הפועל מכוח עצמו הפך לבלתי-אפשרי מאז התפלגה החברה למעמדות... כוח כפייה ציבורי זה קיים בכל מדינה. הוא מורכב לא רק מאנשים חמושים, אלא גם מספחים גשמיים, מבתי-סוהר וממוסדות כפייה למיניהם, שלא היו ידועים לחברה מהסוג הקודם".⁸

אנגלס מפתח כאן את תפיסת אותו, "כוח" המכונה מדינה, אותו כוח שנוצר בקרב החברה, אך מעמיד את עצמו מעליה ומנכר את עצמו ממנה במידה הולכת-וגדלה. ממה מורכב כוח זה בעיקר? מחטיבות מיוחדות של אנשים חמושים, אשר לרשותם עומדים בתי-סוהר וכיו"ב.

מותר לנו לדבר על יחידות מיוחדות של אנשים חמושים, כי

כוח הכפייה החברתי, האופייני לכל מדינה, אינו חופף באופן בלתי-אמצעי את האוכלוסייה החמושה, את „ארגונה החמוש הפועל מכוח עצמו“.

אנגלס מנסה, כמוהו ככל הוגי הדעות המהפכניים הדגולים, להסב את תשומת-לבם של הפועלים בעלי התודעה אל אותו דבר דווקא, הנראה לזעיר-בורגנות השלטת, כאילו אינו ראוי לתשומת-הלב, כשגרתי ביותר, דבר המקודש בזכות דעות קדומות לא רק מושרשות, אלא גם — מותר לומר — מאובנות. הצבא הסדיר * והמשטרה מהווים את מכשירי הכפייה העיקריים של השלטון הממלכתי, אולם — כלום ייתכן אחרת?

ואכן לא ייתכן אחרת מנקודת ראותו של רובם המכריע של האירופים בשלהי המאה ה־19 — אשר אליהם פנה אנגלס — שלא חיו ולא צפו מקרוב בשום מהפכה רבתי. להם אין זה מובן כלל ועיקר, מה פירושו של „ארגון חמוש של האוכלוסייה הפועל מכוח עצמו“. והיה אם תשאלו, מניין נבע הצורך ביחידות מיוחדות של אנשים חמושים (משטרה, צבא סדיר), המוצבות מעל לחברה ומנכרות את עצמן ממנה, נוטה הזעיר-בורגני החי באירופה המערבית או ברוסיה בכמה משפטים שאולים מספנסר או ממיכאיל לובסקי, להסתמך על מורכבותם של חיי החברה, על בידול (דיפרנציאציה בלע"ז) של התפקודים וכיו"ב.

הסתמכות זו נראית „מדעית“ ומרדימה הדרם היטב את הזעיר-בורגני, כיוון שהיא מערפלת את העיקר, את היסוד: את התפלגות החברה למעמדות עויינים ללא פשרה אפשרית.

אילולא ההתפלגות הזאת, „הארגון החמוש של האוכלוסייה הפועל מכוח עצמו“ היה נבדל מארגונו הפרימיטיבי של עדר קופים המצטיידים במקלות, או של האנשים הקמאיים, או של האנשים המאורגנים בחברות של בתי-אב מבחינת מורכבותו, רמת הטכניקה שלו וכיו"ב. ברם, ארגון כזה היה אפשרי-גם-אפשרי.

הארגון הזה הפך לבלתי-אפשרי בתוקף היות החברה התרבו-תית מפולגת למעמדות עויינים, ומה גם עויינים ללא פשרה אפשרית. ואילו היו חמושים חימוש „הפועל מכוח עצמו“, היה הדבר גורם מאבק בנשק ביניהם. המדינה מתהווה, מוקם כוח מיוחד,

* כאן ולהלן במובן של Regular Army — המתרגם.

מוקמות יחידות מיוחדות של אנשים חמושים. וכל מהפכה ההורסת את המנגנון הממלכתי, מראה את המאבק המעמדי במערומיו, מראה לנו בעליל, כי המעמד השליט שואף לחידוש היחידות המיוחדות של האנשים החמושים, המשרתים אותו. ואילו המעמד המדוכא שואף להקים ארגון חדש מסוג זה, המסוגל לשרת לא את המנוצלים, כי אם את המנוצלים.

אנגלס מציג בניתוח הנ"ל, במישור העיוני, אותה שאלה, אשר כל מהפכה רבתי מציגה בפנינו במישור המעשי, בעליל ובקנה המידה של פעולת המונים, את זו השאלה בדבר יחסי-הגומלין שבין היחידות ה"מיוחדות" של אנשים חמושים לבין "הארגון החמוש של האוכלוסייה הפועל מכוח עצמו". נראה להלן, כיצד מאיר נסיון המהפכות האירופיות והרוסיות שאלה זו באופן מוחשי.

אך הבה נחזור להרצאת אנגלס.

הוא מצביע על העובדה, כי כוח הכפייה החברתי הזה חלש לפעמים, למשל אי-שם באמריקה הצפונית (מדובר במקרה יוצא-מן-הכלל, נדיר בחברה הקפיטליסטית ובאותם חלקי אמריקה הצפונית בתקופתה הטרנס-אימפריאליסטית, בהם רווח המתיישב [הקולוניסט בלע"ז] החופשי), אך הוא (כוח הכפייה החברתי) הולך-ומתחזק בדרך כלל:

(כוח הכפייה החברתי) „מתחזק במידה שמחריפות הסתירות המעמדיות וככל שהמדינות הגובלות אהדי גדלות יותר ואוכלוסייתן רבה יותר. די להביט באירופה בת-זמננו שבה הקפיצו מאבק המעמדות ותחרות הכיבושים את השל-טון החברתי לרמה כזאת, שהוא מאיים לבלוע את כל החברה ואפילו את המדינה”⁹.

זה נכתב לא מאוחר מראשית שנות ה-90 של המאה הקודמת. ההקדמה האחרונה של אנגלס נושאת את התאריך של ה-16 ביוני 1891¹⁰. התפנית אל האימפריאליזם — הן במובן שליטתם המלאה של הטרסטים, הן במובן שלטונם הכל-יכול של גדולי הבנקים, הן במובן של מדיניות קולוניאלית רבתי וכיו"ב — אך עשתה את צעדיה הראשונים בצרפת והייתה חלשה עוד יותר באמריקה הצפונית ובגרמניה. מאז צעדה „תחרות הכיבושים” צעדי ענק, ומה גם שכדורי-הארץ חולק סופית בהתחלת העשור

השני של המאה ה-20 בין „הכובשים המתחרים” הנ”ל, דהיינו בין המעצמות החמסניות הגדולות. מאז גדל החימוש ביבשה ובים בממדים שלא יאמנו ומלחמת השוד של 1914—1917 למען השלטון העולמי בידי אנגליה או גרמניה, למען חלוקת השלל קירבה את „בליעת” כל כוחות החברה בידי השלטון הממלכתי החמסני אל השואה המוחלטת.

אנגלס השביל עוד ב-1891 להצביע על „תחרות הכיבושים” כעל אחד מסימני ההיכר העיקריים של מדיניות-החוץ של המעצמות הגדולות, ואילו בני-הבליעל של הסוציאל-שוביניות מחפים על הגנת האינטרסים החמסניים של בורגנותם-„הם” בעזרת מלי-צות בדבר „הגנת המולדת”, „הגנת הרפובליקה והמהפכה” וכיו”ב, וזאת ב-1914—1917, שעה שדווקא התחרות הנ”ל, שהחריפה פי כמה מונים, הולידה את המלחמה האימפריאליסטית!

3. המדינה — מכשיר לניצול המעמד המדוכא

החזקת כוח הכפייה החברתי המיוחד, העומד מעל לחברה, דורשת מסים וחובות-מדינה. וכך כתב אנגלס:

„הפקידים, אשר כוח הכפייה החברתי ורשות גביית המסים נתונים בידיהם, מתייצבים בתור מוסדות חברתיים מעל לחברה. אותו כבוד חופשי, רצוני שהבריות רחשו למוסדות החברה של בתי-אב כבר אינו מספק אותם, אפילו היו זוכים לו”... נוצרים חוקים מיוחדים בדבר קדושתם וחסות-נותם של הפקידים... „העלוב שבאנשי המשטרה... הוא בעל סמכות העולה על זו של כל מוסדות החברה של בתי-אב גם יחד; אבל גדול המלכים וגדול המדינאים או המצביאים של המדינה המתורבתת יכול לקנא בקטון הראשים של בתי-אב משום הכבוד שרוחשים לו ללא כפייה וללא ערעור.”¹¹

כאן מוצגת שאלת מעמדם המיוחד של הפקידים בתור מוסדות של כוח הכפייה הממלכתי. יצויין בתור שאלת יסוד: מה מעמידם מעל לחברה? נראה להלן, כיצד פתרה הקומונה הפאריסאית שאלה עיונית זו הלכה-למעשה ב-1871, וכיצד טשטשה קאוטסקי בצורה ריאקציונית ב-1912. וכך כתב אנגלס:

„כיוון שהמדינה קמה מתוך הצורך להטיל רסן על הני-

גודים המעמדיים; כיוון שהיא קמה בו־זמן בעיצומו של הסכסוך בין המעמדות האלה, הרי הכלל הוא שהיא מהווה את מדינתו של המעמד, בעל העוצמה הרבה ביותר, השליט מבחינה כלכלית, והוא הופך באמצעות המדינה גם למעמד השליט מבחינה מדינית ורוכש בזה האופן אמצעים נוספים לדיכוי ולניצולו של המעמד המדוכא". לא רק המדינה הקדו־מה וזו הפיאודלית היו מוסדות לניצולם של העבדים והצ־מיתים, אלא גם, "המדינה הייצוגית בת־זמננו מהווה מכשיר לניצול העבודה השכירה בידי ההון. אולם ישנן תקופות יוצאות מן הכלל, כשהמעמדות הנאבקים מגיעים אל איזון כוחות כזה, שכוח הכפייה הממלכתי מקבל זמנית עצמאות מסויימת כלפי השניים, וזאת בתור מתווך כביכול ביניהם",¹² למשל המלוכה האבסולוטית במאות ה־17 וה־18, הבונופרטיזם בק־סריות הראשונה והשנייה בצרפת, ביסמארק בגרמניה.

נוסיף מצדנו כי הוא הדין בממשלת קרנסקי ברוסיה הרפוב־ליקאית, לאחר שעברה לרדיפת הפרולטריון המהפכני, ברגע בו הסובייטים כבר חסרי אונים הודות להנהגת הדמוקרטים הזעיר־בורגניים, ואילו הבורגנות אינה חזקה עדיין די הצורך כדי לפזרם בגלוי. אנגלס המשיך:

ברפובליקה הדמוקרטית, מפעיל העושר את שלטונו בעקיפין, אך בדרך בטוחה יותר, ראשית על־ידי, שיחודה הישיר של הפקידות" (אמריקה), שנית בדרך, "הברית בין הממשלה והבורסה" (צרפת ואמריקה).¹³

בימינו־אנו, "פיתחו" האימפריאליזם ושלטון הבנקים את שתי השיטות הנ"ל לקיים ולהפעיל את שלטונו הכל־יכול של העושר ברפובליקות דמוקרטיות כלשהן לאמנות שלא תיאמן. למשל, בחוד־שיה הראשונים של הרפובליקה הדמוקרטית ברוסיה, אפשר לומר בירח הדבש של ברית־הנישואים של ה"סוציאליסטים" — הסו־ציאל־מהפכנים — והמנשביקים עם הבורגנות בתוך הממ־שלה הקואליציונית חיבל מר פאלצ'ינסקי בכל הצעדים שהיו עשויים לרסן את הקפיטליסטים ומעשי השוד שלהם, את שדידת אוצר המדינה על חשבון האספקה לצבא, ולאחר שמר פאלצ'ינסקי התפטר מהממשלה (והוחלף על־ידי פאלצ'ינסקי אחר, זהה אתו לחלוטין), קיבל מידי הקפיטליסטים, "פרס" בצורת, "כסא" עם

משכורת שנתית בת 120 אלפי רובלים. ובכן מה יש כאן? שיחוד ישיר או עקיף? איזה תפקיד ממלאים הצירנוביים והצטרליים, ה' אוקסנטייביים' והסקובלייביים? האם הם בעלי-בריתם ה'ישירים' או רק העקיפים של המיליונרים חומסי קופת האוצר?

שלטונו הכל-יכול של העושר בטוח יותר ברפובליקה דמוקרטית, דווקא משום שאינו תלוי בליקויים בודדים של המנגנון המדיני, במעטה מדיני רע של הקפיטליזם. הרפובליקה הדמוקרטית מהווה את המעטה המדיני האפשרי הטוב ביותר של הקפיטליזם. על כן משתית ההון את שלטונו בצורה כה נכונה וכה בטוחה — לאחר שהשתלט על המעטה המעולה הזה (בעזרתם של הפאל-צינסקיים, הצירנוביים, הצרטליים ושות'), ששום חילופי גברא, מוסדות ומפלגות ברפובליקה הדמוקרטית-הבורגנית אינם מעריעים שלטון זה.

צריך לציין עוד, כי אנגלס קבע במלוא ההחלטיות, שגם זכות הבחירה הכללית מהווה מכשיר שליטתה של הבורגנות. זכות הבחירה הכללית — אמר — וברור שהביא כאן בחשבון את נסיונה הרב של הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית היא

„מדד בגרותו של מעמד הפועלים. אין היא יכולה ול-עולם לא תהיה יותר במדינה בת-זמננו“¹⁴.

הדמוקרטים הזעיר-בורגניים מסוגם של הסוציאל-מהפכנים והמנשביקים שלנו, והוא הדיון באחיהם, בסוציאל-שוביניסטים ובאופורטוניסטים שבאירופה המערבית, מצפים דווקא ל„יותר מזה“ מזכות הבחירה הכללית. הם גורסים בכבודם ובעצמם ונוטעים בלב העם את המחשבה הכוזבת, האומרת, כי זכות הבחירה הכללית מסוגלת באמת להביע את רצון רוב העובדים ולהבטיח את מימושו ב„מדינה בת-זמננו“.

כאן נוכל רק לציין מחשבה כוזבת זו, רק להצביע על כך, כי הכרזתו הברורה, המדוייקת, המוחשית בתכלית של אנגלס מסולפת על כל צעד ושעל בהסברתן ובתעמולתן של המפלגות הסוציאליסטיות ה„רשמיות“ (קרי: האופורטוניסטיות). בהמשך הרצאתנו של דעות מארקס ואנגלס על „המדינה בת-זמננו“ נבהיר בפרוטרוט את מלוא כזבנותה של מחשבה זו, אשר אנגלס דוחה אותה כאן בכל תוקף.

אנגלס מסכם את דעותיו ביצירתו הפופולרית ביותר במלים שלהלן:

„מכאן שהמדינה לא הייתה קיימת מאז ומתמיד. היו גם-היו חברות שהסתדרו בלעדיה, שלא היה להן מושג כלשהו על מדינה ועל כוח כפייה ממלכתי. בדרגה מסויימת של ההתפתחות הכלכלית שהייתה קשורה באופן אֶל־מניע בהתפלגות החברה למעמדות, הפכה המדינה בתוקף ההתפלגות הזאת לכורח. אנו מתקרבים כעת בצעדים מהירים לדרגת התפתחות של הייצור, שבה לא זו בלבד שקיומם של המעמדות יפסוק מלהיות הכרחי, אלא יהפוך פשוטו כמשמעו לאבן־נגף על דרך הייצור. המעמדות ייעלמו באופן אֶל־מניע, כפי שקמו קודם לכן באופן אֶל־מניע. יחד אתם תיעלם המדינה באופן אֶל־מניע. החברה שתארגן את הייצור מחדש על יסוד התאגדות חופשית ושווה של היצרנים, תעמיד את מכונת־המדינה כל־כולה במקום הראוי לה: ב־מוזיאון העתיקות, בצד מטוויית־היד וגרזן־הארד.“¹⁵

לא לעתים קרובות פוגשים מובאה זו בספרות ההסברתית והתעמולתית של הסוציאלי־דמוקרטיה בת־זמננו. ואפילו פוגשים אותה, היא מובאת בדרך כלל, משל קדו קידה בפני איקונין, דהיינו בבחינת הבעת כבוד רשמית לאנגלס, וזאת ללא נסיון כלשהו לתת את הדעת על אותה תנופה רחבה ועמוקה של המהפכה המותנית על־ידי „העמדת מכונת־המדינה כל־כולה במו־זיאון העתיקות“. אין למצוא בדרך כלל אפילו הבנת אותו דבר המכונה בפי אנגלס מכונת־מדינה.

4. „גוויעת“ המדינה והמהפכה האלימה

דבריו של אנגלס בדבר „גוויעת“ המדינה זכו לפרסום כה נרחב, מובאים לעתים כה קרובות, מראים בהבלטה כזאת, במה מהות הסילוף השגרתי של המארקסיזם והפיכתו לאופורטוניזם, שהכרחי להתעכב עליהם בהרחבה.

אנו מביאים את כל הקטע שממנו נלקחו:

„הפרולטריון תופש את כוח הכפייה הממלכתי והופך קודם כל את אמצעי־הייצור לקניין ממלכתי. ברם, בזה האופן

הוא מבטל את עצמו בתור פרולטריון, בזה האופן הוא מבטל את כל ההבדלים המעמדיים ואת כל הניגודים המעמדיים ויחד עם זאת גם את המדינה בתור מדינה. החברה שהתקיימה עד כה והמתקיימת עדיין, הנעה בתוך הניגודים המעמדיים, זקוקה למדינה, דהיינו לארגון המעמד המנצל ברגע כלשהו, וזאת למען קיים את תנאיי-הייצור החיצוניים שלה, זאת אומרת במיוחד למען החזק את המעמד המנוצל בכוח הזרוע בתנאי הדיכוי הנקבעים על-ידי אופן-הייצור הנתון (עבודת, צמיטנות, עבודה שכירה). המדינה הייתה נציגה הרשמי של כל החברה, תמצותה בגוף גלוי לעין. ברם, היא הייתה כזאת, רק במידה שהייתה מדינתו של אותו מעמד שייצג בזמנו את החברה כולה: בימי קדם מדינת האזרחים שהיו בעלי-עבדים, בימי הביניים — של האצולה הפיאודלית, בזמננו-אנו — של הבורגנות. כשהופכת המדינה לנציגה של החברה כולה באמת, היא עושה את עצמה למיותרת. ברגע שאין עוד מעמד חברתי שצריך לדכאו, ברגע שנעלמים השלטון המעמדי, האנרכיה הנוכחית בייצור, המאבק למען קיומו של היחיד הנובע ממנה, ההתנגשויות והמקרים החריגים הנגרמים על-ידי המאבק הזה — ברגע זה אין עוד מה לדכאו, אין עוד צורך בכוח דיכוי מיוחד, במדינה. המעשה הראשון, שאותו מבצעת המדינה בתור נציגה האמיתי של החברה כולה — תפישת אמצעי-הייצור בשם החברה — הוא גם מעשה (שי"ן קמוצה) העצמאי האחרון בתור מדינה. התערבותו של כוח כפייה ממלכתי ביחסים החברתיים הופכת למיותרת בתחום אחרי תחום, והיא נרדמת בעצמה. במקום הממשלה שמעל לאנשים באים ניהול העניינים והניצוח על תהליכי-הייצור. אין, מבטלים את המדינה, היא גוועת. בהקשר זה צריך להעריך את האימרה בדבר, מדינת עם חופשית, הן מבחינת ההצדקה התעמולתית הזמנית והן מבחינת אי-נכונותה המדעית ב-חשבון סופי; והוא הדין בתביעת האנרכיסטים — כפי שמכנים אותם — לבטל את המדינה בין לילה" (אנטי-דירינג", „הפיכת המדע בידי מר אויגן דירינג", המהדורה הגרמנית השלישית, עמ' 301—303).¹⁶

אפשר לומר מבלי לחשוש שנשגה, שרק הקביעה של מארקס האומרת, כי המדינה „גוועת“, להבדיל מהתורה האנרכיסטית בדבר „ביטול“ המדינה, הפכה לנכסה הממשי של המחשבה הסוציאליסטית במפלגות הסוציאליסטיות בנות־זמננו. זה מזה שנשאר מהני־תוח הנ”ל של אנגלס, העשיר להפליא במחשבות. קיצוץ כזה של המארקסיזם פירושו העמדתו על האופורטוניזם, כיוון ש„פירוש“ כזה משאיר רק מושג מעורפל של שינוי איטי, חלק, הדרגתי, של העדר קפיצות וסערות, של העדר מהפכה. „גוויעת“ המדינה פירושה — במובן השגרתי, המקובל על הכל, ההמוני, אם מותר להתבטא כך — ללא ספק טשטוש המהפכה, אם לא שלילתה. בין כה וכה „פירוש“ כזה מהווה סילוף גס בתכלית של המארקסיזם, סילוף שהוא לטובתה של הבורגנות בלבד. „פירוש“ זה בנוי מבחינה עיונית על ההתעלמות מהנסיבות ומהשיקולים החשובים ביותר, עליהם מצביע אנגלס בקטע ה„מסכם“ הנ”ל שהבאנו במלואו.

ראשית. אנגלס אומר בפתיחת ניתוחו זה, כי הפרולטריון התופש את כוח הכפייה הממלכתי „מבטל בזה האופן את המדינה בתור מדינה“. „אין זה מקובל“ לתת את הדעת על פירוש הדבר. בדרך כלל נוהגים, או להתעלם מכך לחלוטין או להעריך את הדבר כמעין „חולשה הגליסטית“ מצד אנגלס. האמת היא, כי מלים אלה מבטאות בקיצור את נסיונה של אחת המהפכות הפרו־לטטריות הגדולות ביותר, את נסיון הקומונה הפאריסאית ב־1871, ועל כך ידובר להלן במקום המתאים. האמת היא שאנגלס מדבר על „ביטול“ המדינה הבורגנית בידי המהפכה הפרולטרית, ואילו המלים בדבר הגוויעה מכוונים אל שרידי הממלכתיות הפרולטרית שלאחר המהפכה הסוציאליסטית. לפי אנגלס אין המדינה הבורגנית „גוועת“, אלא „מבוטלת“ במהפכה על־ידי הפרולטריון. ואילו אחרי המהפכה הזאת גוועת המדינה או המדינה־למחצה הפרולטרית. שנית. המדינה היא „כוח דיכוי מיוחד“. הגדרה נפלאה ומע־מיקה לעילא ולעילא זו של אנגלס מוגשת כאן במלוא הבהירות. אך ממנה נובע, שאת „הכוח המיוחד לדיכוי“ של הפרולטריון בידי הבורגנות, של מיליוני העובדים בידי קומץ עשירים צריך להמיר ב„כוח מיוחד לדיכוי“ של הבורגנות בידי הפרולטריון (דיקטטורת הפרולטריון). זה פירושו של „ביטול המדינה בתור

מדינה". זה פירושה של "פעולת" התפישה של אמצעי-הייצור בשם החברה. ומובן מאליו, כי החלפה כזו של "כוח כפייה מיוחד" אחד (זה הבורגני) ב"כוח כפייה מיוחד" אחר (בזה הפרולטרני) אינה יכולה להתבצע בשום פנים ואופן בצורה של "גוויעה".

שלישית. אנגלס מדבר על "גוויעה" ואפילו בצורה פלסטית וציורית יותר: על "שקיעה בתרדמה" באופן ברור וחד-משמעי בתכלית, כשכוונתו לתקופה של אחרי "תפישת אמצעי-הייצור בידי המדינה הפועלת בשם החברה", לשון אחר אחרי המהפכה הסוציאליסטית. כולנו יודעים, כי הדמוקרטיה המוחלטת מהווה אז את צורתה המדינית של ה"מדינה". ברם, לא עלה על דעתו של אי-מי מבין האופורטוניסטים המסלפים ללא בושה את המארק-סיום, שמכאן נובע, כי אנגלס מדבר על "שקיעתה בתרדמה" ועל "גוויעתה" של הדמוקרטיה. ממבט ראשון נראה הדבר מוזר מאוד. אך הוא, אינו מובן" רק למי שלא העמיק להרהר בכך, כי הדמוקרטיה היא גם כן בבחינת מדינה ותיעלם איפוא גם היא, כשתיעלם המדינה. מדינה בורגנית עשויה להיות "מבוטלת" רק על-ידי המהפכה. המדינה בכלל, דהיינו הדמוקרטיה המוחלטת יכולה רק "לגווע".

רביעית. בהציגו את הנחתו המפורסמת: "המדינה גוועת", אנגלס מסביר מייד באופן מוחשי, כי הנחתו זו מכוונת נגד האופורטוניסטים ונגד האנרכיסטים כאחד. אפס, המסקנה מההנחה בדבר "גוויעת המדינה" המכוונת נגד האופורטוניסטים היא התופשת אצל אנגלס את המקום הראשון.

אפשר להמר, כי, מתוך 10,000 אנשים שקראו או שמעו על "גוויעת" המדינה, 9990 אינם יודעים או אינם זוכרים, כי אנגלס כיוון את מסקנותיו מהנחה זו לא רק נגד האנרכיסטים. ומתוך יתר עשרת האנשים קרוב לוודאי, שתשעה אינם יודעים, "מדינת העם החופשית" מהי, ומדוע כוללת ההתקפה על סיסמה זו את ההתקפה על האופורטוניסטים. כך נכתבת ההיסטוריה! כך מלבישים — מבלי שאיש ישים לב לכך — תורה מהפכנית גדולה איצטלה של הזעיר-בורגנות הרווחת. חזרו אלפי פעמים על המסקנה המכוונת נגד האנרכיסטים, ביזו אותה, החדירו לבריות בצורה הפשטנית ביותר עד שהייתה למוצקה כמוה כדעה קדומה. ואילו המסקנה המכוונת נגד האופורטוניסטים טושטשה ו"הושכחה"!

„מדינת-עם חופשית“ הייתה תביעתם הפרוגרמטית וסיסמתם השגרתית של הסוציאל-דמוקרטים הגרמניים בשנות ה-70. אין בסיסמה הזאת שום תוכן מדיני, אלא רק עקיפה זעיר-בורגנית-יהירה של תפיסת הדמוקרטיה. אנגלס היה מוכן להצדיק „זמ-נית“ סיסמה זו מנקודת הראות התעמולתית, וזאת במידה שהיה בה רמז חוקי לרפובליקה הדמוקרטית. אולם סיסמה זו הייתה אופורטוניסטית, כיוון שהיה בה לא רק משום ייפוי הדמוקרטיה הבורגנית, אלא גם משום אי-הכנת הביקורת הסוציאליסטית כלפי מדינה כלשהי בכלל. אנו מצדדים ברפובליקה הדמוקרטית, כי בשביל הפרולטריון, זוהי הצורה הטובה ביותר של המדינה בקפיטל-ליוז, אולם אסור לנו לשכוח, כי העבדות השכירה היא מנת חלקו של העם אפילו ברפובליקה הבורגנית הדמוקרטית ביותר. זאת אף זאת. כל מדינה מהווה „כוח מיוחד לדיכוי“ המעמד המדור-כא, על כן מדינה כלשהי אינה חופשית ואינה עממית. מארקס ואנגלס הסבירו זאת לא אחת לחבריהם המפלגתיים בשנות ה-70.¹⁷ חמישית. באותה יצירה עצמה של אנגלס, אשר הכלל זוכרים את הקטע בדבר גוויעת המדינה הכלול בה, ישנו ניתוח משמעותה של המהפכה האלימה. ההערכה ההיסטורית של תפקידה הופכת אצל אנגלס לשיר-הלל ממש המושר למהפכה האלימה. שום „איש אינו זוכר“ זאת; אין זה מקובל במפלגות הסוציאליסטיות בנות-זמננו לדבר על חשיבותה של מחשבה זו ואפילו להרהר בה. אשר להסברה ולתעמולה היומיומיות בקרב ההמונים, אין המחשבות הנ”ל ממלאות בהן שום תפקיד והרי הן קשורות קשר בל-ינתק ב„גוויעת“ המדינה ומהוות שלמות הרמונית אחת. והרי הרצאתו זו של אנגלס:

„אין אצל מר דירינג אפילו מלה אחת על כך, שהאלימות ממלאת בהיסטוריה גם תפקיד נוסף (מלבד ביצוע הרע), תפקיד מהפכני, שהיא, כלשון מארקס, המיילדת של כל חברה ישנה, הנושאת בחובה חברה חדשה, משמשת מכשיר, אשר בעזרתו מפלסת התנועה החברתית את דרכה ושוברת צורות מדיניות קפואות, מתות. הוא מוכן רק להודות, תוך אנחות וגניחות באפשרות, שמיגור הסדר הבנוי על הניצול יזדקק אולי — לא עלינו! — לאלימות. שהרי כל יישום של אלימות משחית את מיישמה. וכל זה אל מול אותה גאות

מוסרית ורוחנית רמה שבה כתוצאה מכל מהפכה מנצחת!
וכל זה בגרמניה, שבה מסוגל עימות אלים, העשוי להיות
כפוי על העם, להביא עליו לכל הפחות ברכה זו: לשרש
אותה רוח של עבד נרצע שחדרה אל התודעה הלאומית
כתוצאה מההשפלה שהביאה מלחמת שלושים השנה. ומחשב
דהה, מדובלל וחסר-אונים זה הראוי למטיפים דתיים, מתיי-
מר לכפות את עצמו על המפלגה הכי מהפכנית בכל הזמ-
נים" (עמ' 193 במהדורה הגרמנית השלישית, סיפא של
הפרק ה-4, פרשה שניה).²⁰

כיצד ניתן למוג בתורה אחת שיר הלל זה למהפכה האלימה
אותו היה אנגלס מגיש במפגיע לסוציאלי-דמוקרטים הגרמניים
מ-1878 עד 1894, דהיינו עד מותו עם התיאוריה בדבר „גוויעת”
המדינה?

בדרך כלל ממוגים את השניים על-ידי לקטנות, על-ידי שליפה
נטולת רעיונות או מתוחכמת, הנעשית באופן שרירותי (או על
מנת למצוא חן בעיני המחזיקים בהגה השלטון) של קטע זה או
אחר. וב-99 מקרים — אם לא יותר מזה — מתוך 100 מעלים
על נס דווקא את ה„גוויעה”, מחליפים את הדיאלקטיקה בלקטנות.
זוהי תופעה רגילה מאוד, נפוצה מאוד בספרות הסוציאלי-דמוק-
רטית הרשמית בת-זמננו בכל הנוגע במארקסיזם. מובן שאין בחלי-
פין אלה משום חידוש, הדבר היה קיים אפילו בתולדות הפילוס-
ופיה היוונית הקלאסית. כשמחליפים את המארקסיזם באופור-
טוניזם אין לך דבר קל יותר מהולכת שולל של ההמונים על-ידי
הלבשת הלקטנות איצטלה דיאלקטית. הדבר מעניק סיפוק למראית
עין, מביא בחשבון כביכול את כל היבטי התהליך, את כל מגמות
ההתפתחות, את כל ההשפעות הסותרות אהדי וכיו”ב, ואילו
למעשה אין בו משום הבנה אחידה ומהפכנית של תהליך ההת-
פתחות החברתית.

אמרנו כבר לעיל ונראה בייתר פירוט להלן, כי תורת מארקס
ואנגלס בדבר אי-מיניעותה של המהפכה האלימה נוגעת במדינה
הבורגנית. אין היא יכולה להיות מוחלפת על-ידי המדינה הפרו-
לטריית (דיקטטורת הפרולטריון) בדרך של „גוויעה”, אלא רק,
באופן כללי, בדרך של מהפכה אלימה. שיר ההלל ששר לה אנגלס
הולם לחלוטין את הכרוזתיו המרובות של מארקס (הבה נזכר

בסיפא של „דלות הפילוסופיה“²¹ וב„המניפסט הקומוניסטי“²², שם מוכרז בגאווה ובאופן גלוי, כי אין מנוס מהמהפכה האלימה; הבה ניזכר בביקורת על מצע גותא משנת 1875, שבה מוקיע מארקס, כעבור כ-30 שנה, ללא רחמים את האופורטוניזם שבה²³) — שיר הלל זה אינו מהווה בשום פנים ואופן „התלהבות“, מליצה, גיחה פולמוסית. הכורח לחנך את ההמונים באופן שיטתי ברוח של דעה כזאת, דווקא כזאת, על המהפכה האלימה מונח ביסודה של תורת מארקס ואנגלס כולה. בגידתם של הזרמים הסוציאלי-שוביניים והקאוטסקיטיים הרווחים כיום בתורת מארקס ואנגלס, מתבלטת באופן פלסטי ביותר על-ידי העובדה שכולם משכיחים הסברה כזאת, תעמולה כזאת.

אי-אפשר להחליף את המדינה הבורגנית בזו הפרולטרית ללא מהפכה אלימה. ביטול המדינה הפרולטרית, דהיינו ביטולה של מדינה כלשהי, אפשרי רק בדרך של „גוועיה“. מארקס ואנגלס פיתחו השקפות אלו בפרוטרוט ותוך המחשה, כל אימת שחקרו כל מצב מהפכני בודד וניתחו את לקחי הנסיון של כל מהפכה בודדת. אנו עוברים כעת אל החלק הזה, החשוב ביותר ללא כל ספק של תורתם.

פרק שני

המדינה והמהפכה, נסיון השנים 1848—1851

1. ערב המהפכה

היצירות הראשונות של המארקסיוזם הבשל, „דלות הפילוסופיה“ ו„המניפסט הקומוניסטי“ נכתבו דווקא ערב מהפכת 1848. בתוקף נסיבה זו יש לנו כאן במידה מסויימת, מלבד הרצאת היסודות הכלליים של המארקסיוזם, ההשתקפות של המצב המהפכני המוחשי דאז. על כן תכליתי יותר לבדוק את שאמרו מחברי היצירות הנ"ל על המדינה, וזאת באופן בלתי-אמצעי לפני שהסיקו את המסקנות מנסיון השנים 1848—1851. וכך כתב מארקס ב- „דלות הפילוסופיה“:

„המעמד העובד יעמיד במהלך ההתפתחות, במקום החב-
רה הבורגנית הישנה, התאגדות שלא תאפשר קיום מעמדות
על ניגודם; לא יתקיים עוד כוח כפייה מדיני אמיתי, כיוון
שכוח הכפייה המדיני הוא-הוא המהווה את הביטוי הרשמי
של הניגוד שבין המעמדות בחברה הבורגנית“ (עמ' 182 של
המהדורה הגרמנית מ-1885).²⁴

יהיה זה מאלף מאוד להשוות להרצאה כללית זו של המחש-
בה בדבר העלם המדינה אחרי ביטול המעמדות את ההרצאה
שכתבו מארקס ואנגלס כעבור חודשים אחדים בנובמבר 1847
ב„מניפסט הקומוניסטי“:

„בתארנו את התקופות הכלליות ביותר* של התפתחות
הפרולטריון, עקבנו אחרי מלחמת האזרחים הסמויה פחות
או יותר, המתחוללת בקרב החברה הקיימת עד אותה נקו-
דה שבה היא הופכת מהפכה גלויה, והפרולטריון מכונן
את שלטונו במגרו את הבורגנות בכוח הזרוע...
ראינו כבר לעיל, כי התעלותו של הפרולטריון למעמד
השליט, כיבוש הדמוקרטיה הם בבחינת הצעד הראשון של
מהפכת הפועלים.

הפרולטריון ינצל את שלטונו המדיני, כדי להוציא בהד-
גה מידי הבורגנות את כל הונה, כדי למרכז (מ"ם פתוחה) **
את כל מכשירי הייצור בידי המדינה, דהיינו בידי הפרול-
טריון המאורגן כמעמד שליט ולהגדיל בכל המהירות האפ-
שרית את כמות כוחות-הייצור“ (עמ' 31 ו-37 במהדורה
הגרמנית השביעית מ-1906).²⁵

כאן רואים אנו את ניסוחו של אחד הרעיונות הראויים לציון
והחשובים ביותר של המארקסיזם בשאלת המדינה, של רעיון
„דיקטטורת הפרולטריון“ (כפי שמארקס ואנגלס התחילו להתבטא
אחרי הקומונה הפאריסאית),²⁶ ולאחר מכן הגדרה מעניינת ביותר
של המדינה, הנמנית גם היא על „הדברים הנשכחים“ של המאר-
קסיזם: „המדינה, דהיינו הפרולטריון המאורגן כמעמד שליט“.
הגדרה זו של המדינה, איש לא טרח מעולם להסבירה בספרות

* בהוצאת „עיון“ תרגמתי: „השליבים הכלליים ביותר“. „תקופות“ מדויק יותר.
** בהוצאת „עיון“ הורפס בטעות: „לרכז“.

ההסברית והתעמולתית הרווחת של המפלגות הסוציאל-דמוקרטיות הרשמיות. זאת אף זאת. היא נשכחה דווקא, כיוון שאין היא עולה בשום פנים ואופן בקנה אחד עם הרפורמיזם, כיוון שהיא סותרת בפניהן של הדעות הקדומות האופורטוניסטיות השגרתיות ושל האשליות הזעיר-בורגניות הנוגעות ב"התפתחותה השלווה של הדמוקרטיה".

הפרולטריון זקוק למדינה — משננים כל האופורטוניסטים, הסוציאל-שוביניסטים והקאוטסקיסטים הנשבעים, כי כך הורה מארקס, ב"שוכחם" להוסיף, כי, ראשית, לפי מארקס, זקוק הפרולטריון רק למדינה גוועת, דהיינו הבנויה כך, שתתחיל לגווע מייד ולא תוכל לא לגווע. ושנית, העם העובד זקוק ל"מדינה", "דהיינו לפרולטריון המאורגן כמעמד שליט".

המדינה היא ארגון כוח מיוחד, ארגון כפייה למען דכא מעמד מסויים. איזה מעמד צריך הפרולטריון לדכא? מובן מאליו, את מעמד המנצלים בלבד, דהיינו את הבורגנות. העם העובד זקוק למדינה אך ורק כדי לגבור על התנגדות המנצלים. ומאידך גיסא, רק הפרולטריון, המעמד היחיד המהפכני-עד-תום, המעמד היחיד, המסוגל לאחד את כל העובדים והמנוצלים במאבק בבורגנות, למיגורה המוחלט — רק הפרולטריון מסוגל לנצח על דיכוי זה ולהגשימו הלכה-למעשה.

המעמדות המנצלים זקוקים לשלטון המדיני למען קיים את הניצול, זאת אומרת למען שאיפות הבעע של מיעוט בטל בשישים, וזאת נגד רובו העצום של העם. המעמדות המנוצלים זקוקים לשלטון המדיני למען בטל לחלוטין ניצול כלשהו, זאת אומרת לטובת רובו העצום של העם ונגד מיעוטם הבטל בשישים של בעלי-העבדים בני-זמננו, דהיינו בעלי-האחוזות ובעלי-ההון.

הדמוקרטים הזעיר-בורגניים, הסוציאליסטים כביכול האלה, שהמירו את מאבק המעמדות בחלומות על שלום-הבית המעמדי, תיארו לעצמם גם את התמורה הסוציאליסטית כמעין חלום; לא בצורת מיגורו של שלטון המעמד המנצל, אלא בכך שהמיעוט יקבל בדרך שלווה את מרותו של הרוב המודע אל המוטל עליו. זוהי אוטופיה זעיר-בורגנית הקשורה הדוקות בהכרה במדינה העל-מעמדית שהובילה במציאות אל הבגידה באינטרסים של המעמדות העובדים, כפי שהראתה זאת ההיסטוריה של המהפכות הצרפתיות

משנות 1848 ו-1871, כפי שהראה נסיון ההשתתפות ה"סוציאליסטית" בממשלות הבורגניות באנגליה, בצרפת, באיטליה ובארצות אחרות בשלהי המאה ה-19 ובהתחלת המאה ה-20.²⁷ מארקס נאבק במשך כל חייו בסוציאליזם זעיר-בורגני זה, אותו החיו עתה ברוסיה מפלגות הסוציאליסטים-המהפכניים והמנשביקים. מארקס פיתח את תורת המאבק המעמדי בעקביות עד לתורת השלטון המדיני, המדינה.

רק הפרולטריון מסוגל להפיל את שלטון הבורגנות, וזאת בהיותו מעמד מיוחד, אשר תנאי קיומו הכלכליים מכשירים אותו למיגור זה, מעניקים לו את האפשרות ואת הכוח לבצעו. בויזמן שהבורגנות מפצלת ומפוררת את האיכרות ואת כל השכבות הזעיר-בורגניות, היא מלכדת את הפרולטריון, מאחדת ומארגנת אותו. רק הפרולטריון מסוגל — בתוקף התפקיד הכלכלי שהוא ממלא בייצור רב-הממדים — לשמש מנהיגם של כל המוני העובדים והמנוצלים, אשר הבורגנות מנצלתם, משעבדתם ומדכאתם, וזאת לעתים קרובות במידה לא קטנה יותר, אלא רבה יותר מאשר את הפרולטריון, אם כי אין הם מסוגלים לנהל מאבק עצמאי לשחרורם.

תורת המאבק המעמדי, אשר מארקס יישמה לשאלת המדינה והמהפכה הסוציאליסטית, מוכרחה להוביל להכרה בשלטון המדיני של הפרולטריון, בדיקטטורה שלו, דהיינו בשלטון שאין מתחלקים בו עם אף אחד, והנשען במישריו על כוח הנשק של ההמונים. אין להגשים את מיגור הבורגנות, אלא על-ידי הפיכת הפרולטריון למעמד שליט, המסוגל לדכא את התנגדותה הבלתי-נמנעת, הנוגדת אשת של הבורגנות ולארגן את כל המוני העובדים והמנוצלים למען ארגון מבנה משק חדש.

הפרולטריון זקוק לשלטון הממלכתי, זה הארגון הממוכז של הכוח, ארגון הכפייה הן לדיכוי התנגדותם של המנוצלים והן להנהגת המוני האוכלוסייה העצומים, האיכרות, הזעיר-בורגנות, הפרולטרים למחצה, ב"התנעת המשק הסוציאליסטי".

בחנכו את מפלגת הפועלים מחנך המארקסיזם את חיל-החלוץ של הפרולטריון, המסוגל לקחת את השלטון ולהוביל את העם כולו אל הסוציאליזם, לכוון את המשטר החדש ולארגנו, להיות מורם, מדריכם, מנהיגם של כל העובדים והמנוצלים בעיצוב חייהם

החברתיים, וזאת בלעדי הבורגנות ונגד הבורגנות. ונהפוך, האר-פורטוניזם הרווח כיום מחנך בקרב מפלגת הפועלים נציגי פועלים בעלי משכורות טובות יותר, הניתקים מההמונים, ה"מסתדרים" לא רע בקפיטליזם ומוכרים בנזיד-עדשים את זכות הבכורה שלהם, דהיינו מוותרים על תפקיד מנהיגיו המהפכניים של העם נגד הבורגנות.

„המדינה, דהיינו הפרולטריון המאורגן כמעמד שליט” — תיאוריה זו של מארקס קשורה באופן הדוק בכל משנתו בדבר התפקיד המהפכני שהפרולטריון ממלא בהיסטוריה. השלמת תפקיד זה פירושה דיקטטורת הפרולטריון, שלטונו המדיני של הפרולטריון. אולם, אם דרושה המדינה לפרולטריון בתור ארגון מיוחד של כפייה נגד הבורגנות, מתבקשת מכאן השאלה, האם ניתן להעלות על הדעת יצירת ארגון כזה, מבלי לבטל, מבלי להרוס קודם לכן אותה מכונה ממלכתית, אשר הבורגנות יצרה למענה-היא? „המני-פסט הקומוניסטי” מוביל אל מסקנה זו ממש, ועל מסקנה זו מדבר מארקס בסכמו את נסיון המהפכה בשנות 1848—1851.

2. סיכומי המהפכה

מארקס מסכם את נסיון המהפכה בשנות 1848—1851 בשאלת המדינה המעניינת אותנו בקטע שלהלן הלקוח מחיבורו „ה-18 בברזמר של לואי בונאפארט”:

„אולם המהפכה היא יסודית. היא ממשיכה עדיין במסעה דרך האש המטהרת (בגרמנית: Fegefeuer). היא משלימה את מלאכתה בשיטתיות. עד ה-2 בדצמבר 1851 (יום ההפיכה שביצע לואי בונאפארט) השלימה את המחצית הראשונה של מלאכת ההכנה שלה ומשלימה כעת את זו השנייה. היא מביאה מקודם לידי שלמות את הרשות הפרלמנטרית, כדי שתוכל למגרה. ומשהשיגה זאת, מביאה לידי שלמות את הרשות המבצעת, מעמידה אותה על ביטויה הצרוף ביותר, מבודדת אותה, מעמידה אותה אל מול עצמה בתור יעד יחיד, כדי לרכז נגדה את כל כוחות ההרס שלה (ההדגשה שלנו). וכשתשלים מחצית שנייה זו של מלאכת ההכנה שלה, תקום אירופה ממושבה ותכריז בקול תרועה: „היטבת לחתור, חפרפרת זקנה!”

רשות מבצעת זו בעלת הארגון הביורוקרטי והצבאי העצום, בעלת המכונה הממלכתית רבת-הרבדים והמלאכתי-תית, בעלת חיל פקידים בן מחצית המיליון מלבד צבא גם הוא בן מחצית-המיליון, גוף טפילי אימתני זה, הכרוך כרשת סביב גופה של החברה הצרפתית וסותם את כל נקבוביותיו, קם בימי המלוכה האבסולוטית, כשהתפוררה הפיאודליות תוך תאוצה שניתנה על-ידי". המהפכה הצרפתית הראשונה פיתחה את המירכוז... „ובזמן את היקף כוח הכפייה הממלכתי, את סמכויותיו (בגרמנית: Attribute) ואת מספר עושי דברו. נפוליון הביא לידי שלמות מכונה ממלכתית זו. המלוכה הלגיטימית ומלוכת יולי לא הוסיפו לה כלום מלבד חלוקה גדולה יותר של העבודה...”

לבסוף, „הרפובליקה הפרלמנטרית נאלצה במאבקה בהמפכה לתגבר את אמצעי הכפייה של הממשלה ומירכוזם על-ידי צעדי-דיכוי. כל ההפרכות שיכללו מכונה זו במקום לשוברה (ההדגשה — שלנו). המפלגות שנאבקו בזו אחר זו לשלטון ראו בתפישת בניין ממלכתי עצום זה את שללו העיקרי של המנצח“ (ה'18 בברימר של לואי בונאפארט“, עמ' 98 ו-99 במהדורה הרביעית, האמ-בורג, 1907).²⁸

בניתוח נהדר זה צועד המארקסיזם צעד ענק קדימה לעומת „המניפסט הקומוניסטי“. שם מוצגת שאלת המדינה באופן מופשט לעילא ולעילא, בתפיסות ובביטויים הכלליים ביותר. כאן מוצגת השאלה באופן מוחשי ומוסקת מסקנה מדויקת ביותר, ברורה, מעשית כדי מישוש: כל המהפכות הקודמות שיכללו את המכונה הממלכתית, וזאת בזמן-בזמן שצריך למחוק, לשבור אותה. המסקנה הזאת היא העיקר בתורת המארקסיזם על אודות המדינה, ודווקא עיקר זה לא זו בלבד שנשכח לחלוטין על ידי המפלגות הסוציאל-דמוקרטיות הרשמיות הרווחות, אלא גם סולף פשוטו כמשמעו (כפי שנראה להלן) על-ידי הוגה-הדעות החשוב ביותר של האינטרנציונל השני, ק' קאוטסקי.

ב„המניפסט הקומוניסטי“ סוכמו סיכומי ההיסטוריה הכלליים, המאלצים לראות את המדינה בתור מוסד של שליטה מעמדית ומובילים אל המסקנה ההכרחית האומרת, כי אין הפרולטריון יכול

למגר את הבורגנות מבלי לכבוש קודם לכן את השלטון המדיני, מבלי לקבל לידיו את השליטה המדינית, מבלי להפוך את המדינה ל"פרולטריון, המאורגן בתור מעמד שליט"; וכי מדינה פרולטרית זו תתחיל לגווע מייד לאחר נצחונה, וזאת כיוון שאין צורך במדינה ואין היא אפשרית בחברה נטולת הסתירות המעמדיות. אין דנים כאן בשאלה, כיצד יש לבצע — מנקודת הראות של ההתפתחות ההיסטורית — את ההמרה הזאת של המדינה הבורגנית בזו הפרולטרית.

מארקס מציג שאלה זו ועונה עליה בשנת 1852. מארקס. הנאמן לפילוסופיה של המטריאליזם הדיאלקטי, נוטל בתור יסוד את הנסיון ההיסטורי של שנות המהפכה הגדולות מ-1848 עד 1851. תורת מארקס מהווה כאן — כתמיד — עריכת סך-הכל של הנסיון לאור השקפת עולם פילוסופית עמוקה וידיעה עשירה של ההיסטוריה. שאלת המדינה מוצגת באופן מוחשי: כיצד קמו מבחינה היסטורית המדינה הבורגנית והמכונה הממלכתית, ההכרחית לשלטון הבורגנות? אילו שינויים, איזו התפתחות הדרגתית מתחוללים בה במהלך המהפכות הבורגניות ואל מול מאבקהם העצמאיים של המעמדות המדוכאים? מהן מטלותיו של הפרולטריון כלפי מכונה ממלכתית זו?

השלטון הממלכתי הממורכז, האופייני לחברה הבורגנית נוצר בעידן נפילת האבסולוטיזם. שני מוסדות מהווים את סימני ההיכר בה"א הידיעה של מכונה ממלכתית זו: הפקידות והצבא הסדיר. אלפי חוטים קושרים מוסדות אלה דווקא בבורגנות ועל כך נכתב רבות ביצירות של מארקס ואנגלס. נסיונו של כל פועל מסביר קשר זה תוך המחשה ושכנוע מירביים. מעמד הפועלים לומד על בשרו להכיר קשר זה ועל כן הוא קולט בקלות כזאת וכה מיטיב לסגל לעצמו את המדע בדבר אל-מניעותו של קשר זה. ואילו הדמוקרטים הזעיר-בורגניים דוחים אותו מתוך בורות וקלות-דעת, או אז מכירים בו בקלות-דעת גדולה עוד יותר ב"אופן כללי", אך שוכחים להסיק ממנו את המסקנות המעשיות המתאימות.

הפקידות והצבא הסדיר הם בבחינת "טפילים" שעל גוף החברה הבורגנית, טפילים שנוצרו על רקע הסתירות הפנימיות, המשטעות חברה זו, אך דווקא טפילים ה"סותמים" את הנקבוביות החיוניות. האופרטוניזם הקאוטסקיסטי הרווח כיום בסוציאל-דמוקרטיה הרש-

מית, גורס, כי הדעה הרואה את המדינה כמוסד טפילי היא סימן היכר מיוחד ובלעדי של האנרכיזם. מובן מאליו, כי סילוף זה של המארקסיזם נוח מאוד לאותם זעיר-בורגנים שהביאו את הסוציאליזם אל הבושה חסרת התקדים: הצדקת המלחמה האימפריאליסטית וייפוייה, וזאת על-ידי יישומה של תפיסת „הגנת המולדת”. ברם, זהו סילוף מוחלט.

פיתוחו, שכלולו, ביצורו של המנגנון הפקידותי והצבאי הזה עוברים דרך כל המהפכות הבורגניות, אשר אירופה ראתה לרוב מאז נפילת הפיאודליות. הבורגנות הזעירה היא-היא הנמשכת במיוחד לצדה של זו הגדולה, מקבלת את מרותה, וזאת במידה רבה באמצעות המנגנון הזה, המעניק לשכבות העליונות של האיכרות, של בעלי-המלאכה, החנוונים הזעירים וכיו”ב כסאות נוחים, שקטים ונכבדים יחסית, המעמידים את בעליהם מעל לעם. ראו את שאירע ברוסיה במשך חצי-השנה מאז ה-27 בפברואר 1917:²⁹ משרות פקידים שניתנו קודם לכן ותוך העדפה לאנשי המאה השחורה הפכו לשללם של הקאדטים, המנשביקים והסוציאלי-מהפכנים. הם לא חשבו באופן מעשי על שום רפורמות רציניות, ניסו לסוחבו „עד לאסיפה המכוננת”, ואילו את כינוס האסיפה המכוננת ניסו לדחות בהשקט עד סוף המלחמה! אולם לא התמהמהו בכל הנוגע בחלוקת השלל, בתפישת הכסאות של שרים, של סגני-שרים, של המושלים הכלליים וכו’ וכו’ ולא ציפו לשום אסיפה מכוננת! משחק הצירופים בנוגע בהרכב הממשלה לא היה, אלא ביטוי לחלוקתו של ה„שלל” ולחלוקתו מחדש, המתרחשות למעלה ולמטה, בכל רחבי הארץ, בכל המינהל המרכזי ובזה המקומי. סיכומה האובייקטיבי של מחצית השנה מה-27 בפברואר עד ה-27 באוגוסט 1917 אינו מוטל בספק: הרפורמות נדחו, חלוקת כסאות הפקידים בוצעה וה„שגיאות” שנפלו בשעת החלוקה תוקנו על-ידי אי-אלו חלוקות-מחדש.

אך ככל שרבות יותר ה„חלוקות-מחדש” של המנגנון הפקידותי בין המפלגות הבורגניות והזעיר-בורגניות (בדוגמא הרוסית: בין הקאדטים,³⁰ הסוציאלי-מהפכנים והמנשביקים), נעשית ברורה יותר ויותר למעמדות המדוכאים עם הפרולטריון בראשם, איבתם שאינה יודעת פשרה לחברה הבורגנית כל-כולה. מכאן נובע הכורח בשביל כל המפלגות הבורגניות, לרבות אפילו הדמוק-

רטיות ו"הדמוקרטיה-המהפכנית" ביותר, להגביר את דיכוי הפרו-
לטריזם המהפכני, לחזק את מנגנון הדיכוי, דהיינו אותה מכונה
ממלכתית. מהלך מאורעות זה מאלץ את המהפכה ל"רכז את כל
כוחות ההרס" נגד כוח הכפייה הממלכתי, מאלצה להציב את
היעד לא של שיפור המכונה הממלכתית, אלא של הריסתה, של
השמדתה.

לא הרהורים הגיוניים, אלא התפתחותם המעשית של המאו-
רעות, הנסיון החי של שנות 1848—1851 גרמו הצגה כזו של התפ-
קיד. באיזו מידה מקפיד מארקס להיצמד אל התשתית העובדתית
של הנסיון ההיסטורי, ניתן לראות לאור העובדה, שב־1852 טרם
הציג מארקס את השאלה המוחשית, במה להחליף את המכונה
הממלכתית הזאת שאותה יש להשמיד. הנסיון טרם העניק את
היסוד להצגת שאלה כזו, אשר ההיסטוריה העלתה על סדר היום
מאוחר יותר, ב־1871. ב־1852 ניתן לקבוע, בדיוק של הסתכלותו
של חוקר טבע, רק זאת, כי המהפכה הפרולטרית ניגשה אל המ-
טלה של "ריכוז כל כוחות ההרס" נגד כוח הכפייה הממלכתי,
אל התפקיד של "שבירת" המכונה הממלכתית.

כאן עשויה להתעורר השאלה, האם יהיה זה נכון להכליל את
הנסיון, את ההסתכלויות ואת המסקנות של מארקס, להחילם על
תחומים רחבים יותר מתולדות צרפת בשלוש השנים 1848—1851?
נזכיר לקראת בדיקת שאלה זו הערה אחת של אנגלס וניגש לאחר
מכן אל הנתונים העובדתיים. וכך כתב אנגלס בהקדמה למהדורה
השלישית של "ה־18 בברזמר":

"צרפת היא אותה ארץ שבה נוהלו תמיד המאבקים
המעמדיים עד להכרעה, וזאת יותר מאשר במקום אחר כל-
שהו. כאן גם נטבעו בקווים הכי חדים הצורות המדיניות
המשתנות, שבהן התחוללו המאבקים המעמדיים וסוכמו
תוצאותיהם. בימי הביניים שימשה צרפת מוקד הפיאודליות,
הפכה מאז הרנסאנס לדוגמא של מלוכה מיצבית (בגרמנית:
Staendische Monarchie) מאוחדת, שיברה את הפיאודליות
בימי המהפכה הגדולה והקימה שלטון בורגני צרוף,
בעל הצורה הקלאסית מאין כמוה בשום ארץ מארצות אירו-
פה. וגם מאבקו של הפרולטריון המתעורר בבורגנות השלטת

לובש כאן צורה חריפה שאינה ידועה בשום מקור אחר"
(עמ' 4 במהדורה משנת 1907).³¹

ההערה האחרונה התיישנה, כיוון שמאז 1871 חלה הפסקה במאבקו המהפכני של הפרולטריון הצרפתי. אכן, תהיה ההפסקה הזאת ממושכת כאשר תהיה, אין היא מונעת בשום פנים ואופן את האפשרות, שבמהפכה הפרולטרית העתידה להתרחש תתגלה צרפת כארץ קלאסית של מאבק המעמדות עד להכרעה.

אך הבה נעיף מבט כללי על תולדות הארצות המתקדמות בשלהי המאה ה-19 ובהתחלת המאה ה-20. נראה שאותו תהליך התחולל בזירה רחבה יותר לאין ערוך, באיטיות רבה יותר ובצורה מגוונת יותר: מצד אחד עיצוב „השלטון הפרלמנטרי“ הן ברפוב-ליקות (צרפת, אמריקה, שווייץ) והן במלוכות (אנגליה, גרמניה במידה מסויימת, איטליה, הארצות הסקנדינאיות ועוד), ומהצד השני, המאבק לשלטון שנוהל על-ידי המפלגות הבורגניות והזעיר-בורגניות השונות שחילקו וחילקו-מחדש את „שלל“ כסאות הפקידים וזאת כשאושיות המשטר הבורגני נשארות לא שינוי, ולבסוף שכלול „הרשות המבצעת“, מנגנונה הפקידותי והצבאי וביצורם.

אין ספק שכאלה הם הקווים הכלליים של ההתפתחות ההדרגתית החדשה ביותר במדינות הקפיטליסטיות בכלל. במשך שלוש השנים, 1848—1851, הראתה צרפת בצורה מהירה, חריפה ומתומצתת אותם תהליכי ההתפתחות, המאפיינים את העולם הקפיטליסטי כולו.

ואילו באימפריאליזם, זה עידן ההון הבנקאי, עידן מונופולי ההון הענקיים, עידן צמיחת הקפיטליזם המונופוליסטי לקפיטליזם המונופוליסטי-הממלכתי, עדים אנו במיוחד לחיזוק בלתי-רגיל של „המכונה הממלכתית“, לגידול ללא אח ודוגמא של המנגנון הפקידותי והצבאי, וזאת עקב הגברת הרדיפות נגד הפרולטריון הן בארצות המלוכניות והן בארצות החופשיות ביותר, הרפובליקאיות. ההיסטוריה העולמית גורמת כיום, ללא ספק בקנה-מידה רחב יותר לאין ערוך מאשר ב-1852, את „ריכוז כל כוחות“ המהפכה הפרולטרית למען „הרוס“ את המכונה הממלכתית. במה ימיר אותה הפרולטריון — בשאלה זו זיכתה אותנו הקומונה הפאריסאית בחומר מאלף לעילא ולעילא.

3. כיצד הציג מארקס את השאלה ב-1852 *

ב-1907 פרסם מרינג ב-"Neue Zeit" קטעים ממכתבו של מארקס לוואידמאיר מה-5 במארס 1852. במכתב זה מצוי בין השאר הניתוח הראוי לציון שלהלן:

„אשר לי, אין לזקוף לזכותי את גילוי קיומם של המעמדות בחברה בת-זמננו וכמו-כן לא את המאבק המתנהל ביניהם. כותבי ההיסטוריה הבורגניים תיארו זמן רב לפני את ההתפתחות ההיסטורית של מאבק המעמדות הזה ואנשי הכלכלה הבורגניים — את האנטומיה הכלכלית שלו. ומה חידשתי? — 1. הוכחתי, כי קיומם של המעמדות קשור רק בתקופות היסטוריות מסוימות של התפתחות הייצור; 2. כי מאבק המעמדות מוכרח להוביל אל דיקטטורת הפרו-לטריון; 3. כי דיקטטורה זו מהווה רק את המעבר לביטול כל המעמדות ולחברה נטולת מעמדות.”³³

במלים אלה הצליח מארקס לבטא באופן פלסטי להפליא, ראשית, את ההבדל העיקרי והשורשי שבין משנתו לבין משנתם של המתקדמים והמעמיקים שבהוגי הדעות הבורגניים, ושנית, את מהות משנתו בנוגע במדינה.

אומרים וכותבים לעתים קרובות מאוד, כי מאבק המעמדות מהווה את העיקר במשנתו של מארקס. אין זה נכון. על יסוד דבר לא-נכון זה נוצר על כל צעד ושעל סילוף אופורטוניסטי של המארקסיזם, זיפו ברוח העושה אותו לקביל על דעת הבורגנות. כיוון שהתורה בדבר מאבק המעמדות נוצרה לא בידי מארקס, אלא בידי הבורגנות לפני מארקס, והיא קבילה באופן כללי על דעת הבורגנות. כל המכיר רק במאבק המעמדות, אינו עדיין מארקסיסט ועשוי להישאר בתוך המסגרת של החשיבה הבורגנית ושל המדיניות הבורגנית. להעמיד את המארקסיזם על התורה בדבר מאבק המעמדות בלבד, פירושו לקצץ את המארקסיזם, לסלפו, להעמידו על דבר הקביל על דעת הבורגנות. למארקסיסט ייחשב רק כל המרחיב את ההכרה במאבק המעמדות עד להכרה בדיקטטורת הפרולטריון. כאן ההבדל העמוק ביותר בין המארקסיסט לבין הזעיר-בורגני (וגם הבורגני הגדול) המצוי. זוהי אבן-

* הוסף במהדורה השנייה.

הבוחר לבדיקת הבנתו וקבלתו למעשה של המארקסיזם. ואין תימה, כי שעה שההיסטוריה של אירופה העמידה את מעמד הפועלים הלכה-למעשה בפני שאלה זו, התגלו לא רק כל האופור-טוניסטים והרפורמיסטים, כי אם גם כל ה"קאוטסקיסטים" (האנשים המהססים בין הרפורמיזם והמארקסיזם) כצרי-אופק עלובים וכ-דמוקרטים זעיר-בורגניים, הדוחים את דיקטטורת הפרולטריון. החר-ברנו של קאוטסקי, "דיקטטורת הפרולטריון" שיצאה לאור באור-גוסט 1918, זאת אומרת זמן רב לאחר המהדורה הראשונה של ספרו זה מהווה דוגמא של סילוף זעיר-בורגני של המארקסיזם ושל הכפירה הנמבזה בו למעשה, וזאת תוך הכרה צבועה בו מן השפה אל החוץ (ראה את החוברת שלי: "המהפכה הפרו-לטריית והרנגאט קאוטסקי", פטרוגרד ומוסקבה, 1918).

האופורטוניזם בן-זמננו המגולם על-ידי המארקסיסט-לשעבר, ק' קאוטסקי חופף חפיפה מלאה את האיפיון הנ"ל שניתן על-ידי מארקס לעמדה הבורגנית, כיוון שאופורטוניזם זה מגביל את תחום ההכרה במאבק המעמדות לתחום היחסים הבורגניים. (וב-תוך תחום זה לא יסרב שום ליברל משכיל להכיר, "עקרונית" במאבק המעמדות!). האופורטוניזם נעצר בהכרתו במאבק המע-מדות לפני עיקר העיקרים דווקא, לפני תקופת המעבר מהקפי-טליזם אל הקומוניזם, לפני תקופת מיגור הבורגנות וחסולה ה-מוחלט. האמת היא שאין מנוס מכך, שתקופה זו תהיה לתקופה של מאבק מעמדות מר מאין כמוהו, של צורותיו החריפות מאין כמוהו. ומכאן שאין מנוס מכך שהמדינה בתקופה זו חייבת להיות מדינה דמוקרטית באופן חדש (בשביל הפרולטרים ובשביל חסרי רכוש באופן כללי) ודיקטטורית באופן חדש (נגד הבורגנות).

זאת אף זאת. רק כל המבינים, כי דיקטטורה של מעמד אחד הכרחית לא רק לחברה מעמדית כלשהי באופן כללי, לא רק לפרולטריון שמיגר את הבורגנות, אלא לתקופה היסטורית שלמה, המבדילה בין הקפיטליזם לבין, "החברה ללא מעמדות", לבין הקומוניזם — רק הם קלטו את מהות משנת מארקס בדבר המדינה. צורותיהן של המדינות הבורגניות מגוונות באופן יוצא מן הכלל, אך מהותן אחת: כל המדינות האלו מוכרחות להוות,

* יצאה לאור בעברית ב-1970 בהוצאת המפלגה הקומוניסטית הישראלית.

כך או אחרת, בחשבון סופי דיקטורה של הבורגנות. המעבר מהקפיטליזם אל הקומוניזם מוכרח, כמובן, להצמיח שפע ורבגוניות עצומים של צורות מדיניות, אך המהות תהיה כאן באופן אל-מניע אחת: דיקטורת הפרולטריון.³⁴

פרק שלישי

המדינה והמהפכה נסיון הקומונה הפאריסאית ב־1871 ניתוחו של מארקס

1. במה גבורת נסיונם של הקומונארים?

מן המפורסמות, שמארקס הזוהר את פועלי פאריס אי-אלה חודשים לפני הקומונה, בסתיו 1870, הוכיח, כי הנסיון למגר את הממשלה יהיה בבחינת חוסר תבונה מתוך יאוש.³⁵ ברם, כשנכפה הקרב המכריע על הפועלים במארס 1871, כשהם קיבלו את האתגר, וההתקוממות הייתה לעובדה, מארקס בירך בהתלהבות רבתי על המהפכה הפרולטרית, וזאת למרות הסימנים מבשרי הרעות. מארקס לא התעקש בגינוי דקדקני של התנועה „שלא בעתה“, כפי שעשה הרנגאט הרוסי הידוע-לשמצה, פלכנוב שכתב בנובמבר 1905 ברוח עידוד למאבק הפועלים והאיכרים וצעק אחרי דצמבר 1905 כמוהו כליברל: „לא היה צריך לאחוז בנשק“.³⁶

אפס, מארקס לא הסתפק רק בהתלהבות מגבורת הקומונארים ש„הסתערו על השמים“ כלשונו-הוא.³⁷ הוא ראה בתנועה המהפכנית ההמונית — למרות שלא השיגה את מטרתה — נסיון היסטורי בעל חשיבות עצומה, צעד מסויים קדימה של המהפכה הפרולטרית העולמית, צעד מעשי, חשוב יותר ממאות מצעים ונייתוחים. לנתח נסיון זה, להפיק ממנו לקחי טקטיקה, לבדוק מחדש על יסודו את התיאוריה שלו — זוהי המטלה שמארקס נטל על עצמו.

ה„תיקון“ היחיד, אשר מארקס חשב לנחוץ להוסיף ל„תמני-

פסט הקומוניסטי", נעשה על יסוד הנסיון המהפכני של הקומו-
נארים הפאריסאיים.

ההקדמה האחרונה למהדורה הגרמנית החדשה של „המניפסט
הקומוניסטי“, החתומה על-ידי שני מחבריו, נושאת את התאריך
של ה-24 ביוני 1872. בהקדמה זו כותבים המחברים, קארל מארקס
ופרידריך אנגלס, כי מצע „המניפסט הקומוניסטי“ התיישן היום
באופן חלקי. ובהמשך:

„הקומונה הוכיחה במיוחד, כי מעמד הפועלים אינו
יכול ליטול לידיו את מכות המדינה כמות שהיא ולהפעילה
למטרותיו-הוא...“³⁸

המלים במובאה שלעיל שבמרכאות הפשוטות נלקחו על-ידי
המחברים מתוך חיבורו של מארקס: „מלחמת האזרחים בצרפת.“³⁹
ובכן, מארקס ואנגלס היו בדעה, כי ללקחה היסודי והעיקרי
של הקומונה הפאריסאית נודעה חשיבות-ענק כזאת, שהכניסו אותו
בתור תיקון מהותי ל„המניפסט הקומוניסטי“.

אופייני עד למאוד הדבר, שהאופורטוניסטים סילפו תיקון מהו-
תי זה דווקא. וקרוב לוודאי, כי משמעותו אינה ידועה לתשע
עשריות — אם לא לתשעים ותשע מאיות — של קוראי „המניפסט
הקומוניסטי“. נדבר בפרוטרוט על סילוף זה בהמשך, בפרק המוקדש
במיוחד לסילופים. כאן נסתפק בציון, כי „התפיסה“ השגורה,
הגסה של אימרת מארקס המפורסמת הנ"ל טוענת, כי מארקס
מדגיש, כביכול, כאן את רעיון ההתפתחות האיטית וכיו"ב, וזאת
בניגוד לתפישת השלטון וכיו"ב.

האמת היא הפוכה דווקא. מחשבתו של מארקס היא,
כי על מעמד הפועלים למחוץ, לשבר את „המכונה הממלכתית
המוכנה“ ולא להסתפק בתפישתה ותו לא.

ב-12 באפריל 1871, דהיינו בימי הקומונה דווקא, כתב מארקס
לקוגלמן:

„אם תעיין בפרק האחרון של ה-18 בברימר שלי,
תמצא, כי אני מכריז שנסיונה הבא של המהפכה הצרפתית
לא יתמצה כמו קודם לכן בהעברת המכונה הצבאית-הביו-
רוקרטית מיד אחת לרעותה, אלא בשבירתה (ההדגשה
של מארקס), וזהו התנאי המוקדם לכל מהפכת-עם אמיתית-

תית ביבשת. וזהו גם נסיונם של חברינו הפריסאיים ההירו-
איים" (עמ' 709 ב- "Neue Zeit" XX, 1, 1901/2)⁴⁰ (מכתבי
מארקס לקוגלמן הופיעו ברוסית בשתי מהדורות לכל הפי-
חות, אחת מהן בעריכתי ועם הקדמה שכתבתי).
במלים אלו: "שבירתה של המכונה הממלכתית הצבאית-
הביוורוקרטית" כלול בקיצור לקחו העיקרי של המארקסיזם בשאלת
תפקידי הפרולטריון במהפכה בכל הנוגע במדינה. ולקח זה דווקא
לא זו בלבד שנשכח לחלוטין, אלא סולף ממש על-ידי ה"פרשנות"
הרווחת, הקאוטסקיסטית של המארקסיזם!
אשר להסתמכותו של מארקס על "ה-18 בברימר", הבאנו לעיל
את הקטע הנוגע בדבר במלואו.

יש עניין בהדגשה מיוחדת של שתי נקודות בניתוח הנ"ל של
מארקס. ראשית, הוא מגביל את מסקנתו ליבשת. דבר זה היה
מובן ב-1871, כשאנגליה שימשה דוגמא של ארץ עם קפיטליזם
צרוף, אך ללא מיליטריזם וכמעט ללא ביוורוקרטיה. על כן הוציא
מארקס את אנגליה מן הכלל, כיוון שמהפכה, ואפילו מהפכה עממית
נראתה, ואכן הייתה אפשרית, ללא התנאי המוקדם של הריסת
המכונה הממלכתית המוכנה".

הגבלה זו של מארקס מתבטלת כיום, ב-1917, בעידן של מלחמה
אימפריאליסטית רבתי ראשונה. הן אנגליה והן אמריקה, שתי הנצי-
גות הגדולות והאחרונות — בכל רחבי העולם — של ה"חופש"
האנגלו-איטלקי — במובן העדרם של המיליטריזם ושל הביוורוקר-
טיה, הידרדרו לחלוטין אל תוך הביצה המזוהמת, העקובה מדם
הכל-אירופית של המוסדות הצבאיים-הביוורוקרטיים, המשתלטים
על הכל ומדכאים את הכל. "התנאי המוקדם לכל מהפכה עממית
אמיתית" הן באנגליה והן באמריקה כיום הוא שבירתה, הרי-
סתה של "המכונה הממלכתית המוכנה" (שיוצרה שם ב-1914—
1917 והגיעה לשלמות ה"אירופית", הכל-אימפריאליסטית).

שנית, לתשומת-לב מיוחדת ראויה ההערה העמוקה מאוד של
מארקס, כי הריסת המכונה הממלכתית הצבאית-הביוורוקרטית
היא בבחינת "תנאי מוקדם לכל מהפכת עם אמיתית". תפיסה זו
של מהפכת "עם" נראית משונה בפי מארקס, ותומכי פלכאנוב
והמנשביקים הרוסיים, שהם חסידי סטרווה הרצים להיחשב למאר-
קסיסטים, עשויים אולי להכריז על ביטוי כזה אצל מארקס כעל

„פליטת-פה“. הם העמידו את המארקסיזם על סילוף ליברלי-עלוב כזה, שבשבילם קיים רק הניגוד בין המהפכות הבורגנית והפרו-לטריה, וגם ניגוד זה קיים אצלם כמשהו מאובן בתכלית. נקח למשל את המהפכות של המאה ה-20, ואז, כמובן, יהיה עלינו להכיר, כי גם המהפכות הפורטוגלית והתורכית היו בורגניות. אך שתיהן לא היו „עממיות“, כיוון שהמוני העם, רובו העצום, לא הופיע בצורה ניכרת באופן פעיל, עצמאי, עם תביעות כלכליות ומדיניות משלו בשתי המהפכות כאחת. ולהיפך, המהפכה הבורגנית הרוסית בשנות 1905—1907, עם שלא זכתה להישגים כה „מזהירים“ שנפלו מדי פעם בחלקן של המהפכות הפורטוגלית והתורכית, הייתה ללא ספק מהפכה „עממית אמיתית“. וזאת כיוון שהמוני העם, רוב העם, „תחתית“ החברה העמוקה ביותר, הרמו-סה על-ידי הדיכוי והניצול, התקוממה באופן עצמאי, הטביעה על כל מהלך המהפכה את רישום תביעותיה-היא, נסיונותיה-היא לבנות על-פי דרכה חברה חדשה במקום זו הישנה ההולכת-ונהרסת.

הפרולטריון לא היווה באירופה של 1871 את רוב העם בשום ארץ שביבשת. „מהפכה עממית“, הכניעה באמת את הרוב, לא יכלה להיות כזאת, אלא אם הקיפה הן את הפרולטריון והן את האיכרות. שני המעמדות היוו אז את ה„עם“. שני המעמדות מאוחדים, משום ש„המכונה הממלכתית הצבאית-הביורוקרטית“ מדכאת אותם, רומסת אותם, מנצלת אותם. לשבור מכונה זו, לנתץ אותה — כזהו האינטרס האמיתי של ה„עם“, של רובו, של הפועלים ושל מרבית האיכרים. כזהו „התנאי המוקדם“ של הברית החופשית בין רשי האיכרים לבין הפרולטריום, וללא ברית כזו הדמוקרטיה אינה יציבה והתמורה הסוציאליסטית בלתי-אפשרית. ואכן, הקומונה הפאריסאית ניסתה כידוע לפלס את הדרך לברית כזו, אולם לא השיגה את המטרה בתוקף של שורת סיבות פנימיות וחיצוניות כאחת.

מכאן, שמארקס דיבר על „מהפכת עם אמיתית“, מבלי להת-עלם אפילו כהוא-זה מהתכונות המיוחדות של הבורגנות הזעירה (והוא דיבר רבות ולעתים קרובות עליהן), כשהוא מביא בחשבון בקפדנות מירבית את היחס העובדתי בין המעמדות במרבית המדי-נות היבשתיות של אירופה ב-1871. ומאידך גיסא קבע, כי „ניתוח“

המכונה הממלכתית דרוש לטובת הפועלים והאיכרים כאחד, מאחד אותם, ומציב בפניהם את התפקיד המשותף של סילוק ה„טפיל“ והחלפתו במשהו חדש.

במה באופן מוחשי?

2. במה יש להחליף את המכונה הממלכתית המנותצת?

ב־1847, ב„המניפסט הקומוניסטי“ נתן מארקס על שאלה זו תשובה מופשטת לחלוטין עדיין, נכון יותר הצביע על המטלות, אך לא על הדרכים לביצוען. תשובת „המניפסט הקומוניסטי“ הייתה: להחליפה „בפרולטריון המאורגן כמעמד שליט“, „שכבש את הדמוקרטיה“⁴¹.

מארקס שלא עסק באוטופיות, ציפה שנסיונה של תנועה המונית ישיב על השאלה, אילו צורות מוחשיות ילבש ארגון זה של הפרולטריון בתור מעמד שליט, כיצד יעלה ארגון זה בקנה אחד עם „כיבוש הדמוקרטיה“ המלא ביותר והעקבי ביותר.

אם כי נסיונה של הקומונה היה מועט מאוד, מארקס מנתחו ב„מלחמת האזרחים בצרפת“ בתשומת-לב מירבית. נביא להלן את הקטעים החשובים ביותר מהחיבור הנ"ל:

במאה ה־19 התפתח „השלטון הממלכתי הממורכז, זה ליד ימי-הביניים, על מוסדותיו המצויים בכל אתר ואתר — הצבא הסדיר, המשטרה, הביורוקרטיה, הכמורה, מיצב (בגרמנית: Stand) השופטים...“ ככל שהתפתח הניגוד המעמדי בין ההון לבין העבודה, „קיבל השלטון הממלכתי במידה הולכת-וגדלה את אופיו של כוח כפייה חברתי לדיכוי מעמד הפועלים, של מכונת השליטה המעמדית. לאחר מהפכה כלשהי, המסמנת צעד קדימה של מאבק המעמדות, מתגלה תכונת הדיכוי הצרוף של השלטון הממלכתי יותר ויותר.“ השלטון הממלכתי הופך לאחר מהפכת 1848/9 „לכלי המלחמה הלאומי של ההון נגד העבודה“. הקיסרות השנייה חיזקה אותו.

„הקומונה היוותה את היפוכה בתכלית של הקיסרות.“ „הקומונה הייתה בבחינת צורתה המסויימת... של רפובליקה

שביקשה לסלק לא רק את הצורה המלוכנית של השליטה המעמדית, אלא את עצם השליטה המעמדית".

במה הייתה נעוצה מהותה של צורתה ה"מסויימת" של הרפובליקה הפרולטרית, הסוציאליסטית? איזה מין של מדינה התחילה הקומונה להקים?

"הצו הראשון של הקומונה קבע... את ביטול (בגרמנית:

Unterdruckung) הצבא הסדיר והחלפתו בעם החמוש".

תביעה זו כלולה במצעהו של כל המפלגות הרוצות להיחשב לסוציאליסטיות. אך מה ערכם של מצעיהן — זאת ניטיב לראות על פי התנהגותם של הסוציאלי-מהפכנים ושל המנשביקים שלנו, שוויתרו דווקא לאחר מהפכת ה-27 בפברואר על הגשמת תביעה זו!

"הקומונה הורכבה מהצירים העירוניים שנבחרו על יסוד

זכות הבחירה הכללית באזורים השונים של פאריס. הם היו אחראים וניתן להדיחם בכל עת מצוא. מובן מאליו, שהיו ברובם פועלים או נציגים מוכרים של מעמד הפועלים..."

המשטרה, שהייתה עד כה מכשירה של הממשלה הממלכית תית איבדה מייד את כל סמכויותיה המדיניות והפכה למכשיר האחראי של הקומונה שניתן להדיחו בכל עת מצוא. והוא הדין בפקידים של כל שאר ענפי המינהל. הוטל על הכל, החל בחברי הקומונה ועד למטה לפעול בשירות הציבורי תמורת שכרו של פועל. זכויות-היתר ודמי-הייצוג של בעלי המשרות הממלכתיות הבכירות נעלמו יחד עם... ה"צבא הסדיר והמשטרה, מכשירי השלטון הממשי של הממשלה הישנה סולקו, ומייד לאחר מכן ניגשה הקומונה לשבירת מכשיר הדיכוי הרוחני, לשבירת שלטון הכמורה... עובדי בתי-המשפט איבדו את עצמאותם המדומה... והיה עליהם... לעתיד לבוא להיבחר, להיות אחראים וניתנים להדחה..."⁴²

ובכן, נדמה כי הקומונה המירה את המכונה הממלכתית המנוצחת, "רק" על-ידי דמוקרטיה מלאה יותר: ביטול הצבא הסדיר, קביעת כל בעלי התפקידים הציבוריים בדרך של בחירה, כשהם ניתנים להדחה. אולם האמת היא, כי משמעותה של "רק" זו היא: המרה בממדי-ענק של מוסדות מסוג אחד במוסדות מסוג שונה עקרונית. כאן עדים אנו למקרה של "הפיכת הכמות לאיכות":

הדמוקרטיה המוגשמת בהחלטיות מירבית ובעקביות מירבית, ככל שניתן רק להעלות על הדעת, הופכת מהדמוקרטיה הבורגנית לזו הפרולטרית, ממדינה (= כוח מיוחד לדיכוי מעמד מסויים) למשהו שבעצם אינו כבר בבחינת מדינה.

הכרחי עדיין לדכא את הבורגנות ואת התנגדותה. הדבר היה הכרחי במיוחד לקומונה, ואחת הסיבות של תבוסתה נעוצה בעובד-דה, שעשתה זאת בהחלטיות בלתי-מספקת. אולם בתור המוסד המדכא מופיע כאן רוב האוכלוסייה ולא המיעוט, כפי שזה היה תמיד הן בעבדות, הן בצמיתנות, והן בעבדות השכירה. וכיוון שרוב העם הוא-הוא המדכא את מדכאיו, אין כבר צורך ב"כוח דיכוי מיוחד"! במובן זה מתחילה המדינה לגווע. במקום המוסדות המיוחדים של המיעוט המיוחס (הפקידות המיוחסת, הפיקוד המיוחס של הצבא הסדיר) בא הרוב המסוגל לעשות כל זאת בעצמו במישרין. וככל שמילוי תפקודי השלטון הממלכתי הופך כל-עממי יותר ויותר, בה במידה פוחת הצורך בשלטון זה.

ראוי לציון במיוחד, מבחינה זו, הצעד שנקטה הקומונה ואשר מארקס מדגישו: ביטול כל תשלום כספים לשם ייצוג, ביטול כל זכויות-יתר כספיות לפקידים, הורדת המשכורות המשתלמות לכל בעלי תפקידים ממלכתיים עד לרמת שכר-עבודתו של הפועל. כאן מתגלית על הצד הברור ביותר התפנית החדה מהדמוקרטיה הבורגנית אל הדמוקרטיה הפרולטרית; מהדמוקרטיה של המדכאים אל הדמוקרטיה של המעמדות המדוכאים; מהמדינה, בתור "כוח מיוחד" לדיכוי מעמד מוגדר אל דיכוי המדכאים על-ידי כוחם המשותף של רוב העם, של הפועלים והאיכרים. והנה, דווקא בנקודה זו, המוחשית ביותר ואולי החשובה ביותר של שאלת המדינה נשכחו לקחי מארקס במידה מירבית! אין מדברים על כך בפרש-נויות הפופולריות, הרבות מספור. "מקובל" להתעלם מהם, משל הייתה זו, "תמימות" שאבד עליה הכלח. בדומה לנוצרים ש"שכחו" עם הגיעם למעמד של דת ממלכתית, את ה"תמימות" של הנצרות הראשונית על רוחה המהפכנית-הדמוקרטית.

הורדת השכר המשתלם לפקידים הממלכתיים הבכירים נראית "בפשטות" כתביעתה של הדמוקרטיה התמימה, הפרימיטיבית. אחד מ"מייסדי" האפורטוניזם החדיש, הסוציאל-דמוקרטי-לשעבר, א' ברנשטיין, חזר לא אחת על דברי הלעג הבורגניים חסרי-הטעם

על אודות הדמוקרטיה, פרימיטיביות". כמוהו ככל האפורטור-ניסטים, כקאוסקיסטים בני-זמננו, לא העלה כלל וכלל על דעתו, כי, ראשית, המעבר מהקפיטליזם אל הסוציאליזם אינו אפשרי ללא "חזרה" מסויימת אל הדמוקרטיה, פרימיטיביות" (כיצד ייתכן לעבור בלעדי זה למילוי התפקודים הממלכתיים בידי מרבית האוכלוסייה ובידי האוכלוסייה כל-כולה?); ושנית, כי "הדמוקרטיה הפרימיטיביות", המושתתת על הקפיטליזם ועל התרבות הקפיטליסטית — אין לזהותה עם הדמוקרטיה הפרימיטיביות בתקופה הקמאית או הטרומ-קפיטליסטית. התרבות הקפיטליסטית יצרה את הייצור רב-הממדים, את בתי-החרושת, את מסילות-הברזל, את הדואר, את הטלפונים וכיו"ב. ומאידך גיסא, על יסוד זה נהפך רובם העצום של תפקודי "השלטון הממלכתי" הישן לדבר כה פשוט, שניתן להעמידו על הפעולות הפשוטות בתכלית כגון רישום, תיוק, בדיקה, כך שהתפקודים האלה הם בהישג-ידו של כל אדם היודע קרוא-וכתוב; ניתן איפוא למלא תפקודים אלה תמורת "שכר פועל" רגיל, ואפשר (וצריך) ליטול מהתפקודים הנ"ל כל שמץ של משהו מיוחס, של שררה כלשהי.

בחירותם של כל בעלי תפקידים ללא יוצא מן הכלל, היותם ניתנים להחלפה בכל עת מצוא, צמצום משכורתם לרמת "שכר פועל" רגיל — אמצעים דמוקרטיים פשוטים ו"מובנים מעצמם" אלה מאחדים לחלוטין את האינטרסים של הפועלים ושל מרבית האיכרים ומשמשים בו-בזמן גשר המוביל מהקפיטליזם אל הסוציאליזם. צעדים אלה נוגעים בעיצובה-מחדש הממלכתי, המדיני גרידא של החברה, אך מובן מאליו, כי מלוא טעמם ומשמעותם מוקנה להם רק בעקבות הגשמתו או הכנתו של "נישול המנשלים", דהיינו בעקבות הפיכתו של הקניין הקפיטליסטי הפרטי של אמצעי-הייצור לקניין חברתי.

"הקומונה — כתב מארקס — הפכה לאמת את סיסמת כל המהפכות הבורגניות — ממשלה זולה, וזאת בבטלה את הצבא ואת הפקידות, את שני גדולי הסעיפים של ההוצאות".⁴³

רק מיעוט בטל בשישים מבין יוצאי האיכרות והשכבות האחרות של הבורגנות הזעירה "עולה למעלה", "הופך לבני-אדם" במובן הבורגני, דהיינו לאנשים אמידים, לבורגנים או לפקידים

מסודרים ומיוחסים. רובה המכריע של האיכרות בכל ארץ קפי-טליסטית שבה היא קיימת (וארצות קפיטליסטיות כאלו הן הרוב) מדוכא על-ידי הממשלה ומשתוקק למיגורה, משתוקק לממשלה „זולה“. רק הפרולטריון מסוגל להגשים זאת, ובהגשימו זאת הוא צועד בדרך זו לקראת עיצובה-מחדש הסוציאליסטי של המדינה.

3. חיסול הפרלמנטריזם

מארקס כתב:

„על הקומונה הוטל להיות לא גוף פרלמנטרי, אלא גוף עובד, מבצע ומחוקק בו-זמנית...“

...במקום לקבוע אחת לשלוש או שש שנים על מי מבני המעמד השליטי יוטל לייצג את העם בפרלמנט ולרומסו (בגרמנית משחק מלים: Ver- und zertreten) על זכות הבחירה הכללית לשרת את העם המאורגן בקומונות, כפי שזכות הבחירה האינדיווידואלית משרתת כל מעביד אחר כדי שיבור בשביל עסקו פועלים, משגיחים ומנהלי חשבונות.“⁴⁴

ביקורת ראויה לציון זו של הפרלמנטריזם, שנמתחה ב-1871, נמנית כיום גם היא עם „המלים הנשכחות“ של המארקסיזם, וזאת באשמת שליטתם של הסוציאל-שוביניות והאופורטוניזם. השרים ומקצועני הפרלמנטריזם, הבוגדים בפרולטריון והסוציאליסטים „עו-שי-העסקים“ בני-זמננו הפקירו את ביקורת הפרלמנטריזם בידי האנרכיסטים בלבד והכריזו על יסוד מעשה זה של חכמים-בלילה, כי ביקורת כלשהי הנמתחת על הפרלמנטריזם היא בבחינת „אנרכיזם“. אין תימזה כלל ועיקר, כי הפרולטריון בארצות הפרלמנטריות ה„מת-קדמות“, הסולד ממראה „סוציאליסטים“ כגון השאידימנים, הדווי-דים, הלגינים, הסאמבאים, הבראנטינגים, הביסולאטים ושותפות הפנה במידה הולכת-וגדלה את אהדתו לסינדיקליזם האנרכיסטי, וזאת למרות היותו אחיזת-אומו של האופורטוניזם.

ברם, הדיאלקטיקה המהפכנית לא שימשה מעולם אצל מארקס מליצה אופנתית, ריקה מתוכן, צעצוע, כמו אצל פלכאנוב, קאוטסקי וכיו"ב. מארקס השכיל להינתק ללא רחמים מהאנרכיס-טים, וזאת בגין חוסר כושרם לנצל אפילו את „דיר-החזירים“ של

הפרלמנטריזם הבורגני, במיוחד כשגלוי לעין, שמצב מהפכני אינו
בנמצא — אולם ידע בוי-בזמן למתוח ביקורת פרולטרית-מהפכנית
אמיתית על הפרלמנטריזם.

לקבוע מדי שנים אחדות, מי מבני המעמד השליט ייצג וירמוס
את העם בפרלמנט — בכך מהותו האמיתית של הפרלמנטריזם
הבורגני לא זו בלבד במלוכות החוקתיות-הפרלמנטריות, אלא
גם ברפובליקות הדמוקרטיות לעילא ולעילא.

אך אם מציגים את שאלת המדינה, אם רואים את הפרלמנט-
טריזם בתור מוסד ממוסדות המדינה, וזאת מנקודת ראותו של
הפרולטריון בתחום זה, אזי היכן המוצא מהפרלמנטריזם? כיצד
ניתן להסתדר בלעדיו?

עלינו לומר שוב ושוב: לקחי מארקס, המושתתים על לימוד
הקומונה, נשכחו כדי כך, ש"הסוציאל-דמוקרט" בן-זמננו (קרי:
הבוגר בן-זמננו בסוציאליזם) אינו מבין פשוט-כמשמעו ביקורת
אחרת על הפרלמנטריזם מלבד זו האנרכיסטית או זו הריאקצ-
יונית.

המוצא מהפרלמנטריזם אינו בנוי כמובן על ביטול המוסדות
הייצוגיים והבחירות (בי"ת שוויה, ו"ו שרוקה), אלא על הפיכת
המוסדות הייצוגיים מפטפטניות למוסדות "עובדים". "על הקומונה
הוטל להיות לא מוסד פרלמנטרי, אלא מוסד עובד, שהוא בוי-
בזמן מחוקק ומבצע".

"לא מוסד פרלמנטרי, אלא מוסד עובד" — אימרה זו קולעת
בול בחברי הפרלמנטים בני-זמננו, ב"כלבים המאולפים היטב"
של הסוציאל-דמוקרטיה הפרלמנטרית! הביטו בארץ פרלמנטרית
כלשהי, החל באמריקה וכלה בשווייץ, החל בצרפת וכלה באנג-
ליה, בנורווגיה וכיו"ב: העבודה ה"ממלכתית" האמיתית נעשית
מאחורי הקלעים, והיא מבוצעת במיניסטריונים, בלשכות, במטות.
ואילו בפרלמנטים מפטפטים בלבד, וזאת במיוחד כדי להולך
שולל את "עמך". הדבר נכון כדי כך, שאפילו ברפובליקה הרוסית,
זו הדמוקרטית-הבורגנית נתגלו כבר כל חטאים אלה של הפרל-
מנטריזם, וזאת בטרם הצליחה להקים פרלמנט ממשי. גיבורי
הזעיר-בורגנות הרקובה, כגון הסקובלבים והצרטליים, הצ'רנוביים
והאוקסנטייביים הצליחו להשחית גם את הסובייטים לפי דוגמת
הפרלמנטריזם הבורגני המתועב ביותר, בהופכם אותם לפטפטניות

ריקות מתוכן. בתוך הסובייטים מרמים כבוד השרים ה"סוציאליסטיים" את האיכרים התמימים בעזרת מליצות והחלטות. בממשלה מתנהל ריקוד מתמיד, מחד גיסא כדי להושיב לפי התור ליד "הצלחת" על כסאות חמים ומכובדים סוציאלי-מהפכנים ו- מנשביקים רבים ככל האפשר, ומאידך גיסא, כדי "למשוך את תשומת-לבו" של העם. ואילו בלשכות ובמטות "עושים" בינתיים מלאכה "ממלכתית"!

"דלו נארודא" ("עניין-העם" — המתרגם), בטאון מפלגת "הסוציאלי-מהפכנים" השלטת הודה לא מזמן במאמר מער-כת — בגילוי לבם מאין כמוהו של "בני טובים" העוסקים "כולם" בזנות מדינית — שאפילו במיניסטריונים השייכים ל"סוציאליסטים" (במטותא מהקורא!), שאפילו בהם נשאר למעשה כל המנגנון הפקידותי הישן על כנו, מתפקד בדרך הישנה, מחבל ב"חופש" מלא ביוזמות מהפכניות! וכלום אין ההיסטוריה העובדתית של השתתפות הסוציאלי-מהפכנים והמנשביקים בממשלה מוכיחה זאת, אפילו ללא וידוי זה? תצויין כאן רק העובדה, שהאדונים צ'רנוב, רוסאנוב, זנזינוב ושאר עורכי "דלו נארודא" היושבים במחיצתם המיניסטריאלית של הקאדטים, איבדו כל בושה, וזאת כדי כך שאינם בושים לספר קבל עם ועדה, מבלי להסמיק, ש"אצלם", במיניסטריונים שלהם הכל מתנהל בדרך הישנה, משל היה זה עניין של מה-בכך!! המליצה הדמוקרטית-המהפכנית — להולכת שולל האיכר התמים והסחבת המשרדנית הפקידותית ל"השבעת רצונם" של בעלי-ההון — והרי לפניכם מהותה של הקואליציה ה"ישרה".

הקומונה החליפה את הפרלמנטריזם המושחת והרקוב של החברה הבורגנית במוסדות, שבהם אין חופש הדעה והדיון הופך למעשה מרמה, כיוון שמוטל על חברי הפרלמנט לעבוד בעצמם, לבצע בעצמם את חוקיהם, לבדוק בעצמם את התוצאות המעשיות ולשאת בעצמם באחריות במישרין בפני בוחריהם. המוסדות הייצוגיים נשארים על כנם, אבל אין כאן משום פרלמנטריזם בתור מערכת מיוחדת, בתור הפרדה בין מלאכת החקיקה לבין מלאכת הביצוע, בתור מעמד מיוחד בשביל הצירים. אין אנו יכולים להעלות על דעתנו דמוקרטיה ואפילו דמוקרטיה פרולטרית ללא מוסדות ייצוגיים, אך יכולים-גם-יכולים **וחייבים** — לכונן דמוקרטיה

טיה ללא פרלמנטריות, אם אין ביקורת החברה הבורגנית בשבילנו רק בבחינת מלים ריקות מתוכן; אם שאיפתנו למגר את שלטון הבורגנות היא שאיפתנו הרצינית והכנה, ולא רק מליצה בימי בחירות אשר תכליתה לצוד את קולות הפועלים, כפי שנוהגים המנשביקים, הסוציאליסטים-המהפכניים, השאידמנים והלגינים, הסאמבאים והוואנדרוולדים.

והרי פרט מאלף מאוד: בדברו על תפקודי אותה פקידות, הדרושה גם לקומונה ולדמוקרטיה הפרולטרית, משווה אותה מארקס לפקידיו של „כל מעביד אחר“, דהיינו למפעל קפיטליסטי מצוי על „פועליו, משגיחיו ומנהלי חשבונותיו“.

אין אצל מארקס אפילו שמץ של אוטופיות, דהיינו שימציא חברה „חדשה“ כיד דמיונו הטוב. לא, הוא חוקר — כחקור תהליך מתחום מדעי הטבע — את לידת החברה החדשה מתוך זו הישנה, את צורות המעבר משהשנייה אל זו הראשונה. הוא משתמש בנסיון העובדתי של תנועה פרולטרית המונית ומנסה להפיק ממנו לקחים מעשיים. הוא „לומד“ מהקומונה, כמוהו ככל הוגי הדעות המהפכניים הדגולים שלא חששו ללמוד מנסיון התנועות הגדולות של המעמד המדוכא, שמעולם לא באו אליהן בתוכחות דקדקניות (כמו פלכאנוב: „לא היה צריך לאחוז בנשק“, או כמו צרטלי: „מעמד צריך לדעת להגביל את עצמו“).

אין לדבר על חיסול הפקידות בבת אחת, בכל מקום, עד תום. זוהי אוטופיה. אך לנתץ מייד את המכונה הפקידותית הישנה ולהתחיל מייד בבניית זו החדשה, שתאפשר לבטל בהדרגה פקידות כלשהי, אין זו אוטופיה, זהו נסיון הקומונה, זוהי מטלתו הישירה, הראשונה בתור, של הפרולטריון המהפכני.

הקפיטליזם מפשט את תפקודי המינהל ה„ממלכתי“, מאפשר לסלק את ה„פיקודנות“ ולהעמיד את כל העניין על ארגון הפרו-לטריון (בתור מעמד שליט) המקבל לעבודה בשם החברה כולה „פועלים, משגיחים, מנהלי-חשבונות“.

אין אנו אוטופיסטים. אין אנו „חולמים“, כיצד נוכל להסתדר מייד ללא מינהל כלשהו, ללא כפיפות כלשהי; חלומות אנרי-ביסטיים אלה, המושתתים על אי-הבנת תפקידיה של דיקטטורת הפרולטריון, זרים מיסודם למארקסיזם, מסייעים למעשה רק לדחיית המהפכה הסוציאליסטית עד שישתנו האנשים. לא, אנו רוצים את

המהפכה הסוציאליסטית עם האנשים כמות שהם כיום שלא יסתדרו בלעדי כפיפה, בלעדי פיקוח, בלעדי „משגיחים ומנהלי חשבונות“.

ברם, הכפיפות הנדרשת היא כלפי חיל-החלוץ החמוש של כל המנוצלים והעובדים — הפרולטריון. ואילו את „פיקודנות“ („בוסי-זם“) הייחודית של הפקידים הממלכתיים אפשר וצריך להמירה בין-לילה בתפקודיהם הפשוטים של „המשגיחים ומנהלי החשבונות“, תפ-קודים ההולמים לחלוטין כבר היום באופן כללי את רמת התפתחותם של בני העיר ושניתן לבצעם תמורת „שכר עבודתו של פועל“.

הבה נארגן, אנו הפועלים בעצמנו, את הייצור בקנה-המידה הגדול, וזאת על יסוד של מה שנוצר כבר בידי הקפיטליזם; הבה ניצור משמעת קפדנית ביותר, משמעת ברזל הנתמכת על-ידי כוח הכפייה הממלכתי של הפועלים החמושים; הבה נהפוך את הפקי-דים הממלכתיים למבצעים גרידא את שליחותינו, ל„משגיחים ולמנהלי חשבונות“ אחראים שניתן להחליפם ומקבלים משכורות צנועות (ובנוסף כמובן טכנאים מכל הסוגים, מכל המינים ומכל הדרגות) — כזאת המטלה שלנו, זו הפרולטרית; בזה אפשר וצריך להתחיל, כשמבצעים מהפכה פרולטרית. התחלה כזו, כשי-היא מושתתת על ייצור בקנה-מידה גדול, מובילה כשלעצמה ל„גוויעתה“ ההדרגתית של פקידות כלשהי, ליצירתו ההדרגתית של סדר כזה — סדר ללא מרכאות כפולות, של סדר שאינו דומה לעבדות השכירה — של סדר כזה, שבו יבצעו הכל, לפי התור, את תפקודי ההשגחה וניהול החשבונות שיהפכו בהדרגה לפשוטים יותר ויותר, לאחר מכן להרגל, ולבסוף ישרו בתור תפקודים מיוחדים של שכבת אנשים מיוחדת.

סוציאלי-דמוקרט גרמני שנון אמר בשנות ה-70 של המאה הקר-דמת, כי הדואר משמש דוגמא של משק סוציאליסטי. זה נכון מאוד. כיום הדואר מהווה משק המאורגן כמו מונופולין קפיטליסטי-ממלכתי. האימפריאליזם הופך בהדרגה את כל הטרסטים לארגו-נים מהסוג הנ"ל. מעל לעובדים ה„פשוטים“, עמוסי העבודה והרע-בים עומדת אותה ביורוקרטיה בורגנית. אך המנגנון לניהול חב-רתי של המשק מוכן כבר. למגר את בעלי ההון, למחוך בזרוע הברזל של הפועלים החמושים את התנגדותם של המנצלים האלה, לנתץ את המכונה הביורוקרטית של המדינה בת-זמננו — ולפ-

נינו מנגנון מצוייד היטב מבחינה טכנית, משוחרר מה, "טפיל", מנגנון שהפועלים המאוחדים מסוגלים בהחלט להפעילו בעצמם, בשוכרם טכנאים, משגיחים, מנהלי חשבונות, בשלמם לכולם ולכל הפקידים הממלכתיים בכלל שכר עבודה של פועל. זוהי מטלה מוחשית, מעשית, בת ביצוע מידי כלפי הטרסטים, המשחררת את העובד-דים מניצול ומביאה בחשבון את הנסיון, בו התחילה כבר למעשה הקומונה (במיוחד בתחום בניית המדינה).

מטרתנו הראשונה בתור — זהו כל המשק הלאומי, המאורגן כמוהו כדואר, שבו הטכנאים, המשגיחים ומנהלי החשבונות, כמו-הם ככל בעלי התפקידים הציבוריים יקבלו שכר שלא יעלה על „שכר העבודה של הפועל“, וזאת בפיקוחו ובהנהגתו של הפרול-טריון החמוש. מדינה כזאת, תשתית כלכלית כזאת הן-הן הדרו-שות לנו. זהו הדבר לו נזכה בעקבות ביטול הפרלמנטריות תוך קיום המוסדות הייצוגיים; זה הדבר שיגאל את המעמדות העובד-דים מכך, שהבורגנות תזנה (ת"ו פתוחה) מוסדות אלה.

4. ארגון אחדות האומה

„באותה סכימה קצרה של ארגון האומה שלא היה ספק בידי הקומונה לפתחה פיתוח נוסף, נאמר במפורש, כי הקור-מונה חייבת... ליהפך לצורה המדינית אפילו של הקטן שב-כפרים.“ גם „המשלחת הלאומית“ שבפאריס הייתה צריכה להיבחר בידי הקומונות.

„התפקודים המעטים, אך החשובים שהיו נשארים עדיין בידי הממשלה המרכזית היו צריכים להימסר לידי פקיד קומונה, דהיינו לידי פקידים אחראיים בתכלית, ולא להיות מבוטלים, כפי שזה סולף בכונה תחילה.

הכוונה לא הייתה לשבור את אחדות האומה, אלא, להי-פך, לארגנה על-ידי חוקת הקומונות; להפוך אותה למציאות על-ידי חיסול אותו שלטון ממלכתי שהתחזה כהתגלמותה של אחדות זו, אך רצה להיות בלתי-תלוי באומה ולהתנשא מעליה, וזאת בוי-בזמן שלא היה, אלא גידול טפילי על גופה. המשימה הייתה לסלק את איברי הדיכוי גרידא של שלטון הממשלה הישן, לקרוע את תפקודיו החוקיים מידי

אותו כוח כפייה שהתיימר להיות מעל לחברה ולהחזירם
למשרתי החברה האחראיים"⁴⁶.

באיזו מידה לא הבינו — נכון יותר אולי: לא רצו להבין —
האופורטוניסטים שבשורות הסוציאל-דמוקרטיות בת-זמננו ניתוחיו
אלה של מארקס, מיטיב להראות ספרו הידוע לשמצה של הרנגאט
ברנשטיין: „התנאים המוקדמים לסוציאליזם ותפקידי הסוציאל-
דמוקרטיה“. דווקא בעקבות דברי מארקס המובאים לעיל כתב ברנ-
שטיין, כי מצע זה „מגלה מבחינת תוכנו המדיני ובכל קוויו המהו-
תיים דמיון מירבי עם הפדרליזם — לפרודון... לעומת כל ההבד-
לים האחרים בין מארקס לבין ה,זעיר-בורגני' פרודון (ברנשטיין
כותב את המלה, זעיר-בורגני' במרכאות כפולות, כדי להביע בדרך
זו יחס אירוני) הרי בנקודה זו מהלך המחשבה אצלם קרוב קירבה
מירבית“. מובן מאליו, ממשיך ברנשטיין, חשיבותן של הרשויות
המוניציפליות הולכת-וגדלה, אולם „נדמה לי שספק, אם קיים
הכורח, שפירוק כזה של הישויות הממלכתיות בנות-זמננו ושינוי
מוחלט של ארגונן, כמתואר אצל מארקס ופרודון (הרכבת האסי-
פה הלאומית מנציגי האסיפות המחוזיות או האזוריות, כשהו מור-
כבות מנציגי הקומונות) יהווה את הצעד הראשון של הדמוקרטיה,
כך שהצורה הנוכחית של הנציגויות הלאומיות תיעלם“. (ברנש-
טיין, „תנאים מוקדמים“, עמ' 133 ו-134 במהדורה הגרמנית מ-
1899).

זה מפלצתי ממש: לערבב דעותיו של מארקס על „חיסול
השלטון הממלכתי — הגידול הטפילי“ ואת הפדרליזם לפרודון!
אבל אין זה מקרי, כיוון שהאופורטוניסט אינו מעלה כלל וכלל
על דעתו, כי מארקס בכלל אינו מדבר כאן על הפדרליזם כמשקל
נגדי לצנטרליזם, אלא על ניתוח המכונה הממלכתית הישנה, זו
הבורגנית, הקיימת בכל הארצות הבורגניות.

האופורטוניסט מעלה על דעתו רק את שהוא רואה סביבו,
בסביבת צרות האופק הזעיר-בורגנית והקפאון ה„רפורמיסטי“,
דהיינו את הרשויות ה„מוניציפליות“! אשר למהפכת הפרולטריון
— האופורטוניסט שכח ממנה.

מצחיק. אך ראוי לציון, שבנקודה זו לא התווכחו עם ברנש-
טיין. רבים הפריכו את ברנשטיין — במיוחד פלכאנוב בספרות

הרוסית, קאוטסקי בזו האירופית, אך שניהם כאחד לא דיברו על סילוף זה של תורת מארקס בידי ברנשטיין. האופורטוניסט שכח כדי כך לחשוב באורח מהפכני ולהרהר במהפכה, שהוא מייחס למארקס את ה"פדרליזם", מערבב את מארקס ואת אבי האנרכיזם, פרודון. ואילו קאוטסקי ופלאכאנוב המת-יימרים להיות מארקסיסטים אורתודוקסיים, להגן על תורת המאר-סיזם המהפכני ממלאים פיהם מים! כאן אחד השורשים של הביזוי הקיצוני של הדעות על ההבדל בין המארקסיזם והאנרכיזם, האו-פייני הן לקאוטסקיסיים והן לאופורטוניסטים, ואשר עליו נדבר עוד.

אין שמץ של פדרליזם בניתוח הנ"ל אותו ניתח מארקס את נסיון הקומונה. מארקס תמים-דעים עם פרודון דווקא בנקודה שנעלמה מעיני ברנשטיין; מארקס חולק על פרודון דווקא בנקודה שבה רואה ברנשטיין את תמימות-הדעים ביניהם.

מארקס תמים-דעים עם פרודון בכך, ששניהם מצדדים ב"ני-תוך" המכונה הממלכתית בת-זמננו. האופורטוניסטים והקאוטס-קיסטים אינם רוצים לראות תמימות-דעים זו של המארקסיזם ושל האנרכיזם (של פרודון ושל באקונין), כיוון שהתרחקו מהמארקסי-זם בנקודה זו.

מארקס חולק על פרודון ועל באקונין דווקא בשאלת הפדרלי-זם (על אחת כמה וכמה בשאלת דיקטטורת הפרולטריון). הפדר-ליזם נובע עקרונית מההשקפות הזעיר-בורגניות של האנרכיזם. ואילו מארקס הוא חסיד המירכוז. ואין שום סטייה מהצנטרליזם בניתוחיו הנ"ל. רק אנשים חסידי "האמונה התפלה" הזעיר-בור-גנית במדינה, עשויים לראות בחיסול המכונה הממלכתית הבור-גנית את חיסול הצנטרליזם!

והיה אם יקחו הפרולטריון ודלת האיכרות את כוח הכפייה הממלכתי לידיהם, יתארגנו בקומונות באופן חופשי לחלוטין ויאחדו את פעולת כל הקומונות במהלומות על ראש ההון, במחיצת הת-נגדותם של בעלי-ההון, במסירת הקניין הפרטי של מסילות-הברזל, של בתי-החרושת, של האדמה וכיו"ב לאומה כולה, לחברה כולה, כלום לא יהיה בכך משום צנטרליזם דמוקרטי עקבי ביותר? ואגב, צנטרליזם פרולטרי?

ברנשטיין אינו מסוגל בכל הפשטות להעלות על דעתו, כי ייתכן

צנטרליזם מתוך הרצון הטוב, התאחדותן מרצונן הטוב של הקומונות באומה, התמזגותן מרצונן הטוב של הקומונות במטרה להרוס את השליטה הבורגנית, את המכונה הממלכתית הבורגנית. ברנשטיין רואה בצנטרליזם, כמוהו ככל צר-אופק, משהו שניתן לכפותו ולקיימו רק מלמעלה, רק על-ידי פקידות וכת צבאית. מארקס מדגיש בכוונה תחילה, משל חוזה מראש את האפשרות של סילוף דעותיו, כי ההאשמה שהועלתה נגד הקומונה, שהיא זממה כביכול להרוס את אחדות האומה, לבטל את השלטון המרכזי — כמוה כסילוף מדעת. מארקס משתמש בכוונה תחילה בביטוי „לארגן את אחדות האומה“, כדי להציב אל מול הצנטרליזם הבורגני, הצבאי, הפקידותי את הצנטרליזם המודע, הדמוקרטי, הפרולטרני.

ברם... מי שאינו רוצה לשמוע גרוע מכל חרש, ואשר לאופור-טוניסטים שבקרב הסוציאל-דמוקרטיה בת-זמננו, אין הם רוצים לשמוע דווקא על חיסול השלטון הממלכתי, על סילוק הטפיל.

5. ביטול הטפיל-המדינה

הבאנו כבר את הקטעים הנוגעים בדבר של מארקס ועלינו להוסיף עליהם. וכך כתב מארקס:

„זהו גורלן הרגיל של יצירות היסטוריות חדשות, שהן נחשבות בטעות למקביל לצורות ישנות ואפילו מיושנות של החיים החברתיים, שלהן דומים המוסדות החדשים במידת-מה. ככה נחשבה הקומונה החדשה, השוברת את השלטון הממלכתי בן-זמננו להחייאת הקומונות מימי הביניים... לברית של מדינות קטנות, כפי שחלמו מונטסקייה ואנשי הזירונ-דה... לצורה מוגזמת של המאבק הישן במירכוז-על... החוקה המושתתת על הקומונות הייתה — להיפך — מחזירה לגוף החברתי את כל הכוחות שאכל עד כה הגידול הטפילי, מדינה, הניזון על חשבון החברה ומונע את תנועתה החופשית. על-ידי מעשה זה בלבד הייתה הקומונה נה מניעה את גלגלי תחייתה של צרפת...“

האמת היא, כי חוקת הקומונות הייתה מניעה את היצורים הכפריים לקבל את הנהגתן הרוחנית של ערי האזורים

הראשיות והייתה מבטיחה להם, שהפועלים העירוניים יהפכו לנציגים הטבעיים של האינטרסים שלהם. — עצם קיומן של הקומונות היה מביא, כדבר מובן מאליו, ממשל עצמי מקומי, אולם, כבר לא בתור של משקל נגדי לעומת השלטון הממלכתי, ההופך כעת למיותר⁴⁸.

„חיסול השלטון הממלכתי“, שהיה בבחינת „גידול טפילי“, „סילוקו“, „הריסתו“; „השלטון הממלכתי הופך כעת למיותר“ — כך התבטא מארקס בדברו על המדינה, שעה שהעריך וניתח את נסיון הקומונה.

כל זה נכתב לפני יובל שנים כמעט, ואילו כעת צריך לערוך חפירות ממש, כדי להביא לתודעתם של ההמונים הרחבים את המארקסיזם הבלתי-מסולף. נשכחו המסקנות שהסיק מארקס מהסתכלויותיו במהפכה הגדולה האחרונה שאותה חי, נשכחו בדיוק בשעה, שהגיע העידן של המהפכות הפרולטריות הגדולות של-אחר מכן.

„השוני הרב בין הפרשנויות שעוררה הקומונה והשוני הרב בין האינטרסים שבאו בה על ביטויים מוכיחים, כי הקומונה היוותה צורה מדינית גמישה לעילא ולעילא, וזאת לעומת כל הצורות הקודמות של הממשלה שהיו מדכאות על-פי מהותן. סודה האמיתי היה נעוץ בעובדה, שהייתה על-פי מהותה ממשלת מעמד הפועלים, תוצאת מאבקו של המעמד היוצר במעמד המנכס, הצורה המדינית שנתגלתה לבסוף, שבה ניתן להגשים את גאולתה הכלכלית של העבודה. בלעדי תנאי אחרון זה הייתה חוקת הקומונות הופכת לדבר בלתי-אפשרי, להולכת-שולל“⁴⁹.

האוטופיסטים עסקו ב„גילוי“ צורות מדיניות שבהן היה חייב להתרחש עיצובה-מחדש הסוציאליסטי של החברה. האנרכיסטים זלזלו בכלל בשאלת הצורות המדיניות. האופורטוניסטים שבקרבת הסוציאלי-דמוקרטיה בת-זמננו ראו בצורות המדיניות הבורגניות של המדינה הדמוקרטית הפרלמנטרית גבול שאין לעבור; היו מתפללים, תוך השתטחות על האדמה, ל„דוגמא“ זו, הכריזו, כי כל שאיפה לשבור צורות אלו כמוה כאנרכיזם.

מארקס הסיק מכל ההיסטוריה של הסוציאליזם ושל המאבק המדיני, שהמדינה חייבת להיעלם, ש„הפרולטריון המאורגן כמעמד

שליט" יהווה את צורת המעבר של העלמה (המעבר מהמדינה לאל-מדינה). אך מארקס לא נטל על עצמו לגלות את הצורות המדיניות של עתיד זה. הוא הסתפק בהסתכלות קפדנית בהיס-טוריה הצרפתית, בניתוחה ובמסקנה שנתבקשה משנת 1851: העניין מתקרב אל הריסת המכונה הממלכתית הבורגנית.

וכשהתחוללה התנועה המהפכנית ההמונית של הפרולטריון, התחיל מארקס לחקור את הצורות שהיא גילתה וזאת חרף כשלונה, למרות ארעיותה וחולשתה המזדקרת לעין.

הקומונה היא אותה צורה שהמהפכה הפרולטרית „גילתה לבסוף“, שבה עשויה להתרחש הגאולה הכלכלית של העבודה.

הקומונה היא הנסיון הראשון של המהפכה הפרולטרית לנתץ את המכונה הממלכתית הבורגנית והצורה המדינית ש„נתגלתה לבסוף“ שבה ניתן והכרחי להחליף את זה שנותץ.

נראה להלן, כי המהפכות הרוסיות משנות 1905 ו-1917 ממשי-כות במצב עניינים שונה ובתנאים שונים את מלאכת הקומונה ומאשרות את הניתוח ההיסטורי הגאוני של מארקס.

פרק רביעי

המשך, הסברים משלימים של אנגלס

מארקס תרם את העיקר בשאלת משמעותו של נסיון הקומונה. אנגלס חזר לא אחת אל אותו נושא, הבהיר את ניתוחו ואת מסקנותיו של מארקס, כשהוא נוסך אור בעוצמה ובפלסטיות כאלו על היבטים אחרים של השאלה, שהכרחי להתעכב באופן מיוחד על ההבהרות הנ"ל.

1. „על שאלת הדיור“

בחיבורו על שאלת הדיור (1872)⁵⁰ מביא כבר אנגלס בחשבון את נסיון הקומונה ומתעכב מדי פעם על תפקידי המהפכה בנוגע במדינה. מעניין, שבעזרת נושא מוחשי מומחשות מחד גיסא התכונות אשר מבחינתן דומה המדינה הפרולטרית לזו הקיימת

— תכונות שבגינן מותר לדבר בשני המקרים על מדינה —
ומאידך גיסא, אותן תכונות שמבחינתן קיים שוני או המעבר אל
ביטול המדינה.

„כיצד צריך איפוא לפתור את שאלת הדיוור? בחברה
הקיימת פותרים אותה ככל שאלה חברתית אחרת: על-ידי
איזון כלכלי הדרגתי של הביקוש ושל ההצע; זהו פתרון
היוצר שוב ושוב את השאלה מחדש, דהיינו אינו מהווה
פתרון. כיצד עשויה לפתור שאלה זו מהפכה חברתית —
דבר זה תלוי לא רק בנסיבות הקיימות ברגע הנתון, אלא
גם בשאלות מרחיקות לכת לאין ערוך, שביניהן שאלת
ביטול הניגוד בין העיר והכפר היא אחת המהותיות ביותר.
כיוון שאין זה מתפקידינו לערוך מערכות אוטופיות לסידור
החברה העתידה לקום, תהיה זו ברכה לבטלה, אם נתעכב
בכך. אולם דבר אחד הוא ודאי, שכבר כיום ישנם בערים
הגדולות מספיק בתי מגורים, כדי לעזור לחיסול כל, מצוקת-
דיוור אמיתית על-ידי שימוש הגיוני בהם. טבעי הדבר, שזה
אפשר רק בדרך של הפקעת הבתים מידי בעליהם הנוכחיים או
איכלוסם על-ידי פועלים נטולי קורת-גג או פועלים הגרים
בתנאים של צפיפות יתירה. מייד כשיכבוש הפרולטריון את
השלטון המדיני, יותן בנקל לבצע צעד כזה המוכתב על-
ידי טובת הציבור, וזאת כפי שהמדינה הקיימת מבצעת מע-
שים אחרים של הפקעת דירות ושל איכסון חיילים בהן.“ (עמ'
22 של המהדורה הגרמנית מ-1887).⁵¹

אין אנגלס דן כאן בשינוי צורת השלטון הממלכתי, אלא רק
בתוכן פעילותו. הפקעות של דירות וכניסות אליהן מתבצעות
גם לפי הוראת המדינה הקיימת. גם המדינה הפרולטרית, „תסדר“
מבחינה פורמלית תפישת דירות והפקעת בתים. אך ברור, כי
מנגנון הביצוע הישן, הפקידות הקשורה בבורגנות לא תצלח בכל
הפשטות להגשים את הוראות המדינה הפרולטרית.

„אגב, צריך לקבוע, כי, ההשתלטות המעשית על כל
מכשירי העבודה, על כל התעשייה בידי העם העובד מהווה
את ההיפך הגמור של ה„כופר“ לפי פרודון. במקרה האחרון
הופך הפועל הבודד לבעלים של הדירה, של המשק החקלאי,
של מכשיר העבודה; במקרה הראשון נשאר, העם העובד“

הבעל המשותף של הבתים, של בתי-החרושת ושל מכשירי העבודה, וספק רב, שהשימוש בהם יועבר לידי בודדים או אגודות, לכל הפחות משך תקופת מעבר, ללא כיסוי ההוצאות. כפי שגם ביטול קניין הקרקע לא יהווה את ביטול הרנטה הקרקעית, אלא את העברתה, אם כי בצורה שונה, לידי החברה. ההשתלטות המעשית על כל מכשירי העבודה בידי העם העובד אין איפוא פירושה ביטול השכירות בנוגע בדיור" (עמ' 68).⁵²

נדון בפרק הבא בשאלה שבה נגע אנגלס בניתוח הנ"ל, דהיינו באשויות הכלכליות של גוויעת המדינה. אנגלס מתבטא בזהירות מירבית באמרו, כי "ספק רב", שהמדינה הפרולטרית תחלק דירות ללא תשלום, "לכל הפחות במשך תקופת המעבר". השכרת הדירות השייכות לעם כולו למשפחות בודדות תמורת שכר פירושה גם גביית השכר הזה, גם פיקוח מסויים, גם ויסות זה או אחר של חלוקת הדירות. כל זה תובע צורה מסויימת של המדינה, אך אינו דורש בשום פנים ואופן מנגנון צבאי וביורוקרטי מיוחד כשבעלי התפקידים נהנים ממעמד מיוחס מיוחד. אשר למעבר אל מצב שבו יותן להעניק דירות ללא תשלום, הרי הוא קשור ב"גוויעתה" המוחלטת של המדינה.

בדברו על מעבר הבלאנקיסטים⁵³ אל העמדה העקרונית של המארקסיזם, וזאת אחרי הקומונה ובהשפעת נסיונה, מנסח אנגלס דרך אגב עמדה זו כלהלן:

"...הכורח בפעולתו המדינית של הפרולטריון ובדיקטטורה שלו בתור מעבר לביטול המעמדות ושל המדינה יחד אתם..." (עמ' 55).⁵⁴

חובבי הביקורת המילולית ו"משמידי המארקסיזם" הבורגניים עשויים אולי להבחין בסתירה בין הכרה זו ב"ביטול המדינה" לבין שלילת הנוסחה הזאת שבקטע הנ"ל מ"אנטי-דירינג" וזאת בתוך נוסחה אנרכיסטית. לא ייפלא, אם ידביקו האופורטוניסטים גם לאנגלס את התווית "אנרכיסט" — הן הסוציאלי-שוביניסטים נהגים כעת במידה הולכת-וגדלה להאשים את האינטרנציונליסטים באנרכיזם.

המארקסיזם לימד תמיד, שיחד עם ביטול המעמדות יבוא גם ביטול המדינה. הקטע המפורסם בדבר "גוויעת המדינה" שב"אנטי-

דירינג" מאשים את האנרכיסטים לא סתם בכך, שהם מצדדים בביטול המדינה, אלא שהם מטיפים, שניתן כביכול לבטל את המדינה „בין-לילה“.

תועלת רבתי תצמח לנו מאיזכור פולמוס אחד שהתנהל בין מארקס ואנגלס לבין האנרכיסטים, וזאת משום שהדוקטרינה ה„סו-ציאל-דמוקרטית“ הרווחת כיום מסלפת לחלוטין את יחסו של המארקסיזם אל האנרכיזם בשאלת ביטול המדינה.

2. הפולמוס עם האנרכיסטים

הפולמוס הזה התנהל ב-1873. מארקס ואנגלס פרסמו בקובץ סוציאליסטי איטלקי מאמרים נגד הפרודוניסטים,⁵⁵ נגד ה„אוטו-נומיסטים“ או ה„אנטיסמכותנים“ (בגרמנית: „Antiautoritaeren“) שהופיעו בתרגום הגרמני רק ב-1913 ב-„Neue Zeit“. וכך כתב מארקס בשמו ללעג את האנרכיסטים בגין שלילתם את המדיניות: „אם לובש מאבקו המדיני של מעמד הפועלים צורה מהפכנית, אם מכוננים הפועלים, במקום דיקטטורת הבורג-נות, את הדיקטטורה המהפכנית שלהם, הם חוטאים חטא בלי-יכוּפּר של הפגיעה בעקרונות, כיוון שהם מלבישים את המדינה לבוש מהפכני וחולף, כדי לספק את צרכיהם היומי-יומיים העלובים והטמאים, כדי לשבור את התנגדות הבורג-גנות, וזאת במקום להניח את הנשק ולבטל את המדינה“ („Neue Zeit“, שנה 32, 1913/4, כ' 1, עמ' 40).⁵⁷

ובכן, נגד „ביטול“ כזה של המדינה התקומם מארקס בהפריכו את דעות האנרכיסטים! כלל וכלל לא נגד העלם המדינה בו-זמנית עם העלם המעמדות או נגד ביטולה בו-זמנית עם ביטולם, אלא נגד ויתור הפועלים על השימוש בנשק, על הכפייה המ-אורגנת, דהיינו על המדינה, אשר תכליתה: „לשבור את התנג-דות הבורגנות“.

מארקס מדגיש בכוונה תחילה — כדי שלא יסלפו את המש-מעות האמיתית של מאבקו באנרכיזם — את „הלבוש המהפכני והחולף“ של המדינה, ההכרחית לפרולטריון. הפרולטריון זקוק למדינה רק לעת מצוא. אין אנו חולקים כלל ועיקר על האנר-כיסטים בשאלת ביטול המדינה בתור מטרה. אנו טוענים, שכדי

להשיג מטרה זו דרוש שימוש זמני במכשירים, באמצעים, בשיטות של כוח הכפייה הממלכתי נגד המנצלים. וזאת כפי שהכרחית הדיקטטורה הזמנית של המעמד המדוכא לשם ביטול המעמדות. מארקס נוקט נגד האנרכיסטים את ההצגה החריפה ביותר והברורה ביותר של השאלה: האם על הפועלים הממגרים את עול בעלי-ההון, להניח את הנשק" או להפעילו נגד בעלי-ההון, כדי לשבור את התנגדותם? ואילו השימוש השיטתי בנשק על-ידי מעמד אחד נגד מעמד אחר, כלום אין זה, "הלבוש החולף" של המדינה?

על כל סוציאלי-דמוקרט לשאול את עצמו: האם כך הציג את שאלת המדינה בפולמוס עם האנרכיסטים? האם כך הציג את השאלה הזאת רובן העצום של המפלגות הסוציאליסטיות הרשמיות של האינטרנציונל השני?

אנגלס מסביר אותה מחשבה בפירוט-יותר ובאופן עממי יותר לאין ערוך. הוא שם קודם כל ללעג ולקלס את המבוכה המחשב-תית אצל הפרודוניסטים שקראו לעצמם, "אנטיסמכותניים", דהיינו שללו סמכות כלשהי, כפיפה כלשהי, שלטון כלשהו. טלו בית-חרושת, מסילת-ברזל, אניה בלב-ים — אומר אנגלס — כלום אין זה ברור, שבלעדי כפיפה מסויימת, זאת אומרת ללא סמכות או שלטון מסויימים לא ייתכן תפקודו של אף אחד מבין המפעלים הטכניים המורכבים הנ"ל, המושתתים על הפעלת מכונות ועל עבודתם המשותפת התוכניתית של רבים?

"אם מעלה אני נימוקים אלה נגד הנועזים שבאנטיסמכותנים, יוכלו להשיב לי רק זאת: כן! נכון הדבר, אך אין המדובר בסמכות, שאנו מעניקים לשליחים, אלא בשליחות. אנשים אלה סבורים שיש לאל ידם לשנות דבר על-ידי כך שהם משנים את שמו".⁵⁸

אנגלס הראה בזה האופן, כי הסמכות והאוטונומיה הן תפישות יחסיות, כי תחום יישומן משתנה עם התקופות השונות של התפתחות החברה; שיהיה זה חסר-טעם לראות בהן ערכים מוחלטים והוסיף, כי תחום הפעלת המכונות והייצור בעל ממדים גדולים הולך-ומתרחב. לאחר מכן עובר אנגלס מדברים כלליים על הסמכות אל שאלת המדינה. וכך כותב הוא:

„אילו הסתפקו האוטונומיסטים באומרם, כי הארגון החברתי של העתיד יתיר את הסמכות רק במסגרת אשר אין מנוס ממנה ביחסי-הייצור, אזי ניתן להגיע אתם לעמק השווה; ברם, הם עוורים כלפי כל העובדות ההופכות את הסמכות להכרחית ונאבקים בלהט במלה.

מדוע אין האנטיסמכותנים מסתפקים בצעקות נגד הסמכות המדינית, נגד המדינה? כל הסוציאליסטים תמימי-דעים, כי המדינה ויחד אתה הסמכות המדינית תיעלמנה כתוצאה מהמהפכה החברתית העתידה לבוא; פירוש הדבר, כי לתפ-קודים הציבוריים יאבד אופיים המדיני והם יהפכו לתפקודי מינהל גרידא, המפקחים על האינטרסים החברתיים. ואילו האנטיסמכותנים דורשים, כי המדינה המדינית תבוטל בבת אחת, וזאת עוד לפני שיבוטלו אותם יחסים חברתיים שהו-לידו אותה. דרישתם היא, כי ביטול הסמכות יהיה פעול-תה הראשונה של המהפכה החברתית.

כלום ראו אדונים אלה אי-פעם מהפכה? מהפכה היא ללא ספק הדבר הסמכותני ביותר; זוהי פעולה, שבה כופה חלק של האוכלוסייה את רצונו על חלקה האחר בעזרת רובים, כידונים, תותחים, דהיינו באמצעים סמכותניים מאוד; והמפלגה שניצחה, נאלצת לקיים את שלטונה באמצעות האימה שמטיל נשקה על אנשי הריאקציה. ואילולא הפעילה הקומונה הפאריסאית את סמכותו של עם חמוש נגד הבור-גנות, כלום הייתה מחזיקה מעמד יותר מיום אחד? כלום אין לנו יכולים להוכיחה — להיפך — על שהשתמשה פחות מדי בסמכות זו. ובכן: או — או: או אין האנטי-סמכותנים יודעים בעצמם מה הם אומרים, ובמקרה זה הם יוצרים רק מבוכה, או הם יודעים זאת, ובמקרה זה הם בוגדים בעניין הפרולטריון. בשני המקרים משרתים הם רק את הריאקציה” (עמ' 39).⁵⁹

כאן נגע אנגלס בשאלות, שבהן צריך לדון בהקשר עם הנושא של היחס בין המדיניות והכלכלה בגווע המדינה (לנושא זה מוקדש הפרק שלהלן). מדובר בשאלות הנוגעות בהפיכת התפקודים הצי-בוריים מתפקודים מדיניים למינהליים גרידא וב„מדינה המדי-

נית". הביטוי האחרון, העשוי במיוחד לעורר אי-הבנות, מצביע על תהליך גוויעת המדינה: בדרגה מסוימת של הגוויעה ניתן לכנות את המדינה הגוועת בשם מדינה אל-מדינית.

בדברי אנגלס הנ"ל הצגת השאלה נגד האנרכיסטים היא-היא הראויה לציון מכל. הסוציאלי-דמוקרטים המתיימרים להיות תל-מידיו של אנגלס התווכחו מאז 1873 מיליוני פעמים עם האנרכיסטים, אך דווקא לא כפי שמארקסיסטים יכולים וחייבים להתווכח. התפיסה האנרכיסטית של ביטול המדינה מביכה והיא אל-מהפכנית — כך הציג אנגלס את השאלה. האנרכיסטיים אינם רוצים לראות דווקא את המהפכה בהיווצרותה ובהתפתחותה, בתפקידיה הייחודיים בנוגע בכפייה, בסמכות, בשלטון, במדינה.

הביקורת אותה רגילים הסוציאלי-דמוקרטים בני-זמננו למתוח על האנרכיזם עומדת על אימרה חסרת-טעם זעיר-בורגנית צרו-פה: „אנו מכירים במדינה, ואילו האנרכיסטים לא!“ מובן מאליו, כי חוסר טעם כזה יכול רק לדחות פועלים חושבים ומהפכניים במידה כלשהי. אנגלס אומר משהו שונה: הוא מדגיש, כי כל הסוציאליסטים מכירים בהעלם המדינה כתוצאה מהמהפכה הסוציאליסטית. לאחר מכן הוא מציג את שאלת המהפכה באופן מוחשי, אותה שאלה דווקא, אשר הסוציאלי-דמוקרטים נוהגים לעוק-פה מתוך אופורטוניזם, בהפקירם אותה — אם אפשר לומר ככה — ל„עיבודם“ הבלעדי של האנרכיסטים. ובהציגו שאלה זו תופש אנגלס את השור בקרניים: כלום לא היה על הקומונה להשתמש בניתר-שאת בשלטון המהפכני של המדינה, שהיא הפרולטריון החמוש, המאורגן כמעמד שליט?

הסוציאלי-דמוקרטיה הרשמית השלטת נהגה להיפטר משאלת תפקידיו המוחשיים של הפרולטריון במהפכה אם על-ידי לגלוגים סתמיים בדרכם של צרי-אופק אם, במקרה הטוב, על-ידי התחמקות מתוחכמת: „נחיה ונראה“. והאנרכיסטים היו רשאים לומר כנגד סוציאלי-דמוקרטיה כזו, שהיא מועלת במטלתה של חינוכם המהפכני של הפועלים. אנגלס מנצל את נסיון המהפכה הפרולטרית האחרונה דווקא כדי ללמוד באופן המוחשי ביותר, מה על הפרולטריון לעשות ואיך לעשות הן בנוגע בבנקים והן בנוגע במדינה.

3. המכתב לבבל

הקטע שלהלן ממכתבו של אנגלס מ-18/28 במארס 1875⁶⁰ לבבל הוא אחד הדברים הנפלאים, ואולי הדבר הנפלא בה"א הידיעה שבחיבורי מארקס ואנגלס על המדינה. אגב, נעיר בסוג-ריים, שלפי כל הידוע לנו, מכתב זה פורסם בראשונה על-ידי בבל בחלק השני של זכרונותיו ("מתוך חיי") שיצא-לאור ב-1911, דהיינו 36 שנים לאחר שנכתב ושוגר.

אנגלס כתב לבבל במותחו ביקורת על אותה הצעת מצע גותא, שבוקרה גם על-ידי מארקס במכתבו המפורסם אל בראק,⁶¹ כש-הוא נוגע במיוחד בשאלת המדינה, את הדברים שלהלן:

"מדינת העם החופשית הפכה למדינה החופשית. מבחינת הדקדוק מדינה חופשית היא מדינה חופשית כלפי אזור-חיה, דהיינו בעלת ממשל עריץ. צריך להפסיק את כל הפטפוט על המדינה, ובמיוחד מאז הקומונה, שבעצם לא הייתה כבר בבחינת מדינה פשוטו כמשמעו. האנרכיסטים ניקרו לנו את העיניים די והותר בגין, מדינת העם, למרות שבחיבורו של מארקס נגד פרודון⁶² ולאחר מכן ב, "המניפסט הקומוניסטי" נאמר במפורש, שעם הנהגת המשטר החברתי הסוציאליסטי, המדינה מתפרקת מעצמה ונעלמת. כיוון שהמדינה היא איפוא בבחינת מוסד בר-חלוף, המנוצל במאבק, במהפכה, לדיכוי האוייבים בכוח הזרוע, הרי זוהי שטות צרופה לדבר על מדינת-עם חופשית: כל עוד זקוק הפרוטריון למדינה, הוא אינו זקוק לה למען החופש, אלא למען דכא את אוייביו; ואילו שעה שאפשר לדבר על החופש, מפסיקה המדינה להתקיים בתור שכזו. היינו איפוא מציעים לכתוב תמיד במקום מדינה 'Gemeinwesen'. מלה גרמנית עתיקה טובה, ההולמת היטב את המלה הצרפתית 'Commune', (עמ' 321/2 במקור הגרמני).⁶³

עלינו לשים לב לכך, שמכתב זה נוגע במצע המפלגה, אשר מארקס מתח עליו ביקורת במכתב שנכתב רק שבועות מספר לאחר המכתב הנ"ל (מכתבו של מארקס נושא את התאריך של ה-5 במאי 1875); שאנגלס התגורר אז יחד עם מארקס בלונדון.

* בעברית: קהילה.

על כן אין ספק, כי באומרו במשפט האחרון „היינו“, אנגלס מציע, בשמו-הוא ובשמו של מארקס, למנהיג מפלגת הפועלים הגרמנית לזרוק מהמצע את המלה „מדינה“ ולהחליפה במלה 'Gemeinwesen', איזו יללה — „האנרכיזם עלינו“ — היו מרימים ראשי ה„מארק-סיוזם“ בן-זמננו, שהוכשר לשימוש בידי האופורטוניסטים, אילו הוצע להם תיקון כזה של המצע!

שייללו! הבורגנות תשבחם בשל כך.

ואילו אנו נמשיך במלאכתנו. כשנבדוק מחדש את מצע מפ-לגתנו, יהיה עלינו ללא ספק להתחשב בעצת אנגלס ומארקס, כדי להתקרב בייתר-שאת אל האמת, לשקם את המארקסיוזם על-ידי טיהור מהסילופים, כדי להנהיג בצורה נכונה יותר את מאבק מעמד הפועלים לשחרורו. קרוב לוודאי שלא ימצא בקרב הבולש-ביקים מתנגדים לעצת אנגלס ומארקס. ייתכן שיתעורר קושי לגבי המונח. בגרמנית ישנן שתי מלים: „Gemeinde“ (בעברית: קהילה) ו- „Gemeinwesen“ מהן בחר אנגלס את המלה, אשר אין פירושה „Gemeinde“, בודדת, אלא מכלול, מערכת הקהילות. אין ברוסית מלה כזאת, וייתכן שיהיה עלינו לבחור במלה הצרפתית „Commune“, עם שדבר זה כרוך גם הוא באי-נוחות מסויימת.

„הקומונה לא הייתה כבר בעצם בבחינת מדינה“ — פשוט כמשמעו — הנה קביעתו החשובה ביותר מבחינה עיונית של אנגלס. לאחר כל האמור לעיל הקביעה הזאת מובנת לחלוטין. הקומונה פסקה מהיות מדינה, כיוון שהיה עליה לדכא לא את רוב האוכלוסייה, אלא את המיעוט (את המנצלים); ניתצה את המכונה הממלכתית הבורגנית; במקום כוח הדיכוי המיוחד, עלתה לזירה האוכלוסייה עצמה. כל אלה מהווים סטיות מהמדינה פשוט כמשמעו. ואילו החזיקה הקומונה מעמד, עקבות המדינה היו „גוועים“ בה בעצמם, ולא היה עליה ל„בטל“ את מוסדותיה: הם היו פוסקים מתפקד, (תי"ו פתוחה), במידה שלא נשאר להם מה לעשות.

„האנרכיסטים מנקרים לנו את העיניים במדינת העם“; באומ-רו זאת התכוון אנגלס קודם כל לבאקונין ולהתקפותיו על הסו-ציאל-דמוקרטים הגרמניים. אנגלס מכיר בצדקת ההתקפות הנ"ל במידה, שבה מהווה „מדינת-העם“ הבל-הבלים וסטייה מהסוציא-ליזם, כמזה כ„מדינת העם החופשית“. אנגלס מנסה לתקן את מאבקם של הסוציאל-דמוקרטים הגרמניים באנרכיסטים, לעשות

מאבק זה לנכון עקרונית, לטהרו מהדעות הקדומות האופורטוניס-טיות בנוגע ב"מדינה". אהה! מכתבו של אנגלס נשאר במשך 36 שנים כאבן שאין לה הופכין. להלן נראה, כי גם אחרי פרסומו של המכתב חוזר קאוטסקי בעקשנות בעצם על אותן השגיאות אשר אנגלס הזהיר מפניהן.

בבל ענה לאנגלס במכתב מה-21 בספטמבר 1875, בו כתב בין השאר, כי הוא "תמים-דעים לחלוטין" עם דעתו על טיטת המצע, וכי הוכיח את ליבקנט בגין ותרנותו (עמ' 344 של המה-דורה הגרמנית של זכרונות בבל, כ' 2). אולם אם נקח את החוברת של בבל "מטרותינו", נמצא בה דברים לא-נכונים בתכ-לית על המדינה:

"צריך איפוא להפוך את המדינה ממדינה המושתתת על שלטון מעמדי למדינת-עם (מהדורה גרמנית, "Unsere Ziele", 1886, עמ' 14).

כך הודפס במהדורה ה-9 (התשיעית!) של החוברת לבבל! אין תימה, שהסוציאלי-דמוקרטיה הגרמנית ספגה את החזרה הזו עקשנית על הדברים האופורטוניסטיים על המדינה. ומה גם שהס-בריו המהפכניים של אנגלס נשאר כאבן שאין לה הופכין, ואילו כל נסיבות-החיים "השכיחו" לזמן רב מהמהפכה.

4. הביקורת על הטיטה של מצע ארפורט

שעה שמנתחים את תורת המארקסיזם על המדינה אי-אפשר לדלג על הביקורת של טיטת מצע ארפורט,⁶⁴ אשר אנגלס שלח לקאוטסקי ב-29 ביוני 1891, אך פורסמה ברבים רק כעבור 10 שנים ב-"Neue Zeit", וזאת כיוון שהיא מוקדשת בעיקר לביקורת על הדעות האופורטוניסטיות של הסוציאלי-דמוקרטיה בשאלות הסדר הממלכתי.

נציין דרך אגב, שאנגלס נתן הדרכה בעלת ערך רב גם בשאלות הכלכלה. והדבר מלמד, באיזו תשומת-לב ובאיזו הת-עמקות עקב דווקא אחרי שינויי הצורה של הקפיטליזם החדש וכיצד השכיל בזה האופן לחזות מראש במידה מסויימת את מט-לות תקופתנו, זו האימפריאליסטית. והרי הדרכה זו: אנגלס כותב

לרגל השימוש בביטוי „העדר התוכניתיות” בטיטת המצע לאפיון הקפיטליזם:

„...כשעוברים אנו מחברות המניות אל הטרסטים המש-
תלטים על ענפי תעשייה שלמים והופכים למונופולים, אזי
כאן מגיע לסוף לא רק הייצור הפרטי, אלא גם העדר התוכ-
ניתיות” (”Neue Zeit” השנה ה-20, כ' 1, 1901/2, עמ' 8).⁶⁵

כאן מצוי עיקר העיקרים של ההערכה העיונית של הקפיט-
ליזם החדש, זאת אומרת של האימפריאליזם, דהיינו, שהקפיט-
ליזם הופך לקפיטליזם מונופוליסטי. הכרחי להדגיש זאת, כי הטעות
הנפוצה ביותר נעוצה בטענה הרפורמיסטית-הבורגנית האומרת,
כי הקפיטליזם המונופוליסטי או המונופוליסטי-הממלכתי אינו כבר
בבחינת קפיטליזם, שניתן כבר לכנותו „סוציאליזם ממלכתי”
וכיו”ב. מובן מאליו, כי הטרסטים לא העניקו עד כה תוכניתיות
מלאה, אינם מעניקים אותה עד כה ואינם יכולים להעניקה. אפס,
ככל שהם מעניקים תוכניות, ככל שאילי ההון מביאים בחשבון
מראש את ממדי הייצור בקנה המידה הלאומי ואפילו בזה הבינ-
לאומי, ככל שהם מווסתים אותו באופן תוכניתי — אנו נשארים
בכל זאת בקפיטליזם, עם שבדרגת התפתחות חדשה, אך ללא
ספק בקפיטליזם. „קרבתו” של קפיטליזם כזה אל הסוציאליזם
חייבת לשמש בשביל נציגיו האמיתיים של הפרולטריון נימוק בזכות
קרבתה של המהפכה הסוציאליסטית, בזכות קלותה, היותה בת-
ביצוע ודחיפותה. ונהפוך, אין היא יכולה לשמש נימוק לגילוי
יחס סובלני כלפי שלילת המהפכה הזאת, כלפי ייפוי הקפיטליזם,
דבר שבו עוסקים כל הרפורמיסטים.

אולם הבה נחזור אל שאלת המדינה. אנגלס נותן כאן הדרכה
רבת ערך במיוחד בשלושה תחומים: ראשית, בשאלת הרפובלי-
קה; שנית, בקשר שבין השאלה הלאומית לבין הסדר הממלכתי;
שלישית, בנוגע במינהל העצמי המקומי.

אשר לרפובליקה, אנגלס הפך שאלה זו למרכז הכובד של
ביקורתו על טיטת מצע ארפורט. עלינו לזכור כאן, איזו חשיבות
נודעה למצע ארפורט בשביל כל הסוציאליסטים-דמוקרטיה הבינלאומית,
שמצע זה היה לדוגמא בשביל כל האינטרנציונל השני. הנה-כדי-כן

ניתן לומר ללא הגזמה, כי אנגלס מבקר כאן את האופורטוניזם של האינטרנציונל השני כולו. וכך כותב אנגלס:
„התביעות המדיניות של הטיזטה לוקות במשגה גדול. מה שבעצם היה צריך להיאמר אינו מצוי בה” (הדגשתו של אנגלס).

ולהלן מוסבר, כי החוקה הגרמנית היא בעצם העתק מהחוקה הריאקציונית לעילא ולעילה מ-1850, שהרייכסטאג אינו, אלא „עלה התאנה של האבסולוטיזם”, כלשונו של וילהלם ליבקנכט, ושהרצון להגשים על יסוד חוקה, הנותנת גושפנקא חוקית לקיומן (של) המדינות הזעירות ושל ברית המדינות הזעירות הגרמניות, את „הפיכת כל אמצעי-העבודה לקניין של הכלל” — „ברי שזהו הבל-הבלים”.

„מסוכן לנגוע בנושא זה”, מוסיף אנגלס, המיטיב לדעת, כי אי-אפשר להעלות בגרמניה את תביעת הרפובליקה במצע באופן חוקי. אך אין אנגלס משלים באופן סתמי עם שיקול מאיר עיניים זה, המשביע את הרצון של „הכל”. אנגלס ממשיך: „ובכל זאת הכרחי לטפל בעניין כך או אחרת. והאופורטוניזם הפושה דווקא כיום בחלק גדול של העתונות הסוציאלי-דמוקרטית מוכיח, באיזו מידה הכרחי הדבר. על המצב החוקי הקיים כעת בגרמניה לאפשר לפתע למפלגה להגשים את כל תביעותיה בדרכי שלום, וזאת מרוב פחד מפני חידוש החוק האנטיסוציאליסטי,⁶⁷ או משום שזוכרים כל מיני התבטאויות נחפזות שקרו כששלט אותו חוק.”⁶⁸

אנגלס מעלה על נס עובדת יסוד זו, שהסוציאלי-דמוקרטים הגרמניים פעלו מתוך הפחד מפני חידושו של אותו חוק לשעת חירום וקורא לזאת מבלי לכחד תחת לשונו אופורטוניזם. הוא מכריז, כי החלומות על דרך ה„שלום” הם הבל-הבלים, וזאת דווקא משום העדרם של הרפובליקה והחופש בגרמניה. אנגלס זהיר די הצורך, כדי לא לכבול את ידיו. הוא מסכים, כי ברפובליקות או בארצות בעלות חופש גדול מאוד „אפשר להעלות על הדעת” (להעלות על הדעת” בלבד!) התפתחות שלווה אל הסוציאלי-זם. אך בגרמניה, חוזר ואומר הוא:

„...בגרמניה שבה הממשלה היא כלי-יכולה כמעט, ול-רייכסטאג ולכל שאר המוסדות המייצגים, אין שלטון ממשי,

להכריז הכרזה כזו בגרמניה וזאת ללא הכרח פירוש הדבר להוריד את עלה התאנה מהאבסולוטיזם ולכסות בו את ערוותו העצמית".

המנהיגים הרשמיים של המפלגה הסוציאלי-דמוקרטית הגרמנית, ש"גנזה" הוראות אלו, הפכו באמת ברובם העצום למגיני האבסולוטיזם.

"מדיניות כזו עלולה בסופו של דבר רק להעלות את המפלגה על דרך לא-נכונה. מעלים על נס שאלות מדיניות כלליות, מופשטות ומטשטשים בזה האופן את השאלות המוחשיות הקרובות, אותן שאלות שתעלינה בעצמן על סדר היום, בהתרחש המאורעות החשובים הראשונים, בפרוץ ה-משבר המדיני הראשון. מה עלול לנבוע מכך? רק זאת שה-מפלגה תעמוד לפתע ברגע המכריע כשהיא אובדת עצות, כשאי-בהירות וחוסר-אחדות רווחים בה בנוגע בנקודות המכ-ריעות בה"א הידיעה, וזאת כיוון שמעולם לא נידונו.

התעלמות זו מנקודות-הראות הגדולות, העיקריות וזאת למען האינטרסים הרגועים של היום, מאבק זה ושאיפה זו להשיגים רגועים תוך התעלמות מהתוצאות שלאחר מכן, הפקרה זו של עתיד התנועה למען ההווה של התנועה — ייתכן שכל זה נעשה באופן כן, אולם זהו אופורטוניזם, ונש-אך אופורטוניזם, והאופורטוניזם ה,כך הוא, ייתכן, המסוכן מכל שאר סוגיו...

אם ישנו דבר הנעלה מכל ספק, הרי זו העובדה, שמפ-לגתנו ומעמד הפועלים מסוגלים להגיע לשלטון רק ברווח (הו"ו השנייה חלומה) צורת הרפובליקה הדמוקרטית. זוהי אפילו הצורה הייחודית של דיקטטורת הפרולטריון, כפי שהר-אתה כבר המהפכה הצרפתית הגדולה".⁷⁰

אנגלס חוזר כאן בצורה פלסטית במיוחד על אותו רעיון-יסוד, הנמשך כחוט השני בכל יצירותיו של מארקס, דהיינו שה-רפובליקה הדמוקרטית היא ההתקרבות המירבית אל דיקטטורת הפרולטריון. כיוון שרפובליקה כזו אינה מסלקת את שליטת ההון, דהיינו את דיכוי ההמונים ואת מאבק המעמדות ומובילה איפוא באופן אל-מניע להרחבתו של מאבק זה, להתפתחותו, להתגלותו ולהחרפתו, וזאת במידה, שאם נוצרת האפשרות להביא את האינ-

טרסים היסודיים של ההמונים המדוכאים על סיפוקם, אין מנוס מהגשמת האפשרות הזאת, וזאת אך ורק על-ידי דיקטטורת הפרו-לטריון ועל-ידי הנהגת ההמונים האלה בידי הפרולטריון. גם כל זה הפך בשביל כל האינטרנציונל השני ל"מלים הנשכחות" של המארקסיזם, ותולדות מפלגת המנשביקים במחצית השנה הרא-שונה של המהפכה הרוסית ב-1917 הבליטו ביותר-שאת שכתה זו. אשר לשאלת הרפובליקה הפדרלית כתב אנגלס בנוגע בהרכב הלאומי של האוכלוסייה :

"מה צריך לקום במקום (גרמניה העכשווית על חוקתה המלוכנית הריאקציונית ועל חלוקתה הריאקציונית לא פחות למדינות זעירות, המנציחה את ה"פרוסיות" הייחודית, וזאת במקום שהן תיבלענה בגרמניה שתהווה שלמות) ? לפי דעתי יכול הפרולטריון להשתמש רק בצורה של רפובליקה מאו-חדת שאינה ניתנת לחלוקה. הרפובליקה הפדרלית מהווה עדיין, באופן כללי, הכרח בשטח הענקי של ארצות-הברית, עם שבמזרחה היא הופכת כבר למיטרד. באנגליה יהיה בה משום התקדמות, כשבשני האיים חיות ארבע אומות ולהן, למרות הפרלמנט האחד, שלוש מערכות משפט זו בצד זו. בשווייץ הקטנה הפכה היא מזמן למיטרד, וניתן לסובלה רק משום ששווייץ מסתפקת בתפקיד של חברה בלתי-פעילה לחלוטין במערכת המדינות של אירופה. פדרליזציה לפי דוגמת שווייץ תהווה בשביל גרמניה צעד עצום אחורנית. משתי נקודות-ראות נבדלת מדינת-הברית מהמדינה המאוחדת : לכל מדינה בודדת, המשתייכת לברית, לכל קאנטון וקאנטון תחיקה אזרחית ופלילית וכמו-כן מערכת משפטים משלו ; ומלבד זאת קיימת בצד האסיפה הלאומית (בגרמנית : Volkshaus) אסיפת נציגי המדינות, (בגרמנית : Staatenhaus), ובה מצביע כל קאנטון בתור שכזה, בלי שים לב, אם גדול הוא אם קטן". בגרמניה מהווה מדינת-הברית את המעבר אל המדינה המאוחדת, ואסור להסיג אחורנית את "המהפכה מלמעלה" שבוצעה ב-1866 וב-1870, אלא צריך להשיג לימה על-ידי "תנועה מלמטה".⁷¹

אנגלס אינו אדיש כלל וכלל כלפי שאלת צורות המדינה, אלא, נהפוך, הוא מתאמץ לנתח בקפדנות מירבית דווקא את

צורות המעבר, וזאת כדי לקבוע, בהתאם למיוחדויות ההיסטוריות- המוחשיות של כל מקרה ומקרה, מעבר ממה ולמה מהווה צורת- המעבר הנתונה.

אנגלס מצדד, כמארקס, בצנטרליזם הדמוקרטי, ברפוב- ליקה המאוחדת שאינה ניתנת לחלוקה, וזאת ביוצאו מנקודת ראותם של הפרולטריון ושל המהפכה הפרולטרית. הוא רואה את הרפובליקה הפדרלית, אם בתור יוצא מן הכלל וכאבן נגף על דרך ההתפתחות אם בתור המעבר מהמלוכה אל הרפובליקה הממור- כזת, בתור „צעד קדימה“ בנסיבות מיוחדות מסויימות. ובין הנסי- בות המיוחדות הנ”ל מודגשת השאלה הלאומית.

אין אצל אנגלס, כמו גם אצל מארקס, אפילו שמץ של שאיפה לזלזל בשאלה הלאומית, וזאת חרף הביקורת ללא-רחמים אותה מתחו על אופיין הריאקציוני של המדינות הזעירות ועל החיפוי שניתן לו במקרים מוחשיים מסויימים בעזרת השאלה הלאומית. אגב, המארקסיסטים ההולנדיים והפולניים חוטאים לעתים קרובות בזלזול זה, עם שהדבר נובע מהמאבק המוצדק בהחלט, אותו הם מנהלים בלאומנות הצרה-הזעיר-בורגנית השוררת במדינותיהם- „הם“ הזעירות.

אפילו באנגליה, שלכאורה „גמרו“ בה הנסיבות הגיאוגרפיות והשפה המשותפת וההיסטוריה בת מאות רבות של שנים את השאלה הלאומית של חלקים קטנים מסויימים של אנגליה — אפילו כאן מביא אנגלס בחשבון את העובדה הברורה, כי טרם אבד הכלח על השאלה הלאומית. על כן רואה הוא כאן את הרפובליקה הפדרלית כ„צעד קדימה“. מובן מאליו, שאין כאן שמץ של ויתור על הביקורת שיש למתוח על חסרונות הרפוב- ליקה הפדרלית ועל התעמולה ועל המאבק ההחלטיים ביותר שיש לנהל לרפובליקה מאוחדת, דמוקרטית-ממורכזת.

ברם, אין אנגלס תופס את הצנטרליזם הדמוקרטי באותה המש- מעות הביורוקרטית שבה משתמשים בתפיסה זו הוגי הדעות הבור- גניים והזעיר-בורגניים, לרבות האנרכיסטים. לגבי אנגלס אין הצנ- טרליזם בא בשום פנים ואופן לשלול מינהל עצמי מקומי כה רחב שהוא מסלק באופן החלטי ביורוקרטיה כלשהי ו„מתן פקודות“ מלמעלה כלשהו, וזאת כשה„קומונות“ והמחוזות מגינים מרצונם

הטוב על אחדות המדינה. וכך כותב אנגלס בפתחו את הדעות הפרוגרמטיות של המארקסיזם על המדינה:

„ובכן רפובליקה מאוחדת, אולם לא במובנה של זו הצרפתית העכשווית, שאינה, אלא הקיסרות שנוסדה ב-1798 ללא קיסר. בין 1792 ו-1798 נהנו כל מחוז, כל קומונה צרפתיים ממינהל עצמי מוחלט על פי הדוגמא האמריקאית, וזהו הדבר הדרוש לנו. כיצד צריך לארגן את המינהל העצמי וכיצד אפשר להסתדר בלי ביורוקרטיה, זאת הוכיחו לנו אמריקה והרפובליקה הצרפתית הראשונה וכיום אוסטרליה, קנדה, והקולוניות האנגליות האחרות. מינהל עצמי מחוזי (Provinzial) וקהילתי (Gemeindlich) כזה חופשי יותר לאין ערוך מאשר, למשל, הפדרליזם השווייצרי. אכן, הקאנטון כאן עצמאי מאוד כלפי הברית (זאת אומרת כלפי המדינה הפדרלית כשלמות), אבל גם כלפי האזור (Bezirk) והקהילה (Gemeinde). ממשלות הקאנטונים ממנות קציני אזוריים (Bezirkstaathalter) ופרפקטים שאינם ידועים בארצות דוברות אנגלית ושאלנו מוחלים עליהם אצלנו לחלוטין לעתיד לבוא כמו על הלאנדראטים והרגירונגסטרטים הפרוסיים * (על ניצבים, מפקדי משטרה נפתיים, מושלים, בכלל על כל הפקידים הממונים מלמעלה). אנגלס ממליץ איפוא לנסח במצע את הסעיף בדבר המינהל העצמי כלהלן: „מינהל עצמי מלא למחוז“ — Provinz — (חבל ארץ או גליל), „נפה וקהילה — על-ידי פקידים שייבחרו על יסוד זכות הבחירה הכללית. ביטול כל הרשויות המקומיות או המחוזיות שמונו על-ידי המדינה“.⁷²

הראיתי כבר ב„פראבדה“ (מס' 68 מה-28 במאי 1917) שנסגר על-ידי הממשלה של קרנסקי ושל שרים „סוציאליסטיים“ אחרים, כי בנקודה זו — כמובן לא בה בלבד — סטו נציגינו הסוציאליסטיים-כביכול של הדמוקרטיה-כביכול המהפכנית-כביכול סטיות צועקות עד השמים מהדמוקרטיות. מובן שהאנשים שכבלו את עצמם על-ידי „קואליציה“ עם הבורגנות האימפריאליסטית התעלמו מהדברים הנל.

* תוארים (דרגות) של פקידים פרוסיים — המתרגם.

חשוב מאוד לציין, כי אנגלס מפריך בעזרת עובדות, בדוגמא מדוייקת לעילא ולעילא את הדעה הקדומה הנפוצה מאוד — במיוחד בקרב הדמוקרטיה הזעיר-בורגנית — שהרפובליקה הפדרלית פירושה בכל התנאים חופש רב יותר מאשר זו הממורכזת. אין זה נכון. אנגלס מביא עובדות על הרפובליקה הצרפתית הממורכזת ב-1792—1798 ועל זו הפדרלית של שווייץ המפריכות זאת. ואכן, הרפובליקה הממורכזת הדמוקרטית באמת העניקה חופש רב יותר מאשר זו הפדרלית. לשון אחר: החופש המקומי, המחוזי וכיו"ב הרב ביותר, הידוע בהיסטוריה, ניתן על-ידי הרפובליקה הממורכזת, ולא על-ידי זו הפדרלית. אין אנו מקדישים תשומת-לב מספקת בהסברתנו ובתעמולתנו המפלגתיות לעובדה זו ולכל שאלת הרפובליקה הפדרלית וזו הממורכזת והמינהל העצמי המקומי בכלל.

5. ההקדמה מ-1891 ל„מלחמת האזרחים" של מארקס

בהקדמה למהדורה השלישית של „מלחמת האזרחים בצרפת" — ההקדמה נושאת את התאריך של ה-18 במארס 1891 ופורסמה בפעם הראשונה ב-„Neue Zeit" — מגיש אנגלס תמצית פלסטית להפליא של לקחי הקומונה,⁷⁴ וזאת מלבד הערות מעניינות — שהוערו דרך אגב — הנוגעות ביחס אל המדינה. לתמצית זו שנהנתה מכל הנסיון בן 20 השנים שהפרידו בין המחבר לקומונה, והיא מכוונת במיוחד נגד „האמונה התפלה במדינה" הנפוצה בגרמניה — לתמצית זו ניתן לקרוא בצדק מלתו האחרונה של המארקסיזם בסוגיה הנידונה. אנגלס מציין, כי בצרפת היו הפועלים אחרי כל מהפכה מצויידים בנשק.

„על כן דרש הדיבר הראשון של הבורגנים שאחזו בהגה המדינה לפרוק את הנשק מהפועלים. מכאן, שלאחר כל מהפכה שהשיגו הפועלים, נפתח מאבק חדש המסתיים במפלת הפועלים."⁷⁵

סיכום נסיון זה של המהפכות הבורגניות הוא קצר ורבי-משמעות כאחד. מהות העניין — בין השאר גם בשאלת המדינה (האם יש נשק בידי המעמד המדוכא?) — נתפסה כאן ב-אופן קולע. ואילו הפרופסורים המושפעים על-ידי האידיאולוגיה

הבורגנית וכמו-כן הדמוקרטים הזעיר-בורגניים עוקפים ככלל דו-קא מהות זו. בחלקו של ה"מנשביק", של ה"גם-מארקסיסט", צרטלי נפל הכבוד (כבוד בנוסח קאווניאק) להדליף בימי המהפכה הר-סית של 1917 סוד זה של המהפכות הבורגניות. בנאומו ה"היס-טורי" מה-11 ביוני נכשל צרטלי בלשונו בגלותו, כי הבורגנות גמרה אומר לפרוק את הנשק מפועלי פטרוגרד ובעיינו, כמובן, כי זוהי גם החלטת-הוא וגם כורח "ממלכתי" בכלל!⁷⁶

נאומו ההיסטורי של צרטלי מה-11 ביוני יהווה בשביל כל היסטוריוני מהפכת 1917 אחד מהאירועים המזהירים למעשהו של גוש הסוציאל-מהפכנים והמנשביקים שעבר בראשותו של האדון צרטלי לימין הבורגנות נגד הפרולטריון המהפכני.

הערת אגב אחרת של אנגלס, הקשורה גם היא בשאלת המדינה נוגעת בדת. ידוע, כי הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית, ככל שהתנוונה והפכה לאופורטוניסטית יותר ויותר, הידרדרה לעתים קרובות יותר ויותר לפרשנות-סלף צרת-אופק של הנוסחה המפורסמת של "הכר-זת הדת כעניין פרטי". הם פירשו איפוא נוסחה זו, משל מהווה שאלת הדת עניין פרטי גם בשביל מפלגתו של הפרולטריון המהפכני!! כנגד בגידה מוחלטת זו במצע המהפכני של הפרולטריון התקומם אנגלס, שהתבטא בזהירות מירבית ב-1891, כיוון שהבחין אז במפלגתו רק בניצנים חלשים ביותר של האופורטוניזם:

"כיוון שרק פועלים או נציגי פועלים מוכרים השתתפו בקומונה, נודע להחלטותיה אופי פרולטרי מובהק. היא הח-ליטה בדרך צווים על רפורמות, אשר הבורגנות הרפובלי-קאית השתמטה מהן מורך-לב בלבד, אך היו את התשתית ההכרחית לפעולתו החופשית של מעמד הפועלים. למשל הגשמת העקרון, שלפיו הדת מהווה עניין פרטי רק בנוגע במדינה. כמו כן קיבלה הקומונה החלטות בעניינים שנגעו במישרין באינטרסים של מעמד הפועלים ובחלקן שינו עמוקות את סדרי החברה הישנים."⁷⁷

אנגלס הדגיש בכוונה תחילה את המלים "בנוגע במדינה", כדי לקלוע בול באופורטוניזם הגרמני, שהכריז את הדת לעניין פרטי בנוגע במפלגה והוריד בזה האופן את מפלגת הפרולטריון המהפכני לרמה של זעיר-בורגנות שטחית ביותר, "חסידת חופש

דעות", המוכנה להשלים עם חוסר-דת. אך המוותרת על מטלת המאבק המפלגתי באופיוס הדתי, המטמטם את העם. ההיסטוריון העתיד לבוא של הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית שיעקוב אחרי תמוטתה המבישה ב-1914, ימצא חומר מעניין לא מועט בשאלה זו, החל בדברים החמקניים, הפותחים לרווחה את השער בפני האופורטוניזם, המצויים במאמריו של מנהיגה הרוחני של המפלגה, קאוטסקי, וכלה ביחס המפלגה אל התנועה למען הפרדת הכנסייה מהמדינה ב-1913.⁷⁸ *

ברם הבה נעבור אל הלקחים אותם הסיק אנגלס 20 שנה אחרי הקומונה בשביל הפרולטריון המנהל מאבקים. וזרי הלקחים, שאנגלס העמיד במקום הראשון: „דווקא אותו שלטון מדכא של הממשלה הממורכזת הקודמת, הצבא, המשטרה המדינית, הביורוקרטיה שפוי-ליון הקים ב-1798, ואשר כל ממשלה חדשה קיבלה אותם בתור מכשיר רצוי וניצלה אותו נגד יריביה — דווקא שלטון זה חייב היה ליפול כפי שנפל כבר בפאריס.

על הקומונה היה להכיר מלכתחילה, כי מעמד הפועלים המגיע אל השלטון לא יוכל להמשיך בניהול העניינים בעזרת המכונה הממלכתית הישנה; כי מעמד פועלים זה — אם אינו רוצה לאבד את השליטה שזה עתה כבש — חייב, מחד גיסא, לסלק את כל מכונת הדיכוי הישנה שהופעלה עד כה נגדו, ומאידך גיסא, לאבטח את עצמו מפני צירי-הוא ופקידי-הוא, וזאת בהכריזו, כי הם כולם ללא יוצא מן הכלל בני-הדחה בכל עת מצוא.⁷⁹

אנגלס מדגיש שוב ושוב, כי לא רק במלוכה, אלא גם ברפוב-ליקה הדמוקרטית נשארתי המדינה בבחינת מדינה, דהיינו שומרת על סימן ההיכר היסודי שלה: להפוך את בעלי התפקידים, את „משרתי החברה“, את מוסדותיה לאדונים הנישאים מעליה.

„הקומונה הפעילה שני אמצעים בטוחים לעילא לעילא נגד ההפיכה הזאת, הבלתי-נמנעת בכל המדינות הקיימות עד כה, של המדינה ושל מוסדות המדינה ממשרתי החברה לאדוני החברה. ראשית, היא איישה את כל רשויות המינהל,

* Los-von-der-Kirche-Bewegung

השיפוט והחינוך באנשים שנבחרו על יסוד זכות הבחירה הכללית, כשהם בני-הדחה בכל עת מצוא על-ידי הבוחרים. ושנית, שילמה בעד כל השירותים, אם בכירים אם זוטרים, רק אותו שכר שקיבלו הפועלים האחרים. המשכורת הגבוהה ביותר שהקומונה שילמה בכלל הייתה בת 6000 פרנקים.* בזה האופן הוקם מחסום בטוח בפני רודפי הכסאות והקרייז-ריזם. וזאת מלבד המנדטים האימפרטיוויים שהוטלו על צירי המוסדות המייצגים.⁸¹

אנגלס מגיע כאן לאותו סף ראוי לציון שבו הדמוקרטיה העקבית הופכת מחד גיסא לסוציאליזם, ומאידך גיסא, דורשת את הסוציאליזם. כיוון שביטול המדינה מותנה על-ידי הפיכת תפקודי השירותים הממלכתיים לפעולות כה פשוטות של פיקוח ושל ניהול חשבונות שהן מובנות וניתנות לביצוע על-ידי הרוב העצום של האוכלוסייה ולאחר מכן על-ידי האוכלוסייה כולה ללא יוצא מן הכלל. ואילו סילוקו המוחלט של הקרייזיזם מותנה בכך, שכסא „נכבד“ בשירות הממלכתי, אפילו אינו כרוך בהכנסה כלשהי, לא יוכל לשמש קרש-קפיצה לתפקידים שמנים בבנקים ובחברות בע"מ, כפי שזה קורה תמיד בכל ארצות ההון החופשיות ביותר.

אולם אנגלס אינו שוגה אותה שגיאה, ששוגים מארקסיסטים מסויימים למשל בשאלת זכות האומות להגדרה העצמית: בקפיטליזם אין הדבר אפשרי כביכול, ואילו בסוציאליזם — מיותר. ניתוח שנון כביכול זה אינו נכון לאמיתו של דבר, וניתן לישמו למוסד דמוקרטי כלשהו, לרבות המשכורות הצנועות של הפקידים. כיוון שהדמוקרטיה העקבית עד הסוף אינה אפשרית בקפיטליזם, ואילו בסוציאליזם תגווע דמוקרטיה כלשהי.

זוהי התחכמות המזכירה אותה בדיחה ישנה, כלום יהפוך אדם לקירח, אם מספר שערותיו יפחת בשערה אחת. פיתוח הדמוקרטיה עד הסוף, חיפוש צורותיו של פיתוח כזה, בחינתו על-ידי המעש וכו', כל אלה מהווים אחד ממרכיבי המאבק

* כ-2400 רובלים לפי הערך הנקוב, כ-6000 רובלים לפי השער העכשווי. אין סליחה לאותם בולשביקים המציעים למשל משכורת בת 9000 רובלים לצירי המועצות העירוניות, ואינם מציעים תקרה של 6000 רובלים, סכום מספיק בשביל כל המדינה.⁸⁰

למהפכה החברתית. דמוקרטיה כלשהי כשלעצמה לא תעניק את הסוציאליזם, אבל הדמוקרטיה לא תתקיים לעולם, כשלעצמה, אלא יחד עם גורמים נוספים, וכך תשפיע על הכלכלה, תתן דחיפה לעיצובה-היא מחדש, תושפע על-ידי ההתפתחות הכלכלית וכו'. כוונה הדיאלקטיקה של ההיסטוריה החיה. אנגלס ממשיך:

„פיצוץ זה של השלטון הממלכתי הישן והחלפתו בחדש, דמוקרטי באמת תוארו בפרוטרוט, בפרק השלישי של, מלחמת האזרחים. אולם היה הכרחי להתעקב פעם נוספת ובקצרה בקווים מסויימים של החלפה זו. וזאת כיוון שהאמונה התפלה במדינה עברה מהפילוסופיה אל תוך תודעתם הכללית של הבורגנות ואפילו של פועלים רבים, וזאת דווקא בגרמניה. על פי התפיסה הפילוסופית המדינה היא בבחינת „הגשמת הרעיון“ או בתרגום אל שפת הפילוסופים ממלכת אלוהים עלי אדמות; זהו תחום שבו מוגשמים או חייבים להתגשם האמת והצדק הנצחיים. ומכאן נובע הכבוד הבנוי על אמונות-הבל, שרוחשים הבריות למדינה ולכל התלוי בה. והכבוד הזה נוצר בקלות גדולה יותר, ככל שהתרגלו הבריות כבר בילדות לתאר לעצמן, כי אי-אפשר לדאוג לעסקים ולאינטרסים המשותפים לחברה כולה, אלא בדרך שבה נעשה הדבר עד כה, דהיינו על-ידי המדינה ופקידיה בעלי המשכורות השמנות. והבריות חושבות שהן עושות צעד נועז מאין כמוהו, אם הן משתחררות מהאמונה במלוכה התורשתית ונשבעות ברפובליקה הדמוקרטית. האמת היא, שהמדינה אינה, אלא מכונה שנועדה לדיכוי מעמד בידי מעמד, וזאת ברפובליקה הדמוקרטית לא פחות מאשר במלוכה; ובמקרה הטוב זוהי צרה צרורה העוברת בירושה לפרוטריון שניצח במאבק לשליטה המעמדית. ופרולטריון זה, כמוהו כקומונה, ייאלץ לגדוע בהקדם האפשרי את הגרועים שבצדדיה, עד שיקום דור חדש, שיגדל בתנאים של חברה חדשה, חופשית ויהיה מסוגל להיפטר מכל גרוטאות ה-⁸² ממלכתיות“.

אנגלס הזהיר את הגרמנים, לבל ישכחו בכלל את אושיות הסוציאליזם בשאלת המדינה שעה שיחליפו את המלוכה ברפובלי-

קה. אזהרותיו נקראות כיום משל כווננו מראש אל האדונים צרטלי וצ'רנוב, המגלים במעש ה"קואליציוני" שלהם שהם מאמינים במדי-נה ורוחשים לה כבוד מתוך אמונה תפלה!

שתי הערות נוספות: (1) אם אומר אנגלס, כי ברפובליקה דמוקרטית נשארת המדינה בתור "מכונה לדיכוי מעמד בידי מעמד", וזאת, "לא פחות" מאשר במלוכה, אין פירוש הדבר כלל ועיקר, שהפרולטריון אדיש בנוגע בצורת הדיכוי, כפי ש"מורים" אנרכיסטים מסויימים. צורה רחבה יותר, חופשית יותר, גלויה יותר של המאבק המעמדי ושל הדיכוי המעמדי מעניקה לפרולטריון הקלה עצומה במאבק לביטול המעמדות בכלל.

(2) מדוע יצלח רק הדור החדש להיפטר מכל גרוטאות הממלכתיות — שאלה זו קשורה בשאלת ההתגברות על הדמוקרטיה, ואנו עוברים אליה.

6. אנגלס על ההתגברות על הדמוקרטיה

אנגלס נאלץ להביע דעתו על כך בהקשר לשאלה של אי-נכונותו המדעית של הכינוי "סוציאל-דמוקרט". בהקדמה להוצאה-לאור של מאמריו משנות ה-70 על נושאים שונים, בעיקר בעלי תוכן "בינלאומי" (על נושאים בינלאומיים מתוך "מדינת-עם"), הנושאת את התאריך של ה-3 בינואר 1894, דהיינו כשנה-וחצי לפני מותו, כתב אנגלס, כי השתמש בכל מאמריו במלה "קומוניסט" ולא "סוציאל-דמוקרט", כיוון שהפרודוניסטים בצרפת והלאסאליסטים בגרמניה קראו אז לעצמם סוציאל-דמוקרטים.⁸³ אנגלס המשיך:

"בשביל מארקס ובשבילי היה איפוא בלתי-אפשרי לחלוטין לבחור לסימון נקודת ראותנו המיוחדת בביטוי כה בלתי-מוגדר. כיום שונה המצב, והמלה הזאת (סוציאל-דמוקרט) יכולה לעבור, עם שאינה הולמת * מפלגה, אשר מצעה הכלכלי אינו רק סוציאליסטי גרידא, אלא קומוניסטי במפורש, מפלגה אשר מטרתה הסופית האחרונה המדינית היא ההתגברות על המדינה כולה, דהיינו גם על הדמוקרטיה. שמו-

* בגרמנית משחק מלים: "לעבור" "Passieren", "אינה הולמת" — "unpassend" — המתרגם.

תיהן של המפלגות המדיניות האמיתיות (הודגש על-ידי אנגלס) מעולם אינם הולמים אותן לחלוטין; המפלגה מת-פתחת, השם בעינו עומד".⁸⁴

הדיאלקטיקאי אנגלס נשאר נאמן לדיאלקטיקה גם בערוב ימיו. למארקס ולי — אומר הוא — היה שם מצויין, מדויק מבחינה מדעית בשביל המפלגה, אולם חסרה מפלגה אמיתית, דהיינו מפלגה פרולטרית המונית. כיום (בשלהי המאה ה-19) קיימת מפלגה אמיתית, אך לה שם לא-נכון מבחינה מדעית. אין דבר, הדבר „יעבור“, ובלבד שהמפלגה תתפתח, ובלבד שאי-הדיוק המדעי של השם לא יוסתר ולא יפריע לה להתפתח בכיוון הנכון. ייתכן, שאיזושהו איש-לצון ינחם גם אותנו, את הבולשבי-קים, בדרכו של אנגלס: יש לנו מפלגה אמיתית, היא מתפתחת על הצד הטוב ביותר; ואז „תעבור“ גם המלה חסרת-הטעם, המ-כוערת, כגון „בולשביק“. שהרי אין היא מבטאת ולא כלום, להוציא את הנסיבה המקרית לחלוטין שבועידה שנערכה ב-1903 בבריסל ובלונדון היה הרוב לצדנו...⁸⁵ ייתכן, שהייתי גם כן מהסס כיום להציע שינוי שם מפלגתנו כפי שעשיתי בחודש אפריל, לאחר שרדיפות מפלגתנו בידי הרפובליקאים והדמוקרטיה הזעיר-בורג-נית ה„מהפכנית“ בחודשי יולי ואוגוסט הקנו למלה „בולשביק“ כבוד בקרב כל העם. לאחר שרדיפות אלו סימנו צעד קדימה כה עצום, היסטורי שעשתה מפלגתנו בהתפתחותה הממשית. ייתכן שהייתי מציע לחברי „פשרה“: להיקרא מפלגה קומוניסטית ולהשאיר בסוגריים את המלה בולשביקים...

ברם, שאלת שם המפלגה חשוב פחות לאין ערוך משאלת יחסו של הפרולטריון המהפכני אל המדינה.

בדיונים השגורים המתנהלים בשאלת המדינה שוגים תמיד אותה שגיאה, אשר מפניה מזהיר כאן אנגלס, ושאותה ציינו דרך אגב לעיל: שוכחים תמיד, כי ביטול המדינה כמוה גם כביטול הדמוקרטיה, כי גוויעת המדינה כמוה כגוויעת הדמוקרטיה.

טענה כזאת נראית ממבט ראשון מוזרה ובלתי-מובנת. ייתכן אפילו, שאצל אי-מי יתעורר החשש, שמא צופים אנו לקראת סדרי חברה, שבהם לא יישמר עקרון כפיפות המיעוט לרוב, שהרי הדמוקרטיה פירושה הכרה בעקרון כזה?

לא. אין הדמוקרטיה זהה עם כפיפות המיעוט לרוב. הדמוקר-

טיה היא מדינה, המכירה בכפיפות המיעוט לרוב, זאת אומרת ארגון כפייה שיטתית של מעמד על מעמד, חלק אחד של האוכ-לוסייה על חלקה האחר.

אנו מציבים בתור מטרתנו הסופית את ביטול המדינה, דהיינו ביטול כפייה מאורגנת ושיטתית כלשהי, ביטול הפעלת כפייה כלשהי על אנשים בכלל. אין אנו צופים לקראת סדרי חברה, שבהם לא יקויים עקרון הכפיפות של המיעוט לרוב. ברם, בשואפנו לסוציאליזם, משוכנעים אנו, שהוא יתפתח לקומוניזם, וכי עקב כך ייעלם כל צורך להפעיל כפייה נגד בני-אדם בכלל, בכפיפת אדם לאדם, חלק אחד של האוכלוסייה אל חלק אחר שלה. וזאת כיוון שהאנשים יתרגלו לקיום תנאי-יסוד של החיים הציבוריים ללא כפייה וללא כפייה.

על מנת להדגיש יסוד זה של ההרגל, כותב אנגלס על הדור החדש, „שיגדל בתנאי חברה חדשים, חופשיים, שיהיה מסוגל להיפטר מכל גרוטאות הממלכתיות“,⁸⁶ מכל הממלכתיות, לרבות הממלכתיות הרפובליקאית-הדמוקרטית. כדי להסביר כל זאת, הכרחי לנתח את שאלת האושיות הכל-כליות של גוויעת המדינה.

פרק חמישי

האושיות הכלכלית של גוויעת המדינה

מארקס נתן את ההסבר המפורט ביותר של שאלה זו ב„ביקורת מצע גותא“ (המכתב לבראק מה-5 במאי 1875, שהודפס רק ב-1891 ב-“Neue Zeit” ושהופיע ברוסית בצורת חוברת).⁸⁷ החלק הפולמוסי של יצירה חשובה זו, המורכבת מביקורת הלאסא-ליזם האפילה על חלקה הקונסטרוקטיווי, אם אפשר להתבטא כך: ניתוח הקשר בין התפתחות הקומוניזם וגוויעת המדינה.

1. הצגת השאלה על-ידי מארקס

אם נשווה את מכתב מארקס אל בראק מה-5 במאי 1875 אל המכתב של אנגלס אל בבל מה-28 במארס 1875 שניתחנו לעיל⁸⁸ השוואה שטחית, נוכל לחשוב, כי מארקס היה „ממלכתן“

גדול יותר לאין ערוך מאשר אנגלס, וכי קיים הבדל משמעותי ביותר בין דעות שני המחברים על המדינה.

אנגלס מציע לבבל להפסיק בכלל את הפטופטים על המדינה, לסלק לחלוטין את המלה „מדינה“ מהמצע ולהחליפה במלה „קהילה“ (Gemeinwesen). אנגלס אפילו מכריז, כי הקומונה לא הייתה כבר בעצם מדינה. ואילו מארקס מדבר אפילו על „הישות הממלכתית העתידה של החברה הקומוניסטית“, דהיינו, משל היה מכיר בצורך המדינה אפילו בקומוניזם.

אולם דעה כזאת תהיה לא-נכונה מהיסוד. אם מעיינים בייתר-שאת בדבר, מתברר, שדעותיהם של מארקס ואנגלס על המדינה ועל גוויעתה חופפות לחלוטין, ואילו ההתבטאות הנ"ל של מארקס נוגעת דווקא בישות הממלכתית הגוועת הזאת.

ברור, שלא ייתכן אפילו לדבר על קביעת מועדה של ה„גוויעה“ העתידה, ומה גם שהיא מהווה לכל הדעות תהליך ממושך. ההבדל לכאורה בין מארקס ואנגלס נובע מהשוני בין הנושאים שבהם טיפלו וכמו-כן בין התפקידים שנטלו על עצמם. אנגלס נטל על עצמו את התפקיד להראות לבבל באופן מובלט, מוחשי ובקווים כלליים את כל חוסר-הטעם שבדעות הקדומות שרווחו בנוגע במדי-נה (ואשר לאסאל היה שותף להן במידה לא קטנה). מארקס נוגע בשאלה זו רק דרך אגב, כשתשומת-לבו נתונה לנושא אחר: התפתחות החברה הקומוניסטית.

כל התיאוריה של מארקס היא בבחינת יישומה של תיאוריית ההתפתחות אל הקפיטליזם בן-זמננו, וזאת בצורתה העקבית ביותר, תר, המלאה ביותר, השקולה ביותר ובעלת התוכן העשיר ביותר. טבעי, שלגבי מארקס התעוררה שאלת יישומה של תיאוריה זו הן לתמוטתו הצפויה של הקפיטליזם והן להתפתחותו העתידה של הקומוניזם העתיד.

על יסוד אילו נתונים אפשר להציג את שאלת ההתפתחות העתידה של הקומוניזם העתיד?

על יסוד העובדה, כי מוצאו מהקפיטליזם, כי הוא מתפתח באופן היסטורי מהקפיטליזם, מהווה תוצאה של פעולת כוח חב-רתי שהולך על-ידי הקפיטליזם. אין אצל מארקס שמץ של נסיון לחבר אוטופיות, לנחש ניחושים נבובים על אודות דברים שאי-אפשר לדעתם. מארקס מציג את שאלת הקומוניזם, כפי שחוקר

טבע היה מציג — נניח — את שאלת התפתחותו של מין ביולוגי חדש, אם ידועים דרך היווצרותו וכיוון התפתחותו. מארקס מטאטא קודם כל הצדה את הבלבול שהכניס מצע גותא בשאלת היחס בין המדינה והחברה. הוא כותב: „החברה העכשווית היא החברה הקפיטליסטית, הקיימת מת בכל הארצות התרבותיות, חופשית פחות או יותר מס־פיחים מימי־הביניים, ששינתה את צורתה פחות או יותר בתוקף התפתחותה ההיסטורית המיוחדת של כל ארץ וארץ, מפותחת פחות או יותר. ונהפוך, המדינה העכשווית משתנה עם גבולה של כל ארץ וארץ. בקיסרות הגרמנית־הפרוסית היא שונה מזו שבשווייץ, באנגליה היא שונה מזו שבארצות־הברית. המדינה העכשווית היא איפוא בדיון (פיקציה בלע"ז).

ברם, למדינות השונות של הארצות התרבותיות השונות יש דבר אחד משותף, וזאת חרף הרבגוניות הרבה של צורותיהן: הן ניצבות על הקרקע של החברה הבורגנית בת־זמננו, שהיא בעלת קפיטליזם מפותח פחות או יותר. על כן למדינות האלו גם סימני היכר מהותיים מסויימים משותפים. במובן זה מותר לדבר על ישות ממלכתית הקיימת כעת, וזאת בניגוד לעתיד, כשימות שורשה הקיים: החברה הבורגנית.

כאן נשאלת השאלה: איזו תמורה תעבור על הישות הממלכתית בחברה הקומוניסטית? לשון אחר, אילו תפקודים חברתיים, המקבילים לתפקודים הממלכתיים העכשוויים, ישרדו בה? אין להשיב על שאלה זו, אלא באופן מדעי בלבד, ולא נתקרב כהוא־זה אל פתרון הבעיה אפילו על־ידי אלפי צירופים של המלים, מדינה' ועם' ⁸⁹. לאחר שמארקס שם כך ללעג את כל הדיבורים על „מדינת־עם“, הוא מגיש את הצגת השאלה וכאילו מזהיר, שאם רוצים עליה תשובה מדעית, צריך להשתמש רק בנתונים שנקבעו באופן מדעי קפדני.

הדבר הראשון שנקבע במלוא הודאות על־ידי תיאוריית ההתפתחות כולה, על־ידי המדע כולו זוהי העובדה, שמבחינה היסטורית אין ספק, שהכרחית דרגת התפתחות מיוחדת או שלב מיוחד

של המעבר מהקפיטליזם אל הסוציאליזם. וזהו הדבר ששכחו האורטופיסטים וששוכחים האופורטוניסטים בני־זמננו המפחדים מפני המהפכה הסוציאליסטית.

2. המעבר מהקפיטליזם אל הקומוניזם

מארקס ממשיך :

בין החברה הקפיטליסטית וזו הקומוניסטית מצויה תקופת הפיכתה המהפכנית של הראשונה לשנייה. במקביל לה קיימת גם תקופת מעבר מדיני, שבה יכולה המדינה להוות אך ורק את הדיקטטורה המהפכנית של הפרולטריון.⁹⁰ מסקנה זו מושתתת אצל מארקס על ניתוח התפקיד, אותו ממלא הפרולטריון בחברה הקפיטליסטית בת־זמננו, על הנתונים לגבי התפתחות חברה זו ועל העובדה שאין אפשר בין האינטרסים המנוגדים של הפרולטריון ושל הבורגנות.

קודם לכן הוצגה השאלה כך: כדי להשיג את שחרורו הייב הפרולטריון למגר את הבורגנות, לכבוש את השלטון המדיני, לכונן את הדיקטטורה המהפכנית שלו.

כעת מוצגת השאלה בצורה שונה במקצת: המעבר מהחברה הקפיטליסטית, המתפתחת לקראת הקומוניזם, אל החברה הקומוניסטית אינו אפשרי ללא „תקופת מעבר מדיני“, ורק הדיקטטורה המהפכנית של הפרולטריון יכולה להוות את המדינה של תקופה זו.

איזה יחס קיים איפוא בין דיקטטורה זו לבין הדמוקרטיה? ראינו, כי „המניפסט הקומוניסטי“ מציג באופן סתמי, זו בצד זו, את שתי התפיסות: „הפיכת הפרולטריון למעמד השליט“ ו„כיבוש הדמוקרטיה“.⁹¹ על יסוד כל האמור לעיל אפשר להגדיר בדיוק רב יותר, כיצד משתנה הדמוקרטיה תוך המעבר מהקפיטליזם אל הקומוניזם.

בחברה הקפיטליסטית יש לנו דמוקרטיה מלאה פחות או יותר בתנאי התפתחותה הנוחים ביותר ברפובליקה הדמוקרטית. אולם דמוקרטיה זו נתונה תמיד במיטת סדום של הניצול הקפיטליסטי ונשאר איפוא תמיד, למעשה, דמוקרטיה בשביל המיעוט, רק בשביל המעמדות בעלי המאה, רק בשביל העשירים. החירות

של החברה הקפיטליסטית נשאת תמיד בערך מה שהייתה החירות ברפובליקות יוון הקדמוניות: חירות לבעלי העבדים. העבדים השכירים בני-זמננו נשארים, בתוקף תנאי הניצול הקפיטליסטי מדוכאים כדי כך על-ידי המצוקה והדלות, ש„אין הם נותנים את דעתם לדמוקרטיה, למדיניות“. הנה כי כן מורחק רוב האוכלוסייה מהשתתפות בחיים המדיניים-הציבוריים, וזאת כל עוד מתנהלים המאורעות באופן שגרתי, על מי מנוחה.

נכונותה של טענה זו מקבלת אולי את האישור המוחשי ביותר בגרמניה, דווקא משום שהחוקיות החוקתית התקיימה במדינה זו משך זמן רב ובאופן יציב להדהים, כמעט במשך יובל שנים (1871—1914), ואילו הסוציאל-דמוקרטיה השכילה בפרק זמן זה יותר מאשר בארצות האחרות לעשות למען „נצל את החוקיות“ וארגן חלק כה גדול של הפועלים במפלגה המדינית, שאין לו אח ודוגמה בכל רחבי העולם.

ובכן, מהו השיעור הזה, הגבוה ביותר, מכל שראינו בחברה הקפיטליסטית, של העבדים השכירים בעלי התודעה המדינית וה-פעילים? מיליון חברי המפלגה הסוציאל-דמוקרטית — מתוך 15 מיליוני הפועלים השכירים! שלושה מיליונים המאורגנים באיגודים המקצועיים — מתוך 15 המיליונים!

דמוקרטיה בשביל מיעוט בטל בשישים, דמוקרטיה בשביל העשירים — כזו היא הדמוקרטיה של החברה הקפיטליסטית. אם נסתכל בייתר-שאת במנגנון הדמוקרטיה הקפיטליסטית, נבחין בכל מקום בפרטים של „מה בכך“, של מה בכך כביכול של זכות הבחירה (סעיף בדבר תושבי-קבע, שלילת זכות הבחירה מהנשים וכו'), ובטכניקת מוסדות הייצוג ובהפרעות הלכה-למעשה לזכות האסיפה (בנייני הציבור לא בשביל ה„קבצנים“!), ובארגון הקפיטליסטי הצרופ של העתונות היומיומית, וכה הלאה וכה הלאה — נבחין בהגבלות על גבי הגבלות של הדמוקרטיה. כל ההגבלות, כל היוצאים מן הכלל, החריגים וההפרעות לגבי העניים נראים מועריים, במיוחד בעיני כל אלה שלא התנסו מעולם במצוקה ולא באו במגע עם חיי המוני המעמדות המדוכאים (והרי זה מצבן של תשע עשיריות ואולי של תשעים ותשע מאיות של העתונאים והמדינאים הבורגניים). אולם מכלולן של כל ההגבלות הנ"ל,

מוציא את דלת-העם, דוחק את רגליה מההשתתפות הפעילה בדמוקרטיה.

מארקס תפס באופן נפלא את המהות הזאת של הדמוקרטיה הקפיטליסטית וכתב בנתחו את נסיון הקומונה: מרשים למדוכאים פעם מדי שנים מספר להחליט, מי מבין נציגי המעמד המדכא ייצגם בפרלמנט וירמסם!⁹²

ברם, ההתקדמות מהדמוקרטיה הקפיטליסטית הזאת — הצרה, הדוחקת בסתר ובאופן בלתי-נמנע את רגלי דלת העם ועל כן הצבועה והכוזבת לחלוטין — אל „הדמוקרטיה ההולכת-וגדלה“ אינה מתחוללת באופן פשוט, חלק ובמישרין, כפי שמתארים זאת הפרופטורים הליברליים והאופורטוניסטים הזעיר-בורגניים. לא. ההתפתחות קדימה, דהיינו אל הקומוניזם, מתחוללת דרך דיקטטורת הפרולטריון ולא ייתכן אחרת, כיוון שאין מישהו אחר שישבור את התנגדותם של בעלי-ההון-המנצלים ואין גם דרך אחרת לעשות זאת.

אשר לדיקטטורת הפרולטריון, דהיינו לארגון חיל-החלוץ של המדוכאים במעמד שליט לדיכוי המדכאים, אין היא יכולה להצטמצם רק לכדי התרחבות הדמוקרטיה גרידא. דיקטטורת הפרולטריון המעניקה הרחבה עצומה של הדמוקרטיות, ההופכת לראשונה לדמוקרטיות בשביל העניים, לדמוקרטיות בשביל העם ולא לדמוקרטיות בשביל העשירים, גוזרת בו-בזמן שורה של הגבלות חירות על המדכאים, על המנצלים, על בעלי-ההון. אנו מצוויים לדכאם, כדי לגאול את האנושות מהעבדות השכירה, לשבור את התנגדותם בכוח הזרוע — ברור שבמקום שבו קיימים דיכוי וכפייה, אין חירות ואין דמוקרטיה.

אנגלס ביטא זאת בצורה נהדרת במכתבו אל בבל בכותבו — כזכור לקורא — כי „הפרולטריון זקוק למדינה לא למען החופש, אלא למען דכא את אויביו, ואילו שעה שאפשר יהיה לדבר על החופש — המדינה לא תהיה קיימת“.⁹³

דמוקרטיה בשביל הרוב העצום של העם והדיכוי בכוח הזרוע, דהיינו הוצאתם של המנצלים, של מדכאי העם מכלל הדמוקרטיה — כך משנה הדמוקרטיה את צורתה בשעת המעבר מהקפיטליזם אל הקומוניזם.

רק בחברה הקומוניסטית, כאשר נשברה סופית התנגדותם של

בעלי ההון, כשהם נעלמו, כשאין מעמדות (דהיינו אין הבדל בין בני החברה מבחינת יחסם אל אמצעי-הייצור החברתיים) — רק אז „נעלמת המדינה זנית על הדבר על החופש“. רק אז תתאפשר ותוגשם הדמוקרטיה המלאה באמת, ללא יוצאים מן הכלל כלשהם באמת. ורק אז תתחיל הדמוקרטיה לגווע. וזאת בתוקף אותה נסיבה פשוטה, שבני-האדם שנגאלו מהעבדות הקפיטליסטית, מהזוועות, מהפראויות, מהאבסורדים ומהתועבות הרבים מספור של הניצול הקפיטליסטי יתרגלו בהדרגה לקיום כללי החיים-בצוותא היסודיים, הידועים מזה מאות בשנים, שהוטפו במשך אלפי שנים בכל ההטפות, לקיימם ללא כפייה, ללא אילוצים, ללא כפיפה, ללא אתו מנגנון מיוחד של כפייה, אשר שמו מדינה.

הביטוי „המדינה גוועת“ קולע בול, כיוון שהוא מצביע הן על הדרגתיות התהליך והן על הסטיכיות שבו. רק ההרגל מסוגל להשפיע כך וללא ספק יעשה זאת. ואכן עדים אנו מיליוני פעמים סביבנו לקלות שבה מתרגלים האנשים לקיום כללים הכרחיים לחיים בצוותא, אם אין ניצול, אם אין בנמצא שום דבר העלול לעורר זעם, לעורר מחאה והתקוממות ומוליד את הצורך בדיכוי.

ובכן: בחברה הקפיטליסטית יש לנו דמוקרטיה קצוצה, עלובה, מסולפת, דמוקרטיה בשביל העשירים, בשביל המיעוט בלבד. דיקטטורת הפרולטריון, תקופת המעבר אל הקומוניזם תעניק בפעם הראשונה את הדמוקרטיה בשביל העם, בשביל הרוב, וזאת יחד עם הדיכוי ההכרחי של המיעוט, של המנצלים. הקומוניזם, רק הוא, מסוגל להעניק את הדמוקרטיה המלאה באמת. וככל שהיא מלאה יותר, בה-במידה תהפוך מהר יותר למיותרת, תגווע בעצמה.

לשון אחר: בקפיטליזם יש לנו מדינה פשוטה כמשמעו, מכונה מיוחדת לדיכוי מעמד בידי מעמד, ולמען הדיוק: לדיכוי הרוב בידי המיעוט. מובן שכדי להצליח במשימה כזאת, כגון דיכוי שיטתי של המנוצלים שהם הרוב בידי המנצלים שהם מיעוט, דרושות אכזריות וחייתיות מאין כמוהן בדיכוי, דרוש ים של דם, שדרכו צועדת האנושות במצבי העבדות, הצמיתנות והעבודה השכירה.

זאת אף זאת. בשעת המעבר מהקפיטליזם אל הקומוניזם הדיכוי הכרחי עדיין, אך זהו דיכוי של מיעוט המנצלים בידי רוב

המנוצלים. המנגנון המיוחד, מכונת הדיכוי המיוחדת, „המדינה“ הכרחית עדיין. אך זוהי מדינת מעבר, זוהי מדינה שבעצם אינה מדינה. וזאת כיוון שדיכוי מיעוט המנצלים בידי רוב העבדים השכירים של אתמול זהו דבר כה קל, כה פשוט, כה טבעי יחסית, שיהיה כרוך בשפיכת דם מועט יותר לאין ערוך מדיכוי ההתקוממויות של העבדים, של הצמיתים של הפועלים השכירים, ויעלה לאנושות בדמים מועטים יותר לאין ערוך. דיכוי זה יעלה בקנה אחד עם החלת הדמוקרטיה על רובה העצום של האוכלוסייה, וכתוצאה מכך יתחיל להיעלם הצורך במכונת דיכוי מיוחדת. המנצלים, טבעי הדבר, אין לאל ידם לדכא את העם ללא הסתייעות במכונה מורכבת מאוד למילוי משימה כזו, ואילו העם מסוגל לדכא את המנצלים גם בעזרת „מכונה“ פשוטה ביותר, כמעט בלי „מכונה“, ללא מנגנון מיוחד, אלא על-ידי ארגונים הפשוט של ההמונים החמושים (נעיר מראש: משהו מעין הסובייטים של צירי הפועלים והחיילים).

ולבסוף, רק הקומוניזם הופך את המדינה למיותרת לחלוטין, משום שאין מי לדכא, „מי“ במובן מעמד, במובן מאבק שיטתי בחלק מסויים של האוכלוסייה. אין אנו אוטופיסטים ואיננו שוללים את האפשרות ואת אי-המניעות של מעשים חריגים מצד אנשים יחידים, וכמו-כן את הצורך בדיכוי חריגים כאלה. אפס, ראשית, לשם כך אין צורך במכונה מיוחדת, במנגנון דיכוי מיוחד. העם החמוש יעשה זאת בעצמו, וזאת באותה פשטות ובאותה קלות, שבה אנשים תרבותיים במספר כלשהו מפרידים בין מתקוטטים או מונעים אונס אשה, וזאת אפילו בחברה בת-זמננו. ושנית, אנו יודעים שסיבתם החברתית העיקרית של המעשים החריגים, של הפרת כללי החיים בצוותא, נעוצה בניצול ההמונים, במצוקתם ובדלותם. עם ביטול סיבה עיקרית זו לא יהיה מנוס מ„גוויעת“ המעשים החריגים. איננו יודעים באיזו מהירות ובאיזו הדרגתיות יגוועו, אולם אנו יודעים שגווע יגוועו. ועם גוויעתם תגווע גם המדינה.

מארקס לא נכנס באוטופיות וקבע בפירוט-יתר את שניתן לקבוע כיום בכל הנוגע בעתיד זה: ההבדל בין תקופות (דרגות, שלבי) ההתפתחות הנמוכה והעליונה של החברה הקומוניסטית.

3. תקופת ההתפתחות הראשונה של החברה הקומוניסטית

מארקס מפריך בפרוטרוט ב„ביקורת מצע גותא“ את רעיונו של לאסאל, שהפועל יקבל בסוציאליזם את „תוצר העבודה הבלתי-מקוצץ“ או „המלא“. מארקס מראה, כי הכרחי לנכות מסך כל התוצר החברתי של החברה כולה קרן רזרווית, וקרן להרחבת הייצור, להחלפת המכונות הבלות ולכיו"ב, ולאחר מכן, מאמצעי הצריכה את הקרן להוצאות המינהל, בתי-הספר, בתי-החולים, בתי-האבות וכיו"ב.

מארקס נותן, במקום המליצה המעורפלת, הבלתי-ברורה, הכל-לית של לאסאל („תוצר העבודה המלא — לפועל“), חישוב מפוכח של האופן שבו תיאלץ החברה הסוציאליסטית לנהל את משקה. מארקס ניגש לניתוח מוחשי של תנאי החיים בחברה זו נטולת הקפיטליזם ואומר:

„עניין לנו כאן (כשמעיינים במצע מפלגת הפועלים) לא בחברה קומוניסטית שהתפתחה על פי תשתית-היא, אלא, להיפך, בזו היוצאת זה עתה מתוך החברה הקפיטליסטית, דהיינו זו הנושאת את הסימנים מלידה של החברה הישנה שממנה יצאה, וזאת מכל הבחינות, הכלכלית, המוסרית וה-רוחנית“.⁹⁴

ובכן, מארקס קורא לחברה קומוניסטית זו, שזה עתה יצאה אל אור-היום מתוך נבכי הקפיטליזם, הטבועה מכל הבחינות בחותם החברה הישנה — תקופת ההתפתחות ה„ראשונה“ או הנמוכה של החברה הקומוניסטית.

אמצעי-הייצור יצאו כבר מקנינם הפרטי של אנשים יחידים. אמצעי-הייצור שייכים לחברה כולה. כל בן חברה, המבצע חלק מסויים של העבודה ההכרחית מבחינה חברתית, מקבל מהחברה אישור שביצע כמות עבודה מסויימת. על יסוד אישור זה הוא מקבל מהמחסנים החברתיים של אמצעי-הצריכה כמות מתאימה של מוצרים. כל פועל מקבל איפוא מהחברה כמות זהה למה שהוא נתן לה, וזאת בניכוי אותה כמות עבודה שנועדה לקרן החברתית.

ה„שוויון“ שולט בביכול בכיפה.

אולם, כשלאסאל אומר, שזוהי „חלוקה צודקת“, שזוהי „זכותו

השווה של כל אחד לגבי פרי עבודה שווה", כשכוונתו לסדרי חברה אלה (הקרויים כרגיל סוציאליזם, ואשר מארקס קורא אותם בשם תקופת ההתפתחות הראשונה של הקומוניזם), הרי הוא טועה, ומארקס מסביר את טעותו.

"אכן, יש לנו כאן „זכות שווה" — אומר מארקס — אבל זוהי עדיין „הזכות של המשפט הבורגני" המותנית, ככל זכות באי-שוויון. כל זכות פירושה יישום קנה-מידה שווה לאנשים שאינם שווים, השונים למעשה ואינם שווים איש לרעהו. על כן „הזכות השווה" היא בבחינת הפרת השוויון, בבחינת אי-צדק. ואכן, כל אחד שביצע חלק של העבודה החברתית, השווה לחלקם של האחרים מקבל אותו חלק מהתוצר החברתי (בניכויים הנ"ל).

ברם, האנשים היחידים אינם שווים: האחד חזק יותר והשני חלש יותר; האחד נשוי והשני רווק; לאחד ילדים רבים יותר ולשני — מעטים יותר וכו'. מארקס מסכם:

"מכאן שבתנאים של תפוקה שווה ועל כן של חלק שווה בקרן הצריכה החברתית, יקבל האחד למעשה יותר מהשני, יהיה עשיר יותר ממנו וכו'. כדי למנוע את כל אי-הסדרים האלה על הזכות להיות אל-שווה במקום להיות שווה"⁹⁵.

המסקנה היא, שתקופת ההתפתחות הראשונה של הקומוניזם אינה יכולה עדיין להעניק צדק ושוויון; ההבדלים בעושר שהם בלתי-צודקים בעינם יעמדו. אולם ניצול אדם בידי אדם לא יהיה אפשרי, כיוון שלא יהיה אפשרי לתפוש את אמצעי-הייצור, את בתי-החרושת, את המכונות, את האדמה וכיו"ב ולהפכם לקניין פרטי. מארקס מוחץ את המליצה הזעיר-בורגנית, הבלתי-ברורה של לאסאל בדבר ה„שוויון" וה„צדק" סתם. הוא מראה את מהלך ההתפתחות של החברה הקומוניסטית, הנאלצת לחסל מלכתחילה רק אותו „אי-הצדק" הנעוץ בכך שאמצעי-הייצור נתפשו על-ידי יחידים ושאינה מסוגלת לחסל בבת אחת את אי-הצדק הנוסף, הנעוץ בחלוקת אמצעי-הצריכה „לפי התפוקה" (ולא לפי הצרכים).

הכלכלנים השטחיים (בלע"ז: הולגרים), לרבות הפרופסורים

הבורגניים, לרבות טוגאן * „שלנו” מוכיחים תמיד את הסוציאליסטים על שהם שוכחים כביכול את אי-שוויונם של האנשים ו„חולמים” על חיסול אי-שוויון זה. עינינו הרואות, כי תוכחה זו מוכיחה רק את בורותם מאין כמוה של כבוד הוגי הדעות הבורגניים. לא זו בלבד שמארקס מביא בחשבון בקפדנות מירבית את אי-שוויונם של האנשים, אשר אין מנוס ממנו, הוא גם מביא בחשבון את העובדה שלא די במעברם של אמצעי-הייצור לקניינה המשותף של החברה כולה („סוציאליזם” במונח המלה המקורבל), כדי לסלק את ליקויי החלוקה ואת אי-השוויון של „המשפט הבורגני”, הממשיך לשלוט, כיוון שהמוצרים מתחלקים „לפי התפוקה”. מארקס ממשיך:

„אולם ליקויים אלה אין מנוס מהם בתקופת ההתפתחות הראשונה של החברה הקומוניסטית, כפי שהיא יצאה מתוך החברה הקפיטליסטית אחרי צירי לידה ממושכים. המשפט מעולם אינו יכול להיות גבוה יותר מהמשטר הכלכלי ומההתפתחות התרבותית של החברה שאותה הוא מתנה”⁹⁶.

„המשפט הבורגני” אינו מתבטל איפוא לחלוטין בתקופת ההתפתחות הראשונה של החברה הקומוניסטית (הנקראת בדרך כלל סוציאליזם), אלא רק באופן חלקי, רק במידה שבה בוצע כבר המהפך הכלכלי, דהיינו רק בנוגע באמצעי-הייצור. „המשפט הבורגני” רואה בהם קניין פרטי של יחידים. הסוציאליזם הופכם לקניין הכללי. במידה זו — ורק במידה זו — מתבטל „המשפט הבורגני”.

אך הוא בעינו עומד בחלקו האחר, ממשיך לשמש וסת (סדר) של חלוקת המוצרים ושל חלוקת העבודה בין בני החברה. „מי שאינו עובד בלי יאכל” — עקרון סוציאליסטי זה הוגשם כבר; „כמות שווה של מוצרים בעבור כמות שווה של עבודה” — גם עקרון סוציאליסטי זה הוגשם כבר. ברם אין זה עדיין הקומוניזם, אין זה מחסל עדיין את „המשפט הבורגני”, המעניק לאנשים לא-שווים כמות שווה של מוצרים בעבור כמות לא-שווה של עבודה (לא-שווה הלכה-למעשה).

* הכוונה לטוגאן-באראנובסקי — המתרגם.

זהו „ליקוי” — אומר מארקס, אך אין מנוס ממנו בתקופה הראשונה של הקומוניזם. אם אין רוצים לשקוע באוטופיות, אי אפשר להעלות על הדעת, כי האנשים ילמדו מייד לאחר מיגור הקפיטליזם, לעבוד למען החברה וזאת ללא דפוסי משפט כלשהם, ומה גם שביטול הקפיטליזם אינו מעניק מייד את התנאים המוקדמים הכלכליים לתמורה כזאת.

ברם, אין בנמצא דפוסי אחרים מלבד „המשפט הבורגני”. ובאותה מידה נשאר גם הצורך במדינה, כדי שתגן הן על קניין הכלל לגבי אמצעי-הייצור והן על שוויון העבודה ועל שוויון חלוקת המוצרים.

המדינה גוועת במידה שאין כבר בעלי-הון, שאין כבר מעמדות ושאי-אפשר איפוא לדכא מעמד כלשהו.

אפס, המדינה טרם גוועה לחלוטין, כיוון שנשארה הגנת „המשפט הבורגני” המעניק גושפנקא לאי-השוויון הקיים הלכה-למעשה. למען גוועתה המוחלטת של המדינה דרוש הקומוניזם המוחלט.

4. תקופת ההתפתחות העליונה של החברה הקומוניסטית

מארקס ממשיך:

„בתקופת התפתחות גבוהה יותר של החברה הקומוניסטית, לאחר שתיעלם כפיפת היחידים לחלוקת העבודה המשעבדת אותם; לאחר שייעלם יחד אתה הניגוד בין העבודה הרוחנית לבין זו הגופנית; לאחר שהעבודה תהפוך, מלבד אמצעי-קיום, גם צורך החיים הראשון; לאחר שכוחות-הייצור יגדלו וכל המעיינות של העושר החברתי יזרמו בייתר-שאת, וזאת בד בבד עם התפתחותם הכל-צדדית של כל היחידים — רק אז יותן לחרוג לחלוטין אל מעבר לאופק הצר של המשפט הבורגני, והחברה תוכל לכתוב על דגליה: מכל אחד לפי כישוריו, לכל אחד לפי צרכיו!”⁹⁷

רק כעת יש לאל ידנו להעריך את מלוא הנכונות של הערות אנגלס, שעה ששם ללעג ולקלס את חוסר הטעם שבצירוף המלים: „חירות” ו„מדינה”. כל עוד קיימת המדינה, אין חירות. כשתקום החירות, לא תהיה מדינה.

התשתית הכלכלית של מלוא גוויעת המדינה בנויה על התפתחותו הגבוהה של הקומוניזם לשלב, שבו ייעלם הניגוד בין העבור-דה הרוחנית וזו הפיסית, ייעלם איפוא אחד המקורות העיקריים של אי-השוויון החברתי בן-זמננו, ומה גם שמדובר במקור כזה, שאי-אפשר בשום פנים ואופן לסלקו בבת אחת רק על-ידי מעברם של אמצעי-הייצור לקניין חברתי, רק על-ידי נישולם של בעלי-ההון. נישול זה יעניק אפשרות של פיתוח-ענק של כוחות-הייצור. ובראותנו, כיצד בולם הקפיטליזם כבר כיום התפתחות זו וזאת באופן שלא ייאמן, מה רבים הדברים שניתן להציעים קדימה על יסוד הטכניקה העכשווית, העומדת כבר לרשותנו, רשאים אנו לומר במלוא הבטחון, כי נישול בעלי-ההון מוכרח לאפשר פיתוח ענקי של כוחות-הייצור של החברה האנושית. אולם אין אנו יודעים ואיננו יכולים לדעת, באיזו מהירות תימשך התפתחות זו, באיזו מהירות תגיע אל סוף חלוקת העבודה, אל ביטול הניגוד בין העבודה הרוחנית לבין זו הפיסית, אל הפיכת העבודה ל"צורך החיים הראשון".

על כן רשאים אנו לדבר רק על גוויעתה הבלתי-נמנעת של המדינה, וזאת תוך הדגשת האורך של התהליך הזה, תלותו במהירות התפתחותה של תקופת הקומוניזם העליונה. ומאידך גיסא, עלינו להשאיר פתוחה לחלוטין את שאלת המועדים או הצורות המוחשיות של הגוויעה, כיוון שאין לנו חומר שיאפשר לפתור שאלות כאלו.

המדינה תוכל לגווע לחלוטין, כשהחברה תקיים את הכלל: "מכל אחד לפי כישוריו, לכל אחד לפי צרכיו", דהיינו כשהאנשים יתרגלו לקיום כללי-היסוד של החיים בצוותא וכשעבודתם תהיה פוריה כדי כך, שהם יעבדו מרצונם הטוב לפי כישוריהם. אזי יחרגו האנשים אל מעבר ל"אופק הצר של המשפט הבורגני", המאלץ לחשב בקשיחות לבו של שיילוק,⁹⁸ כיצד לא לעבוד חלילה חצי-שעה איש יותר מרעהו, כיצד לא לקבל חלילה שכר הנופל משכרו של הזולת. חלוקת המוצרים לא תדרוש אז מהחברה את קיצוב המוצרים שכל אחד מקבל; כל אחד ואחד יקח באופן חופשי "לפי הצרכים".

מנקודת הראות הבורגנית קל להכריז על מבנה חברתי כזה, שהוא "אוטופיה צרופה" ולעשות מטעמים מהבטחת הסוציא-

ליסטים, שכל אחד יוכל לקבל מהחברה כמהות,* מכוניות, פסנתרים וכו' כאוות נפשו, וזאת מבלי שהחברה תקיים פיקוח על עבודתו של האזרח היחיד. ה"מלומדים" הבורגניים מסתפקים ברו"בם עד עצם היום הזה בדברי לעג כנ"ל ומגלים בזה האופן הן את בורותם והן את הגנתם על הקפיטליזם על מנת לקבל שכר. בורות — כיוון שלא עלה על דעתו של סוציאליסט כלשהו ל"הבטיח", כי תקופת ההתפתחות העליונה של הקומוניזם תבוא, ואילו תחזיתם של הסוציאליסטים הדגולים, כי היא תבוא מתנה אותה לא בפריזון העבודה הנוכחי ולא בצרי-האופק בני-זמננו המסוגלים לחבל "סתם ככה" כמוהם כסמינריסטים לפומיאלובסקי במחסני הרכוש החברתי ולדרוש את הבלתי-אפשרי.

עד שתבוא "תקופת ההתפתחות העליונה" של הקומוניזם, דור-שנים הסוציאליסטים פיקוח קפדני ביותר מצד החברה ונמצד המדינה על ממדי העבודה ועל ממדי הצריכה, אולם הפיקוח הזה צריך להתחיל בנישול בעלי-ההון, בפיקוח הפועלים על בעלי-ההון שינו-הל לא בידי מדינת-פקידים, אלא בידי מדינת-פועלים-חמושים.

הוגי הדעות הבורגניים (והמזדנבים אחריהם כגון האדונים צרטלי, צ'רנוב ושות') מגינים לתועלתם-הם על הקפיטליזם, ודווקא על-ידי כך, שהם מחליפים בוויכוחים ובפטפוטים על העתיד הרחוק את השאלה החיונית והבוערת של המדיניות דהאידינא: נישול בעלי-ההון, הפיכת כל האזרחים לפועליו ולפקידיו של "סינדיקט" גדול אחד, והוא המדינה כולה וכפיפת כל עבודתו של כל הסינדיקט הזה למדינה הדמוקרטית הלכה-למעשה, למדינת הסובייטים (המועצות) של צירי הפועלים והחיילים.

בעצם, כשפרופסור מלומד, ובעקבותיו צר-האופק המצוי, ובעקבותיו האדונים צרטלי וצ'רנוב מדברים על האוטופיות נטור-לות ההגיון, על ההבטחות הדמגוגיות של הבולשביקים, על אי-היכולת ל"הנהיג" את הסוציאליזם, כוונתם דווקא אל דרגת ההתפתחות או אל תקופת ההתפתחות העליונה של הקומוניזם, אשר שום איש לא זו בלבד שלא הבטיח ל"הנהיגה", אלא גם לא העלה זאת על דעתו, כיוון שאי-אפשר בכלל ל"הנהיגה".

כאן הגענו אל שאלת ההבדל המדעי בין הסוציאליזם לבין

* מיז של פטריות-מאכל — המתרגם.

הקומוניזם, בה נגע אנגלס בדונו באי-הנכונות של הכינוי „סוציאל-דמוקרטים“. ההבדל בין תקופת ההתפתחות הראשונה או הנמוכה של הקומוניזם לבין זו העליונה יהיה בוודאי מבחינה מדינית, עם חלוף הזמן עצום. אולם יהיה זה מגוחך להעלות אותו על הפרק כיום, בקפיטליזם; ואילו להעלותו על נס — לזאת מסוגלים רק אנרכיסטים בודדים (אם נשארו בכלל בקרב האנרכיסטים אנשים שלא למדו ולא כלום, לאחר שהקרופוטקיני'ים, הגראווי'ים, הקור'נליסני'ים ושאר „כוכבי“ האנרכיזם הפכו לסוציאל-שוביניסטים בנו-סח פלכאנוב או לאנרכיסטי-שוחות כלשונו של גה, זה אחד האנר-כיסטים המעטים ששמרו על כבודם ועל מצפונם).

אך ההבדל בין הסוציאליזם לבין הקומוניזם ברור. הדבר המכונה בדרך כלל סוציאליזם — מארקס כינה אותו בשם תקופת ההתפתחות ה„ראשונה“ או הנמוכה של החברה הקומוניסטית. כיוון שאמצעי-הייצור הופכים קניין הכלל, המלה „קומוניזם“ ישימה גם כאן, ובלבד שלא נשכח שאין זה הקומוניזם המושלם. המשמעות הגדולה של הסברי מארקס נעוצה בכך, שהוא מיישם גם כאן ובעקביות את הדיאלקטיקה המטריאליסטית, זו תורת ההתפתחות ובוחר את הקומוניזם כמשהו המתפתח מתוך הקפי-ליזם. במקום הגדרות מומצאות בדרך אסכולסטית, מצרצות מה-אצבע, במקום ויכוחים עקרים על מלים (הסוציאליזם מהו, הקו-מוניזם מהו), מגיש מארקס ניתוח של אותו דבר שניתן לכוונתו בשם דרגות בגרותו הכלכלית של הקומוניזם.

אין הקומוניזם יכול להיות בשל לחלוטין מבחינה כלכלית, חופשי לחלוטין ממטרות הקפיטליזם וספיהיו בתקופת התפתחותו הראשונה, בדרגתו הראשונה. מכאן התופעה המעניינת הזאת: שימור „האופק הצר של המשפט הבורגני“ בתקופת התפתחותו הראשונה של הקומוניזם. המשפט הבורגני בנוגע בחלוקת מוצרי הצריכה מותנה כמובן באופן בלתי-נמנע על-ידי המדינה הבורגנית, כיוון שהמשפט כמוהו כאפס ללא מנגנון המסוגל לאכוף את קיום דפוסי המשפט.

מכאן אנו למדים, שבקומוניזם מתקיים במשך זמן מסוים לא רק המשפט הבורגני, אלא אפילו המדינה הבורגנית — ללא בורגנות!

הדבר יכול להיראות כפרדוקס או כמשחק דיאלקטי במחשבות.

שבו מאשימים תדיר את המארקסיזם אנשים שלא טרחו כהוא-זה כדי ללמוד את תוכנו המעמיק לעילא ולעילא.

האמת היא, שהחיים מראים לנו על כל צעד ושעל, בטבע ובחברה כאחת, ספיחי הישן בתוך החדש. ומארקס הכניס לא בשרירות שמץ מהמשפט ה„בורגני“ אל תוך הקומוניזם, אלא נטל משהו שאין מנוס ממנו מבחינות כלכלית ומדינית בחברה היוצאת מנבכי הקפיטליזם.

חשיבות עצומה נודעת לדמוקרטיה במאבק מעמד הפועלים לשחרורם מידי בעלי-ההון. אולם אין הדמוקרטיה בבחינת גבול בלי-עבור, אלא בבחינת שלב אחד בלבד בדרך מהפיאודליות אל הקפיטליזם ומהקפיטליזם אל הקומוניזם.

הדמוקרטיה פירושה שוויון. מובן, איזו חשיבות עצומה נודעת למאבק הפרולטריון לשוויון ולסיסמת השוויון, אם תופסים אותו נכוחה במובן של ביטול המעמדות. אפס, הדמוקרטיה פירושה שוויון פורמלי בלבד. ומייד לאחר הגשמת שוויונם של כל בני החברה בנוגע בקניין אמצעי-הייצור, דהיינו בשוויון העבודה, בשוויון שכר-העבודה, תתעורר באופן בלתי-נמנע בפני האנושות השאלה, כיצד ממשיכים בדרך זו, מהשוויון הפורמלי אל זה הלכה-למעשה, דהיינו אל הגשמת הכלל: „מכל אחד לפי כישוריו, לכל אחד לפי צרכיו“. באילו שלבים, בדרך אילו אמצעים מעשיים תצ-עד האנושות אל המטרה העליונה הזאת — אין אנו יודעים ואיננו יכולים לדעת. אך חשוב להבהיר לעצמנו, באיזו מידה כזבני המושג הבורגני השגור, שלפיו הסוציאליזם הוא כביכול משהו מת, משהו קפוא, משהו נתון אחת ולתמיד. ואילו האמת היא, כי רק בסוציאליזם תתחיל הצעידה קדימה בכל שטחי החיים הציבוריים והפרטיים. זו הצעידה המהירה, האמיתית, ההמונית הלכה-למעשה, תוך השתתפות מרבית האוכלוסייה, ולאחר מכן האוכלוסייה כולה. הדמוקרטיה היא צורה של מדינה, אחת מצורותיה השונות. והמסקנה מכאן, שכמוה ככל מדינה, היא מהווה יישום מאורגן, שיטתי של כוח כפייה לגבי בני-אדם. זהו היבטה האחד. היבטה השני הוא שהדמוקרטיה פירושה ההכרה הפורמלית בשוויון האזרחים, בזכות השווה של הכל בקביעת סדרי המדינה ובניהולה. ודבר זה קשור מאידך בכך, שבדרגה מסויימת של התפתחות הדמו-קרטיה, היא מלכדת, ראשית, את המעמד האנטיקפיטליסטי המהפ-

כני — את הפרולטריון ומאפשרת לו למחוך, לנתץ כליל, למחוק מעל פני האדמה את המכונה הממלכתית הבורגנית, ואפילו זו הבורגנית-הרפובליקאית, את הצבא הסדיר, את המשטרה, את הפקידות ולהמירם במכונה דמוקרטית יותר, אם כי ממלכתית עדיין, המגולמת על-ידי המוני-הפועלים החמושים ולבסוף על-ידי השתתפותו של העם כולו במשמר-העם (מיליציה בלע"ז).
כאן הופכת ה"כמות" ל"איכות": דרגה כזאת של הדמוקרטיזציה קשורה בחריגה ממסגרת החברה הבורגנית, בהתחלת עיצובה-מחדש הסוציאליסטי. אם משתתפים הכל-הלכה-למעשה בני-הול המדינה, לא יוכל הקפיטליזם להחזיק כאן מעמד. והתפתחותו של הקפיטליזם יוצרת מצדה את התנאים המוקדמים, כדי שה"כל" באמת יוכלו להשתתף בניהול המדינה. עם התנאים המוקדמים הנ"ל נמנים: החינוך הניתן לכל ללא יוצא מן הכלל, שהוגשם כבר על-ידי שורה של ארצות-הון מהמתקדמות ביותר; לאחר מכן "הכשרתם" של מיליוני הפועלים ו"הרגלתם למשמעת" על-ידי המנגנון הגדול, המורכב, המוחבר של הדואר, של מסילות הברזל, של בתי-החרושת הגדולים, של המסחר הגדול, של הבנקאות וכו' וכיו"ב.

בתנאים המוקדמים הכלכליים כנ"ל ניתן בהחלט למגר את בעלי-ההון ואת הפקידים ולהחליפם מייד, בין-לילה, — בכל הנוגע בפיקוח על הייצור ועל החלוקה, בכל הנוגע ברישום העבודה והמוצרים — בפועלים החמושים, בעם החמוש כולו ללא יוצא מן הכלל. (איז לערבב את שאלת הפיקוח והרישום בשאלת הסגל בעל ההכשרה המדעית של המהנדסים, האגרונומים וכיו"ב; האדו-נים האלה עובדים כיום בקבלם את מרות בעלי-ההון ויעבדו מחר טוב עוד יותר בקבלם את מרות הפועלים החמושים).

רישום ופיקוח — זה העיקר הדרוש ל"הפעלתה", לתפקודה הנכון של תקופת ההתפתחות הראשונה של החברה הקומוניסטית. כל האזרחים הופכים כאן לעובדיה השכירים של המדינה, המגולמת על-ידי הפועלים החמושים. כל האזרחים הופכים לפקידיו ולפועליו של ה"סינדיקט" הכל-עממי, הממלכתי האחר. הדבר היחיד הדרוש כאן הוא, שהכל יעבדו במידה שווה, יקימו נכוחה את ממדי העבודה ויקבלו שכר שווה. רישומו של הדבר הזה והפיקוח עליו פושטו על-ידי הקפיטליזם באופן יוצא מן הכלל,

לכדי פעולות פשוטות בתכלית הפשטות של השגחה ושל רישום, של ידיעת ארבע הפעולות של החשבון ושל מתן קבלות מתאימות, שהן בהישג ידו של כל אדם היודע קרוא-וכתוב.*

כאשר יתחיל רובו של העם לנהל באופן עצמאי ובכל מקום רישום כזה, פיקוח כזה על בעלי-ההון (שהפכו כעת לפקידים) ועל כבוד האינטלקטואלנים ששימרו את הגינונים הקפיטליסטיים, יהיה הפיקוח הזה לאוניוורסלי, לכל-מקיף, לכל-עממי ממש, ואי-אפשר יהיה להתחמק ממנו, „להימלט מפניו“.

החברה כולה תהפוך למשרד אחד ולבית-חרושת אחד, ובהם שוויון העבודה ושוויון השכר.

ברם, משמעת זו בנוסח של „בית-חרושת“, אשר הפרולט-ריון, זה מנצח בעלי-ההון וממגר המנצלים, יחיל על החברה כולה אינה בשום פנים ואופן לא האידיאל שלנו ולא מטרתנו הסופית. אין היא, אלא חווק בלבד, ההכרחי לטיהורה היסודי של החברה מהנבזויות ומהתועבות של הניצול הקפיטליסטי ולהמשך הצעידה קדימה.

החל ברגע בו למדו כל בני החברה — או לכל הפחות רובם העצום — לנהל בעצמם את המדינה, נטלו בעצמם עניין זה לידי-הם, „התניעו“ את הפיקוח על המיעוט הבטל בשישים של בעלי-ההון, על כל החבר'ה הרוצים לשמור את הגינונים הקפיטליסטיים, על הפועלים שהושחתו כליל על-ידי הקפיטליזם — ברגע זה מת-חיל להיעלם הצורך בממשל כלשהו. ככל שהדמוקרטיה מלאה יותר, בה במידה קרוב יותר הרגע, שבו היא הופכת למיותרת. ככל שה„מדינה“, המורכבת מהפועלים החמושים דמוקרטיית יותר, והיא „בעצם אינה כבר מדינה“, בה במידה מתחילה מדינה כלשהי לגווע מהר יותר.

כאשר ילמדו הכל לנהל וינהלו באופן עצמאי הלכה-למעשה את הייצור החברתי, ינהלו באופן עצמאי רישום ופיקוח על הולכי-בטל, על בני הגבירים, על הרמאים ועל שאר „שומרי מסורות הקפיטליזם“ — אזי תהיה ההתחמקות מהרישום ומהפיקוח הכל-

* כשהמדינה מועמדת בכל הנוגע בעיקר תפקודיה על רישום ועל פיקוח כאלה מצד הפועלים עצמם, היא פוסקת מהיות „מדינה מדינית“; „התפקודים הציבוריים הופכים מתפקודים מדיניים לתפקודי מינהל גרידא“ (ראה לעיל, פרק 4, סעיף 2, על הפולמוס של אנגלס עם האנרכיסטים).⁹⁹

עממיים הנ"ל כרוכה באופן על-מניע בקשיים כה עצומים, תהיה ליוצא מן הכלל כה נדיר, תמיט קרוב לוודאי עונש כה מהיר וכה חמור (כיוון שהפועלים החמושים הם אנשי החיים המעשיים ולא אינטלקטואלונים רגשניים, וספק רב שיאפשרו שישימו אותם לצחוק) — שההכרח לקיים את כללי-היסוד הלא-מורכבים של חיי-אדם-בצוותא כלשהם יהפוך עד מהרה להרגל.

ואז ייפתח לרווחה השער בפני המעבר מתקופת ההתפתחות הראשונה של החברה הקומוניסטית אל זו העליונה ובזה האופן בפני גוויעתה המוחלטת של המדינה.

פרק שישי

ביזוי המארקסיזם בידי האופורטוניסטים

שאלת יחסה של המדינה אל המהפכה החברתית ושל המהפכה החברתית אל המדינה העסיקה מעט מאוד את חשובי אנשי-ההלכה והפובליציסטים של האינטרנציונל השני (1889—1914), כמוה כשאלת המהפכה בכלל. אולם הדבר האופייני ביותר לאותו תהליך של גידול האופורטוניזם ההדרגתי שהביא את תמוטת האינטרנציונל השני ב-1914 נעוץ בכך, שאפילו ניגשו אל שאלה זו ממש, ניסו לעוקפה או לא שמו לב אליה.

באופן כללי ניתן לומר, כי סילופו של המארקסיזם וביזויו המלא נבעו מהחמקנות בשאלת יחסה של המהפכה הפרולטרית אל המדינה, מאותה חמקנות שהייתה נוחה לאופורטוניזם והזינה אותו.

הבה נקח את חשובי אנשי ההלכה המארקסיסטית, את פלכא-נוב ואת קאוטסקי, וזאת כדי לאפיין, ויהא זה בקצרה, תהליך עצוב זה.

1. הפולמוס בין פלכאנוב לבין האנרכיסטים

פלכאנוב הקדיש לשאלת היחס בין האנרכיזם והסוציאליזם חוברת מיוחדת: „אנרכיזם וסוציאליזם“, שיצאה-לאור בשפה הגרמנית בשנת 1894.

פלכאנוב הצליח לטפל בנושא זה, כשהוא עוקף לחלוטין את הדבר האקטואלי ביותר, הבווער ביותר והמהותי ביותר מבחינה מדינית במאבק באנרכיזם, דווקא את יחס המהפכה אל המדינה ואת שאלת המדינה בכלל! שני חלקים בולטים בחוברתו: האחד ספרותי-היסטורי ובו חומר בעל ערך על תולדות רעיונותיהם של שטירנר, של פרודון וכו'. החלק השני צר-אופק עם הבעת דעות רדודות על כך, שאין להבדיל בין אנרכיסט לבין איש-כנופיה. הצירוף הוא משעשע ביותר ואופייני ביותר לכל פעילותו של פלכאנוב ערב המהפכה ובמשך כל התקופה המהפכנית ברוסיה: ואכן חשף פלכאנוב את עצמו בשנים 1905/7 בתור איש-הלכה למחצה וצר-אופק למחצה, שבמדיניות הודנב אחרי הבורגנות.

ראינו, כיצד הבהירו מארקס ואנגלס בפולמוס עם האנר-כיסטים בקפדנות-יתר את השקפותיהם על יחס המהפכה אל המדינה. בהוציא-לאור ב-1891 את „ביקורת מצע גותא“ למארקס, כתב אנגלס: „עמדנו (דהיינו אנגלס ומארקס) אז, פחות משנ-תיים אחרי ועידת האג של האינטרנציונל (הראשון),¹⁰⁰ בעיצומו של המאבק בבאקונין ובאנרכיסטים שלו“.¹⁰¹

האנרכיסטים ניסו ל„ספח לעצמם“ דווקא את הקומונה הפא-ריסאית, משל אישרה את תורתם. וזאת בו-בזמן שלא הבינו ולא כלום מלקחי הקומונה ומהניתוח שניתחם מארקס. האנרכיזם לא תרם אפילו משהו המתקרב איכשהו אל האמת בשאלות המדי-ניות-המוחשיות: האם צריך לשבור את המכונה הממלכתית היש-נה? ובמה להמירה?

ברם, לדבר על „האנרכיזם והסוציאליזם“ תוך עקיפת שאלת המדינה כולה, תוך התעלמות מכל התפתחות המארקסיזם לפני הקומונה ולאחריה — פירוש הדבר היה להידרדר באופן בלתי-נמנע אל האופורטוניזם. כיוון שלאופורטוניזם דרוש קודם כל, ששתי השאלות עליהן הצבענו לעיל לא תוצגנה בכלל. בכך יש כבר משום נצחוננו של האופורטוניזם.

2. הפולמוס בין קאוטסקי לבין האופורטוניסטים

בספרות הרוסית תורגמו יצירותיו של קאוטסקי, ללא ספק, בכמות העולה לאין ערוך על כל שתורגם לשפה אחרת כלשהי. לא בכדי מתלוצצים הסוציאל-דמוקרטים הגרמניים, כי ברוסיה

מרביתם לקרוא את קאוטסקי יותר מאשר בגרמניה (נעיר במשפט מוסגר: בבדיחה הזאת טמון תוכן היסטורי עמוק יותר לאין ערוך מכל שבעלי ההלצה העלו על דעתם: הפועלים הרוסיים הציגו ב־1905 ביקוש רב מאין כמוהו, ללא אח ודוגמא ליצירות הטובות ביותר של הספרות הסוציאל־דמוקרטית הטובה ביותר בעולם וקיב־לו כמות גדולה מאין כמוה, לעומת הארצות האחרות, של תרגו־מים ושל הוצאות־לאור של היצירות הנ"ל. הנה־כ־י־כן העבירו — אם אפשר להתבטא ככה — אל הקרקע הצעירה של תנועתנו הפרולטרית ובצורה מואצת את נסיונה העצום של הארץ השכנה, המתקדמת יותר).

קאוטסקי מוכר אצלנו, לא רק משום הרצאתו הפופולרית את המארקסיזם, אלא גם משום פולמוסו עם האופורטוניסטים ועם ברנשטיין שעמד בראשם. אולם ישנה עובדה שאיננה ידועה (כמעט) ושאי־אפשר לדלג מעליה, אם מקבלים את התפקיד לעקוב אחרי קאוטסקי בהידרדרותו אל המבוכה המבישה מאין כמוה ואל הגנת הסוציאל־שוביניות בשעת גדול המשברים בשנים 1914/5. והעוב־דה היא, שקאוטסקי גילה הססנות רבתי בטרם יצא נגד חשובי נציגי האופורטוניסטים בצרפת (מילייראן וז'ורס) ובגרמניה (ברנ־שטיין). הבטאון המארקסיסטי „זאריה“¹⁰² שיצא־לאור ב־1901/2 בשטוטגארט וצידיד בדעות פרולטריות־מהפכניות נאלץ להתפלמס עם קאוטסקי, לכנות בשם „צמיגית“ את ההחלטה הפוסחת על שתי הסעיפים, החמקנית, הפייסנית כלפי האופורטוניסטים, אותה הציע בוועידה הסוציאליסטית הבינלאומית שנערכה בפאריס ב־1900.¹⁰³ בספרות הגרמנית התפרסמו מכתביו של קאוטסקי, המג־לים היסוסים קטנים לא פחות בטרם פתח במסעו נגד ברנשטיין. אפס, חשיבות גדולה יותר לאין ערוך נודעת לעובדה, כי בעצם פולמוסו של קאוטסקי עם האופורטוניסטים, בעצם הצגתו את השאלה ובעצם דרך טיפולו בשאלה, מבחינים אנו כיום, בלומ־דנו את תולדות הבגידה האחרונה של קאוטסקי במארקסיזם, בגלישה שיטתית אל האופורטוניזם וזאת דווקא בשאלת המדינה.

הבה נקח את יצירתו החשובה הראשונה של קאוטסקי נגד האופורטוניזם, את ספרו „ברנשטיין והמצע הסוציאל־דמוקרטי“. קאוטסקי מפריך את ברנשטיין בפרוטרוט. אבל הרי דבר אופייני. בספרו הידוע לשמצה „התנאים המוקדמים של הסוציאליזם“

מאשים ברנשטיין את המארקסיות, ב„בלאנקיזם“ (האשמה, שעליה חזרו מאז אלפי פעמים האופורטוניסטים והבורגנים הליברליים ברוסיה נגד נציגי המארקסיות המהפכני, הבולשביקים). ברנשטיין מתעכב כאן ב„מלחמת האזרחים בצרפת“ למארקס ומנסה — כפי שראינו באי-הצלחה גמורה — לזהות את נקודת ראותו של מארקס לגבי לקחי הקומונה עם נקודת ראותו של פרודון. תשומת-לב מיוחדת מקדיש ברנשטיין לאותה מסקנת מארקס, שזה האחרון הדגיש בהקדמה משנת 1872 ל„המניפסט הקומוניסטי“ לאמור: „מעמד הפועלים אינו יכול ליטול לידיו את מכונת המדינה כמות שהיא ולהפעילה למטרותיו-הוא“.¹⁰⁴

אימרה זו „מצאה-חן“ בעיני ברנשטיין עד כדי כך, שהוא חוזר עליה בספרו לא פחות משלוש פעמים ומפרשה פירוש סלפני, אופורטוניסטי לעילא ולעילא.

מארקס רוצה לומר — כפי שראינו — שעל מעמד-הפועלים להרוס, לשבר, לפוצץ (הביטוי „לפוצץ“ הוא משל אנגלס) את כל המכונה הממלכתית. ואילו ברנשטיין מפרש זאת, כאילו הזהיר מארקס את מעמד הפועלים מפני מהפכות-יתר בשעת תפישת השלטון.

אי-אפשר להעלות על הדעת סילוף גס יותר וזוועתי יותר של המחשבה למארקס.

ואיך נהג איפוא קאוטסקי בהפריכו הפרכה מפורטת את הברנשטייניאדה?¹⁰⁶

קאוטסקי התחמק מבדיקת מלוא עומקו של סילוף המארקס-סיום שנעשה על-ידי האופורטוניזם בנקודה זו. הוא הביא את הקטע הנ”ל מהקדמת אנגלס ל„מלחמת האזרחים“ למארקס וכתב, כי, אליבא דמארקס, אין מעמד הפועלים יכול לקחת לידיו באופן סתמי את המכונה הממלכתית כמות שהיא, אבל יש לאל ידו ליטול אותה לידיו באופן כללי, ותו לא. אין אצל קאוטסקי אף מלה על כך, שברנשטיין ייחס למארקס את ההיפך הגמור של מחשבתו האמיתית; שמארקס העלה על נס מאז 1852 את תפקיד המהפכה הפרולטרית „לשבור“ את המכונה הממלכתית.¹⁰⁶ התוצאה מכך הייתה, שההבדל המהותי ביותר בין המארקסי-זם לבין האופורטוניזם בשאלת תפקידיה של המהפכה הפרולט-רית טושטש אצל קאוטסקי!

וכך כתב קאוטסקי „נגד” ברנשטיין :

„את פתרון הבעיה של דיקטטורת הפרולטריון יכולים אנו להשאיר בשקט גמור לעיתיד” (עמ' 172 במהדורה הגרמנית).

אין זה פולמוס נגד ברנשטיין, אלא, ביסודו של דבר, ויתור לו, כניעה בפני האופורטוניזם, כיוון שלאופורטוניסטים אין צורך לעת עתה ליותר מזה, מ„השאתן בשקט גמור לעתיד” של כל שאלות היסוד הנוגעות בתפקידי המהפכה הפרולטרית.

מארקס ואנגלס לימדו את הפרולטריון במשך ארבעים שנה, מ-1852 עד 1891, שהוא מצווה לשבור את המכונה הממלכתית. ואילו קאוטסקי מבצע ב-1899 את החלפת השאלה, האם הכרחי לשבור מכונה זו בשאלת הצורות המוחשיות של השבירה ומבקש את חסותה של האמת „שאין חולקים עליה”, העומדת בסימן צרות-האופק (והעקרות), שאי-אפשר לנחש מראש את הצורות המוחשיות!! וכל זה אל מול בגידתם המוחלטת של האופורטור-ניסטים במארקסיוס בנקודה זו.

תהום פעורה בין מארקס וקאוטסקי ביחסם אל מטלתה של מפלגה פרולטרית להכשיר את מעמד הפועלים לקראת המהפכה. הבה נקח את יצירתו המאוחרת יותר של קאוטסקי, הבשלה יותר, המוקדשת גם היא במידה ניכרת להפרכת שגיאות האופורטור-ניזם. מדובר בחוברתו „המהפכה החברתית”. המחבר נטל כאן בתור נושא מיוחד את שאלת „המהפכה הפרולטרית” ו„המשטר הפרולטרי”. המחבר תרם דברים רבים בעלי ערך רב, אך עקף דווקא את שאלת המדינה. בחוברת מדובר תמיד בכיבוש כוח הכפייה הממלכתי ותו לא; דהיינו נבחר ניסוח, שיש בו משום ויתור לאופורטוניסטים, כיוון שהוא מניח את כיבוש השלטון ללא הריסת המכונה הממלכתית. קאוטסקי מחיה ב-1902 בדיוק את שמארקס הכריז ב-1872 כ„מיושן” במצע „המניפסט הקומוניסטי”.¹⁰⁷ סעיף מיוחד מוקדש בחוברת ל„צורות המהפכה החברתית ולנשקה”. מדובר בו על השביתה המדינית ההמונית, על מלחמת האזרחים, על „אמצעי-השלטון של מדינה רבתי בת-זמננו, כגון הביורוקרטיה והצבא”, אך אין אפילו רמז לכל שהקומונה לימדה כבר את הפועלים. גלוי לעין, כי לא בכדי, הזהיר אנגלס במיוחד את הסוציאלי-דמוקרטים הגרמניים, מפני „יחס כבוד מתוך אמונות תפלות” כלפי המדינה.

קאוטסקי מתאר את העניין כך: הפרולטריון המנצח „יג- שים את המצע הדמוקרטי” והוא מפרט את סעיפיו. אך אין אפילו רמז לכל אותו החדש שתרמה שנת 1871 בשאלת המרת הדמו- קרטיה הבורגנית בדמוקרטיה הפרולטרית. קאוטסקי פוטר את עצמו בדברים נדושים בעלי הצליל „הסולידיו” שלהלן:

„ואף-על-פי-כן מובן מאליו, שלא נגיע לשלטון במצב העכשווי. המהפכה עצמה מותנית במאבקים ממושכים ומעמיקים, שישנו כבר את המבנה המדיני והחברתי העכשווי שלנו”.

אין ספק, שזה „מובן מאליו”, כמו אותה אמת האומרת, כי הסוסים אוכלים שבולת-שועל, וכי נהר הוולגה זורם אל תוך הים הכספי. חבל רק, שהמליצה הריקה מתוכן והמנופחת בדבר המאבק ה„מעמיק” באה לעקיפת השאלה החיונית לפרולטריון המה- פכני, במה מתבטא איפוא „עומק” מהפכתו-הוא ביחס אל המדינה, ביחס אל הדמוקרטיה, וזאת להבדיל מהמהפכות שקדמו, האל- פרולטריות.

קאוטסקי עוקף שאלה זו, ומוותר איפוא למעשה לאופורטו- ניסטים בנקודה מהותית זו, אם כי מהשפה ולחוץ מכריז עליהם מלחמת חורמה, מדגיש את חשיבות „רעיון המהפכה” (מה שווה „רעיון” זה, אם מפחדים להסביר לפועלים את לקחי המהפכה המוחשיים?) ואומר כי „האידיאליזם המהפכני קודם לכל” ומכריז, כי הפועלים האנגליים „ספק אם מהווים הם כיום משהו שונה מזעיר-בורגנים”. קאוטסקי כותב:

„בחברה סוציאליסטית עשויות להתקיים זו בצד זו צורות שונות מעיקרן של מפעלים: ביורוקרטיים (??), איגודיים-מקצועיים, קואופרטיביים, של אנשים פרטיים... ישנם למשל מפעלים, שאי-אפשר להם בלעדי ארגון ביורוקרטי (??) כגון מסילות-הברזל. את הארגון הדמוקרטי ניתן כאן לעצב כך: הפועלים בוחרים צירים, המאתרגנים במעין פרלמנט, הקובע את סדרי העבודה ומפקח על הניהול המבוצע בידי המנגנון הביורוקרטי. אפשר להעביר מפעלים אחרים לידי האיגודים המקצועיים. מפעלים נוספים יוכלו להתנהל על פי יסודות קואופרטיביים” (עמ' 148 ו-115 של התרגום הרוסי, בהוצאה לאור בזנבה ב-1903).

ראייה זו מוטעית, מהווה צעד אחורנית לעומת כל שמארקס ואנגלס הסבירו על יסוד לקחי הקומונה בשנות ה-70. אין הבדל כלשהו, מנקודת ראותו של הארגון ה„ביורוקרטי”, ההכרחי כביכול, בין מסילות-הברזל לבין כל מפעלי התעשייה

הממוכנת הגדולה, לבין בית-חרושת כלשהו, לבין חנות גדולה כלשהי, לבין משק חקלאי קפיטליסטי גדול כלשהו. בכל מפעלים כאלה מכתובה הטכניקה משמעת קפדנית ביותר ובלתי-מסוייגת, דיוק מירבי מצד כל אחד בביצוע חלק העבודה שהוטל עליו, וזאת כדי למנוע את שיתוק המפעל כולו, קלקול הציוד, קלקול המוצר. מובן מאליו שבכל המפעלים הנ"ל הפועלים, יבחרו צירים שית-ארגנו במעין פרלמנט".

אבל כל העניין הוא בכך, ש"מעין פרלמנט" זה לא יהיה בבחינת פרלמנט במובן המוסדות הפרלמנטריים-הבורגניים. אבל כל העניין הוא בכך, ש"מעין פרלמנט" זה לא יסתפק בכך ש"יק-בע את סדרי העבודה ויפקח על הניהול המבוצע בידי המנגנון הביורוקרטי", כפי שקאוטסקי מתאר זאת, כשמחשבתו אינה חור-גת ממסגרת הפרלמנטריזם הבורגני. מובן מאליו, כי בחברה הסו-ציאליסטית ה"מעין פרלמנט" המורכב מצירי הפועלים, יקבע את סדרי העבודה ויפקח על הניהול" המבוצע על-ידי ה"מנגנון", אך מנגנון זה לא יהיה "ביורוקרטי". הפועלים שיכבשו את השלטון המדיני יהרסו את המנגנון הביורוקרטי הישן, ישברוהו עד היסוד, לא ישאירו ממנו אבן על גבי אבן ויחליפוהו במנגנון חדש, המור-כב מאותם פועלים ופקידים עצמם. ומייד יינקטו צעדים נגד הפיכתם לביורוקרטים, צעדים שנבדקו בפרוטרוט על-ידי מארקס ואנגלס: 1. לא רק קביעה בדרך בחירות, אלא גם האפשרות של הדחה בכל עת מצוא; 2. שכר שלא יעלה על שכרו של הפועל; 3. מעבר מידי לכך, שהכל ימלאו את תפקודי הפיקוח וההשגחה, שהכל יהיו לזמן-מה ל"ביורוקרטים", כך שאף אחד לא יוכל להפוך ל"ביורוקרט".

קאוטסקי לא נתן כלל וכלל את דעתו על דברי מארקס: "על הקומונה הוטל להוות לא גוף פרלמנטרי, אלא גוף עובד, מבצע ומחוקק בו-זמנית".¹⁰⁸

קאוטסקי לא הבין כלל וכלל את השוני בין הפרלמנטריזם הבורגני, המשלב את הדמוקרטיה (לא בשביל העם) בביו-רוקרטיות (נגד העם) לבין הדמוקרטיה הפרולטרית, שתנקוט מייד אמצעים, כדי לשרש את הביורוקרטיות, ושתהיה מסוגלת לבצע צעדים אלה עד תום, עד עקירתה המוחלטת של הביו-רוקרטיות, עד הנהגת דמוקרטיה מלאה בשביל העם.

קאוטסקי גילה כאן אותו, "יחס כבוד שמתוך אמונות תפלות" כלפי המדינה ו"אותה אמונה תפלה" בביוקרטיזם. הבה נעבור אל היצירה האחרונה והטובה ביותר, שקאוטסקי כתב נגד האופורטוניסטים, אל חוברתו, "הדרך אל השלטון" (נד-מה שלא יצאה-לאור ברוסית, כיוון שפורסמה ב-1909, (כשהריאקציה אצלנו הייתה בעיצומה).¹⁰⁹ החוברת הזאת מהווה צעד גדול קדימה, משום שאין המדובר בה במצע מהפכני בדרך כלל, כבחוברת מ-1899 נגד ברנשטיין, או במטלות המהפכה החברתית בלי שים לב אל הזמן שבה תפרוץ, כבחוברת, "המהפכה החברתית" מ-1902, אלא בנסיבות המוחשיות, המאלצות אותנו להכיר, כי, "עידן המהפכה" כות" מתחיל.

המחבר מצביע באופן ברור על החרפת הסתירות המעמדיות באופן כללי ועל האימפריאליזם, הממלא כאן תפקיד חשוב במיוחד. אחרי "התקופה המהפכנית של 1871—1789" לגבי אירופה המערבית, מתחילה ב-1905 תקופה מקבילה בשביל המזרח. מלחמת העולם מתקרבת במהירות אימתנית. "אין הפרולטריון יכול עוד לדבר על מהפכה בטרם זמנה". "נכנסנו בתקופה מהפכנית". "העידן המהפכני מתחיל".

הדברים האלה ברורים לחלוטין. על חוברת זו של קאוטסקי לשמש אמת מידה למה שהסוציאלי-דמוקרטיה הגרמנית הבטיחה להיות לפני המלחמה האימפריאליסטית ולשפל הדרגה אליו הגיעה (לרבות קאוטסקי עצמו) עם פרוץ המלחמה. "המצב הקיים — כתב קאוטסקי בחוברתו זו — כרוך בסכנה, שיחשבו אותנו (זאת אומרת את הסוציאלי-דמוקרטיה הגרמנית) בנקל למתונים יותר מאשר הננו הלכה-למעשה". התברר, שהמפלגה הסוציאלי-דמוקרטית הגרמנית, למעשה, מתונה ואופורטוניסטית יותר לאין ערוך לעומת דימויה!

על-כן אופייני הדבר פי כמה, שקאוטסקי עקף שוב ולחלוטין את שאלת המדינה; וזאת חרף הבחירות הזאת של דבריו בנוגע בעידן המהפכות שהתחיל כבר; וזאת דווקא בחוברת שהוקדשה, על פי דבריו-הוא, לבדיקת שאלת, "המהפכה המדינית" דווקא. מסך הכל של עקיפות השאלה, של ההשתקות ושל ההתחמך-קויות נבע באופן בלתי-נמנע אותו מעבר מלא אל האופורטוניזם, עליו יהיה עלינו לדבר כעת.

הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית כאילו הכריזה באמצעותו של קאוטסקי: אני ממשיכה להחזיק בדעות המהפכניות (1899). אני מכירה במיוחד, כי אין מנוס מהמהפכה החברתית של הפרולטריון (1902). אני מכירה בהתחלת העידן החדש של המהפכות (1909). אבל אני נסוגה בכל זאת ובניגוד למה שמארקס אמר כבר ב-1852, אם מוצגת השאלה בדבר תפקידי המהפכה הפרולטרית כלפי המדינה (1912).

ואכן כך הוצגה השאלה באופן חד-משמעי בפולמוס בין קאוטסקי לפאנקוק.

3. הפולמוס בין קאוטסקי לבין פאנקוק

פאנקוק התייצב נגד קאוטסקי כאחד מנציגי הזרם „הרדיקלי השמאלי“, שעליו נמנו רוזה לוקסמבורג, קארל ראדק ואחרים. אנשי הזרם הזה הגנו על הטקטיקה המהפכנית, כשהם מאוחדים בדעתם, כי קאוטסקי עובר אל עמדת ה„מרכז“, המהסס בין המארקסיזם לבין האופורטוניזם באופן נטול-עקרונות. המלחמה הרכיחה הוכח היטב את נכונות דעתם זו, כאשר גילה זרם ה„מרכז“ (המכונה בטעות מארקסיסטי) או ה„קאוטסקיזם“ את מלוא עליבותו המוקצה מרוב מיאוס.

פאנקוק אפיין את עמדת קאוטסקי במאמר שנגע בשאלת המדי-נה: „פעולות המוניות והמהפכה“ (”Neue Zeit“, 1912, XXX, 2). באומרו שזוהי עמדה של „רדיקליזם סביל“, של „תיאוריה של ציפייה נטולת פעולות“. „קאוטסקי ממאן לראות את תהליך המהפכה“ (עמ' 616). כך הציג פאנקוק את השאלה והגיע בזה האופן אל הנושא המעניין אותנו של תפקידי המהפכה הפרולטרית ביחס אל המדינה. כתב פאנקוק:

„מאבקו של הפרולטריון אינו סתם מאבק בבורגנות לכוח הכפייה הממלכתי בתוך יעד, אלא מאבק בכוח הכפייה הממלכתי... תוכנה של מהפכה זו הוא חיסולם ופירוקם של אמצעי השליטה של המדינה על-ידי אמצעי-השליטה של הפרולטריון... המאבק נפסק רק עם הריסתו המלאה של הארגון הממלכתי בתור תוצאה סופית. ארגונו של הרוב הוכיח אז את עליונותו על-ידי כך שהשמיד את ארגון המיעוט השולט“ (עמ' 548).

לניסוח שהלביש פאנקוק את מחשבותיו ליקייים גדולים מאוד.

אך המחשבה ברורה בכל זאת, ומעניין כיצד הפריך אותה קאו-טסקי:

„עד כה היה הניגוד בין הסוציאל-דמוקרטים והאנרכיסטים נעוץ בכך, שהראשונים רצו לכבוש את כוח הכפייה הממלכתי ואילו השניים (נו"ן חרו"קה) — להורסו. פאנקוק רוצה את השניים" (נו"ן פתוחה) (עמ' 724).

אם כי לוקה הרצאת הדברים אצל פאנקוק בחוסר בהירות ובחוסר מוחשיות (מלבד כל יתר החסרונות של מאמרו שאינם נוגעים בנושאנו), הרי קאוטסקי מטפל במהות העקרונית של העניין אותה מתווה פאנקוק, ובשאלה העקרונית היסודית נטש קאוטסקי לחלוטין את עמדת המארקסיזם ועבר לחלוטין אל האור-פורטוניזם. הוא מגדיר את השוני בין הסוציאל-דמוקרטים לבין האנרכיסטים באופן לא-נכון לחלוטין ומסלף ומבזה את המארק-סיזם סופית.

ההבדל בין המארקסיסטים והאנרכיסטים נעוץ בכך, שראשית, המארקסיסטים הציבו לעצמם כמטרה את ביטולה המוחלט של המדינה ודעתם היא, שאין להגשים מטרה זו, אלא אחרי ביטול המעמדות על-ידי המהפכה הסוציאליסטית, כתוצאה מכינון הסו-ציאליזם המוביל אל גוויעת המדינה; האנרכיסטים רוצים לבטל את המדינה כליל בין-לילה, וזאת מבלי להבין את התנאים הדרו-שים להגשמת ביטול זה. שנית, המארקסיסטים מודעים להכרח, שהפרולטריון הכובש את השלטון המדיני יהרוס לחלוטין את המכונה הממלכתית הישנה ויחליפה במכונה חדשה, הבנויה על ארגון הפוע-לים החמושים שיוקם על-פי דוגמת הקומונה; האנרכיסטים מצד-דים בהריסת המכונה הממלכתית, אך אינן להם כלל ועיקר מושג ברור, במה יחליפה הפרולטריון וכיצד ישתמש בשלטון המהפכני. הם אפילו פוסלים את השימוש בכוח הכפייה הממלכתי על-ידי הפרולטריון המהפכני, את הדיקטטורה המהפכנית שלו. שלישיית, המארקסיסטים דורשים להכשיר את הפרולטריון לקראת המהפכה תוך ניצול המדינה הקיימת; האנרכיסטים שוללים זאת.

פאנקוק הוא-הוא המייצג, אל מול קאוטסקי, את המארק-סיזם בוויכוח זה, כיוון שמארקס הורה דווקא, כי אין הפרולטריון יכול לכבוש את השלטון הממלכתי באופן סתמי, במובן העברתו של המנגנון הממלכתי הישן לידיים חדשות, אלא חייב לנתן, לשבור מנגנון זה ולהחליפו במנגנון חדש.

קאוטסקי מסתלק מהמארקסיזם אל האופורטוניסטים, היות שאצלו נעלמת כליל הריסה זו של המכונה הממלכתית, דבר שאינו מתקבל כלל ועיקר על דעתם של האופורטוניסטים ונשאת בשבילם הפרצה שניתן לפרש את ה"כיבוש" במובן של רכישת רוב פשוטה. כדי לחפות על סילוף זה של המארקסיזם, נוהג קאוטסקי כמנהגו של "חמור-נושא-ספרים": הוא מפעיל "מובאה" משל מארקס בכבודו ובעצמו. ב-1850 כתב מארקס על הכורח ב"מרכוז ההחלטה לטי של כוח-הכפייה בידי השלטון הממלכתי".¹⁰ שואל קאוטסקי בתרועת נצחון: כלום אין בכוונת פאנקוק להרוס את "הצנטר-ליזם" ?

זהו כבר בכל הפשטות להטוט, הדומה לזיהוי — שעשה ברנש-טיין — המארקסיזם והפרודוניזם בנוגע בדעות על הפרדציה במ-קום הצנטרליזם.

ה"מובאה" שמביא קאוטסקי אינה הולמת את ההקשר. צנטר-ליזם אפשרי הן עם המכונה הממלכתית הישנה והן עם זו החדשה. אם יאחדו הפועלים מרצונם הטוב את כוחותיהם החמושים, יהיה זה צנטרליזם. אך הוא יכון על "מלוא הריסתם" של המנגנון הממורכז הממלכתי, של הצבא הסדיר, של המשטרה והביורוקרטיה. קאוטסקי נוהג מנהג של רמאי, כשהוא מדלג על הסבריהם הידועים היטב של מארקס ואנגלס על הקומונה ושולף מובאה שאינה קשורה בעניין הנדון. קאוטסקי ממשוך:

"האם ברצונו (של פאנקוק) לבטל את התפקודים הממלכתיים של הפקידים? אבל אין אנו מסתדרים בלי פקידים במפלגה ובאיגוד המקצועי, על אחת כמה וכמה במינהל הממלכתי ואין מצענו דורש את ביטול הפקידים הממלכתיים, אלא את בחירת הרשויות על-ידי העם... בדיון הזה אין המדובר בשאלה, כיצד יעוצב מנגנון המינהל ב"מדינת העתיד", אלא האם מפרק מאבקנו המדיני את מנגנון הכפייה הממלכתי, עוד בטרם כבשנו אותו (הדגשתו של קאוטסקי). איזה מיניסטרויון על פקידיו ניתן לבטל?" מונים כאן את משרדי החינוך, המשפטים, האוצר והמלחמה... "לא, שום משרד מבין המשרדים העכשוויים לא יבוטל על-ידי מאבקנו המדיני בממשלה... אני חוזר ואומר, כדי למנוע אי-הבנות: אין המדובר כאן בעיצוב מדינת העתיד על-ידי הסוציאלי-דמוקרטיה המנצחת, אלא בעיצובה של המדינה הקיימת על-ידי האופוזיציה שלנו" (עמ' 725).

להטוט גלוי לעין. פאנקוק הציג דווקא את שאלת המהפכה. הדבר נאמר בבירור הן בכותרת מאמרו והן בקטעים המובאים.

ואילו קאוטסקי קופץ אל שאלת ה"אופוזיציה" ומחליף בזה האופן את נקודת הראות המהפכנית בזו האופורטוניסטית. והרי המש-
תמע מדבריו: כיום אופוזיציה, ואילו אחרי כיבוש השלטון נחיה
ונראה. המהפכה נעלמת! זה בדיוק הדבר שהיה דרוש לאופור-
טוניסטים.

המדובר אינו באופוזיציה ולא במאבק המדיני באופן כללי,
אלא דווקא במהפכה. המהפכה נעוצה בכך, שהפרולטריון הורס
את "מנגנון המינהל" ואת כל המנגנון הממלכתי ומחליפו במגנון
חדש, המורכב מפועלים חמושים. קאוטסקי מפגין "כבוד בנוי
על אמונה תפלה" כלפי ה"מיניסטריונים". אך מדוע אי-אפשר לה-
מירם — נניח — בוועדות של מומחים שליד מועצות של צירי
פועלים וחייילים בעלות מלוא השלטון וכל-יכולות?

מהות העניין אינה כלל ועיקר, האם ישארו ה"מיניסט-
ריונים" על כנם, האם תקומנה "ועדות מומחים", או יהיו מוסדות
אחרים כלשהם; דבר זה בטל בשישים. מהות העניין היא,
האם תישמר מכונת המדינה הישנה (הקשורה באלף חוטים בבורג-
נות וחדורה כליל רוח שגרה ודבקות בנושנות, או האם תיהרס
ותוחלף בזו החדשה. אסור שהמהפכה תתבטא בכך, שהמעמד
החדש ישלוט וינהל בעזרת מכונת המדינה הישנה; תוכנה צריך
להיות בכך, שהוא ישבור את המכונה הזאת וישלוט וינהל באמצ-
עותה של מכונה חדשה. קאוטסקי מטשטש את מחשבת היסוד הזאת
של המארקסיזם, או לא הבין אותה כלל ועיקר.

שאלתו הנוגעת בפקידים מראה בבירור שלא הבין את לקחי
הקומונה ואת תורת מארקס. "איז אנו מסתדרים במפלגה ובאי-
גוד המקצועי ללא פקידים..."

איז אנו מסתדרים ללא פקידים בקפיטליזם, בשלוט הבורגנות.
הפרולטריון מדוכא, המוני העובדים משועבדים על-ידי הקפיטלי-
זם. בקפיטליזם מוצרת הדמוקרטיה, מצומקת, מצומצמת, מעוותת
משום כל המכלול של העבדות השכירה, של מצוקתם ושל דלותם
של ההמונים. משום כך ורק משום כך מושחתים (למען הדיוק:
נוטים להיות מושחתים) בעלי התפקידים בארגונינו המדיניים וה-
איגודיים-המקצועיים על-ידי מצב העניינים בקפיטליזם ומגלים את
המגמה להפוך לבירוקרטים, דהיינו לאנשים מיוחסים, המנותקים
מההמונים וניצבים מעל ההמונים.

בזה נעוצה מהות הביורוקרטיות, וכל עוד לא נושלו בעלי-ההון, לא מוגרה הבורגנות, לא יהיה מנוס מ"ביורוקרטיזציה" אפילו של בעלי תפקידים מטעם הפרולטריון.

אצל קאוטסקי נראות פני הדברים כלהלן: היות שיישאר בעלי תפקידים נבחרים, פירוש הדבר שגם הפקידים, גם הביורוקרטיה ימשיכו להתקיים בסוציאליזם! ודווקא זה הדבר שאינו נכון. דווקא בעזרת דוגמת הקומונה הראה מארקס, שבעלי התפקידים פוסקים בסוציאליזם מהיות "ביורוקרטים", "פקידים", פוסקים במי-דה שמונהגת מלבד קביעתם בדרך של בחירות, גם האפשרות להדיחם בכל עת מצוא, וכמו-כן העמדת המשכורת על רמת השכר הממוצע, וכמו-כן המוסדות הפרלמנטריים במוסדות "עובדים, דהיינו מחוקקים ומבצעים"¹¹¹.

בעצם כל הנמקתו של קאוטסקי נגד פאנקוק ובמיוחד טענתו הנפלאה, שאין אנו מסתדרים ללא פקידים גם בארגונים האיגודיים-המקצועיים והמפלגתיים פירושן, שקאוטסקי חוזר על "נימו-קיו" הישנים של ברנשטיין נגד המארקסיזם באופן כללי. בספר הרנגאט "התנאים המוקדמים של הסוציאליזם" לוחם ברנשטיין ברעיונות הדמוקרטיה ה"פרימיטיבית", לוחם במנדט האימפרי-טיווית* בבעלי תפקידים שאינם מקבלים שכר, בייצוג מרכזי נטול אונים וכו', דברים המכונים אצלו "דמוקרטיה דוקטרינרית". כדי להוכיח שדמוקרטיות "פרימיטיביות" זו אינה מעשית מסתמך ברנש-טיין על נסיונם של הטרייד-יוניונים באנגליה, כפי שפורש על-ידי הזוג וב.¹¹² פרשנות זו אומרת, שהטרייד-יוניונים התפתחו במשך שבעים שנה בתנאים של "חופש מוחלט" כביכול (עמ' 137 של המהדורה הגרמנית) והגיעו כך לכלל דעה שאין תכלית בדמוקר-טיות הפרימיטיביות והחליפוה בזו הרגילה: הפרלמנטריזם השלוב בביורוקרטיות.

לאמיתו של דבר התפתחו הטרייד-יוניונים לא בתנאים של "חו-פש מוחלט", אלא בתנאים של עבדות קפיטליסטית מוחלטת, שבהם מובן מאליו ש"אין להסתדר" ללא שורת ויתורים לרע השולט, לכפייה, לשקר, להוצאת העניים מענייני המינהל ה"עליונים". בסו-

* מנדט אימפריטיבי — הוראת בוחרים המחייבת את הנבחר. אם אין הוא ממלא אותה, יכולים הבוחרים להדיחו — המתרגם.

ציאליזם לא יהיה מנוס מהחייאת יסודות רבים של הדמוקרטיה ה„פרימיטיבית“. וזאת כיוון שבפעם הראשונה בתולדות החברות התרבותיות יתעלו הצמני האוכלוסייה להשתתפות עצמאית לא רק בהצבעה ובבחירות, אלא גם בניהול היומיומי. בסוציאליזם ינהלו הכל לפי התור ויתרגלו מהר לכך, שאין עוד מנהלים.

מארקס בעל השכל האנליטי-הביקורתי הגאוני ראה בצעדיה המעשיים של הקומונה אותה תפנית שממנה חוששים האופור-טוניסטים שאינם רוצים להכיר בה מתוך מורך-לב, מתוך אי-רצונם להינתק סופית מהבורגנות, ואשר האנרכיסטים ממאנים לראותה, אם מתוך פזיזות אם מתוך אי-הבנת התנאים שבהם מותנות התמורות החברתיות ההמוניות בכלל. „אסור אפילו לחשוב על הריסת המכונה הממלכתית הישנה, וכלום נוכל להסדר בלעדי המיניסטריונים והפקידים“ — מהרהר האופורטוניסט, החדור לחלו-טין רוח של צרות-אופק, שבעצם לא זו בלבד שאינו מאמין במהפכה, ביצירתיות של המהפכה, אלא גם מפחד פחד מוות ממנה (כפי שמפחדים ממנה המנשביקים והסוציאל-מהפכנים שלנו).

„צריך לחשוב אך ורק על הריסת המכונה הממלכתית הישנה, אין צורך לתת את הדעת על הלקחים המוחשיים של המהפכות הפרולטריות הקודמות ולנתח במה להחליף את ההרוס וכיצד“ — מהרהר האנרכיסט (הטוב שבאנרכיסטים, כמובן, ולא אחד המז-דנב בעקבות הקרופוטקינים ושות' אחרי הבורגנות). על כן מגיע האנרכיסט אל טקטיקה של יאוש, ולא אל טקטיקה נועזת שאינה יודעת רחמים ואל העבודה המהפכנית בעניינים מוחשיים תוך התחשבות בתנאים המעשיים שבהם מתנהלת תנועת המונים.

מארקס לימדנו להימנע משתי השגיאות, לימדנו העזה ללא-גבול בכל הנוגע בהריסת כל המכונה הממלכתית הישנה ובו-בזמן להציג את השאלה באופן מוחשי: הקומונה השכילה להתחיל תוך שבועות אחדים בבניית מכונה ממלכתית חדשה, פרולטרית בנוקטה אמצעים למען דמוקרטיזציה גדולה יותר ולמען שרש את הביורוקרטיה. הבה נלמד העזה מהפכנית מהקומונרים, הבה נראה בצעדיהם המעשיים את התוויית הצעדים החיוניים-המעשיים והאפשריים-באופן-מידי, ואז נגיע בדרך זו אל הריסתה המוחלטת של הביורוקרטיה.

האפשרות של הריסה כזו מובטחת על-ידי כך, שהסוציאליזם יקצר את יום העבודה, יעלה את ההמונים אל חיים חדשים, יעמיד את רוב האוכלוסייה בתנאים שיאפשרו לכל ללא יוצא מן הכלל למלא „תפקודים ממלכתיים“, דבר שיביא את גוויעתה המוחלטת של מדינה כלשהי בכלל.

קאוטסקי ממשיך:

„היעד שלה (של השביתה ההמונית) אינו יכול להיות הריסת כוח הכפייה הממלכתי, אלא רק הבאת ממשלה לידי ותרנות בשאלה מסויימת או החלפת ממשלה העויינת את הפרולטריון בממשלה המוכנה ללכת לקראתו... אול מעולם אין הדבר (נצחון הפרולטריון על הממשלה העויינת) יכול לגרום בתנאים כלשהם את הריסת כוח הכפייה הממלכתי, אלא רק תזוזה ביחס הכוחות בתוך כוח הכפייה הממלכתי... ומטרת מאבקנו המדיני הייתה ונשארה... כיבוש כוח הכפייה הממלכתי על-ידי רכישת הרוב בפרלמנט והפיכת הפרלמנט לאדוני הממשלה“ (עמ' 726, 727, 732).

זהו כבר אופורטוניזם צרוף וגס ביותר, זהו ויתור הלכה-למעשה על המהפכה תוך הכרה בה מהשפה ולחוץ. אין מחשבתו של קאוטסקי מרחיקה-לכת מעבר ל„ממשלה ההולכת לקראת הפרולטריון“ — זהו צעד אחורנית אל צרות-האופק בהשוואה אל שנת 1847, כשהכריז „המניפסט הקומוניסטי“ על „התעלותו של הפרולטריון למעמד השליט“.¹¹³

על קאוטסקי יהיה להגשים את ה„אחדות“ היקרה ללבו עם השיידמנים, הפלכאנוביים, הוואנדרוולדיים, המוכנים כולם להיאבק לממשלה „ההולכת לקראת הפרולטריון“.

ואילו אנו נלך לפילוג מעם בוגדים אלה בסוציאליזם וניאבק להריסת המכונה הממלכתית הישנה כולה, כדי שהפרולטריון החמוש יהווה בעצמו את הממשלה. מדובר בשני דברים שונים מיסודם.

על קאוטסקי יהיה לשהות בחברתם הנעימה של הלגינים והדוידים, של הפלכאנוביים, הפוטרסובים, הצרטליים, הצ'רנוביים, המסכימים בהחלט להיאבק ל„תזוזה ביחס הכוחות בתוך כוח הכפייה הממלכתי“, ל„רכישת הרוב בפרלמנט ולהפיכת הפרלמנט לאדוני הממשלה“ — מטרה נאצלת לעילא ולעילא, שכל-כולה קבילה על דעת האופורטוניסטים, ואשר הכל בה נשאר במסגרת הרפובליקה הפרלמנטרית הבורגנית.

ואילו אנחנו נלך לפילוג מעם האופורטוניסטים, וכל הפרו-
לטריון בעל התודעה יהיה אתנו במאבק לא ל"תזווה ביחס הכו-
חות", אלא למיגור הבורגנות, להריסת הפרלמנטריות הבורגני,
לרפובליקה דמוקרטית מסוגה של הקומונה או לרפובליקת הסו-
בייטים (המועצות) של צירי הפועלים והחיילים, לדיקטטורה המהפ-
כנית של הפרולטריון.

ימינה לקאוטסקי ניצבים בתוך הסוציאליזם הבינלאומי זרמים
כגון "ירחונים סוציאליסטיים"¹⁴ בגרמניה (לגין, דוויד, קולב ורבים
אחרים לרבות הסקנדינאוים סטאונינג ובראנטינג), ז'ורסיסטים¹⁵
וואנדרוולדה בצרפת ובבלגיה, טוראטי וטרווס ונציגיו האחרים
של האגף הימני של המפלגה האיטלקית,¹⁶ הפאביאנים ו"הבלתי-
תלויים" ("מפלגת הפועלים הבלתי-תלויה" שלמעשה הייתה תמיד
תלויה בליברלים) באנגליה¹⁷ וכיוצא-בזה. כל האדונים הללו,
הממלאים תפקיד עצום, רווח תדיר בעבודתה הפרלמנטרית והעתו-
נאית של המפלגה, שוללים באופן חד וחלק את דיקטטורת הפרול-
טריון, נוקטים אופורטוניזם גלוי. אליבא דאדונים אלה "דיקט-
טורת" הפרולטריון "סותרת" את הדמוקרטיה!! בעצם אין שום
שוני רציני ביניהם לבין הדמוקרטים הזעיר-בורגניים.

אם ניתן את דעתנו על עובדה זו, נוכל להסיק את המסקנה,
כי האינטרנציונל השני הידרדר לחלוטין אל האופורטוניזם. וזאת
באמצעות רובם המכריע של נציגיו הרשמיים. נסיון הקומונה לא
זו בלבד שנשכח, אלא גם סולף. לא זו בלבד שלא הוסבר להמוני
הפועלים, כי ממשמש-שׁובא הזמן, כשיהיה עליהם לקום ולשבור את
המכונה הממלכתית הישנה, להחליפה בחדשה ולהפוך בזה האופן
את שלטונם המדיני לתשתית של עיצובה מחדש, הסוציאליסטי
של החברה — להמונים הוסבר ההיפך, ו"כיבוש השלטון" תואר
באופן שנשארו אלפי פרצות לאופורטוניזם.

סילופה והשתקתה של שאלת יחסה של המהפכה הפרולטרית
למדינה מוכרחים היו למלא תפקיד עצום, שעה שהמדינות הגבירו
את המנגנון הצבאי בעקבות התחרות האימפריאליסטית. הנה-כי-

כן הפכו למפלצות מלחמתיות, המשמידות מיליוני בני-אדם כדי להכריע במחלוקת, מי צריך לרדות בעולם. אנגליה או גרמניה, הן פיננסי זה או אחר.*

* בכתב-היד נאמר להלן :

פרק שביעי

נסיון המהפכות הרוסיות של 1905 ו־1917

הנושא שבכותרת הפרק הזה הוא כה רחב, שאפשר וצריך לכתוב עליו כרכים. בחוברת זו ניאלץ כמובן להגביל את עצמנו רק אל הלקחים העיקריים של הנסיון, אל הלקחים הנוגעים במישרין במטלות הפרולטריון והמהפכה כלפי כוח הכפייה הממלכתי" (כאן מסתיים כתב-היד — ה־ מערכת).

דברי סיכום למהדורה הראשונה

החוברת הזאת נכתבה באוגוסט ובספטמבר 1917. עשיתי כבר את התוכנית של הפרק השביעי „נסיון המהפכות הרוסיות של 1905 ו־1907“. אך לא הספקתי לכתוב, מלבד הכותרת, אפילו שורה אחת: „הפריע“ המשבר המדיני, ערב מהפכת אוקטובר של 1917. אפשר רק לשמוח על „הפרעה“ כזאת. אך קרוב לוודאי שאצטרך לדחות לזמן רב את פרסום החלק השני של החוברת (שיוקדש ל„נסיון המהפכות הרוסיות של 1905 ו־1917“); נעים יותר ומועיל יותר להגשים את „נסיון המהפכה“ מאשר לכתוב עליו.

המחבר

פטר גורר, 30 בנובמבר 1917

ברית-המועצות — מדינה סוציאליסטית כלל-עממית

אחרי מהפכת אוקטובר הסוציאליסטית הגדולה קמה המדינה הסוציאליסטית הראשונה, ברית-המועצות ובה משטר של דיקטטורת הפרולטריון, והיינו דיקטטורת הרוב המכריע של העם, משטר דמוקרטי יותר מכל משטר בורגני. גם הדמוקרטיה העממית שקמו באירופה אחרי תבוסת הפשיזם הן מדינות של דיקטטורת הפרולטריון, אם כי צורתה כאן שונה מזו שהייתה בבריה"מ (קיומן של מפלגות מספר). השוני נבע מהמיוחדות ההיסטוריות שאיפינו בכל ארץ וארץ את כינון דיקטטורת הפרולטריון. רבגוניות זו אישרה את נכונות תחזיתו של לנין:

„כל האומות תיגענה לסוציאליזם. אין מנוס מכך. אך כולן לא תיגענה באותה דרך. כל אחת תכניס גוון משלה לצורה זו או אחרת של הדמוקרטיה, לסוג זה או אחר של דיקטטורת הפרולטריון, לקצב זה או אחר של התמורות הסוציאליסטיות שתחולנה בהיבטים השונים של חיי ה-
חברה“¹¹⁸.

בהמשך הזמן, עם היסול המעמדות המנצלים (אשר אין פירושו השמדתם הפיסית של המנצלים לשעבר, אלא היסול האפשרות להיות מנצלים) תפקוד זה של ההגנה מפני האויב מבית הפך למיותר בבריה"מ. כתוצאה מכך הפכה ברה"מ למדינה כלל-עממית, המהווה את ארגונו המדיני של העם כולו בהדרכת מעמד הפועלים והחלוץ שלו: המפלגה הקומוניסטית של ברית-המועצות (מקב"מ). בשלב זה ממלאת המדינה הסוציאליסטית — מלבד תפקוד ההגנה מפני האויב מחוץ — תפקוד ארגוני-משקי ותפקוד חינוכי-תרבותי ושומרת כמו-כן על הסדר הציבורי.

המדינה הסוציאליסטית הכלל-עממית מהווה מעין מעבר אל ארגונה האל-ממלכתי של החברה שיקום עם גויעת המדינה בקומוניזם. זוהי צורת מינהל עצמי חברתי, המנצת על התהליכים הכלליים, החברתיים והתרבותיים שיתחוללו בקרב החברה האל-מעמדית.

כאן צריך להדגיש, כי בברה"מ הולך ונשחק הפער בין העיר והכפר, בין העבודה הפיסית וזו הרוחנית.

הנה-כי-כן המבנה הסוציאלי של החברה הסובייטית לא זו בלבד שהוא חסר אנטאגוניזמים מעמדיים, אלא הולכות-ונשחקות המחיצות בין המעמדות והקבוצות החברתיות השונים. לאור זה הגיעה הזועידה ה-26 של מקב"מ למסקנה, כי החברה האל-מעמדית תיכון ביסודה עוד במסגרת ההיסטורית של הסוציאליזם המפותח.

המוציא-לאור

התייצבו בימי מלחמת העולם הראשונה בעמדות של הסוציאל-
שוביניסטים.

אחרי מהפכת פברואר של 1917 היוו היס"ר יחד עם המנשביקים
את משענתה העיקרית של הממשלה הזמנית, ומנהיגיהם קרנסקי,
צ'רנוב ואווקסנטייב נכנסו לממשלה הקואליציונית, התנגדו להל-
אמת האחוזות, שילחו פלוגות עונשין באיכרים שתפשו אדמות של
בעלי אחוזות.

בנובמבר 1917 ארגן האגף השמאלי מפלגה משלו, שנכנס
לממשלתו של לנין, אולם עד מהרה פתח במאבק חמוש במשטר
הסובייטי, קשר קשרים נגדו, ביצע פעולות טרור נגד ראשי השל-
טון הסובייטי, עשה יד אחת עם הגווארדיה הלבנה.

7. ארגון חברה הבנוי על בתי-אב — התצורה הכלכלית-
החברתית הראשונה בתולדות האנושות, זו של העדה הקמאית.

8. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 21, עמ' 165.

9. שם, כ' 21, עמ' 166.

10. שם, כ' 22, עמ' 211-222.

11. שם, כ' 21, עמ' 166.

12. שם.

13. שם, עמ' 167.

14. שם, עמ' 168.

15. שם.

16. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 20, עמ' 261/2.

17. ראה מארקס, „ביקורת מצע גותא“, פרק 4 ומכתבו של
אנגלס לבבל מ-18/28 במארס 1875 — מארקס ואנגלס, כתבים

כ' 19, עמ' 3/9 ו-27/32.

18. מארקס, „הקפיטל“, כרך 1, עמ' 620, בהוצ' ספרית פוע-

לים, 1947.

19. מלחמת שלושים השנה, 1618—1648, המלחמה הכל-אי-

רופית הראשונה ששיקפה את החרפת הסתירות בין הקבוצות
השונות של מדינות אירופה, אך לבשה צורת מאבק בין הפרו-
טסטנטים והקתולים. מלכי צרפת, יריבי ההאבסבורגים תמכו באר-
צות הפרוטסטנטיות. גרמניה שימשה זירה עיקרית של מאבק זה
ונשוא הביזה הצבאית. המלחמה הסתיימה ב-1648 על-ידי חוזה
וסטפליה בו עוגן פיצולה המדיני של גרמניה.

20. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 20, עמ' 171.
21. שם, כ' 4, עמ' 182.
22. „מניפסט המפלגה הקומוניסטית“, עמ' 67, בהוצ' „עיון“.
23. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 19, עמ' 11—32. מצע גותא — מצעה של מפלגת הפועלים הסוציאליסטית של גרמניה שאושר בוועידתה ב-1875 בגותא. בוועידה התאחדו שתי המפלגות: ה-איוזנאכאים בראשותם של בבל וליבקנכט שהושפעו על-ידי מארקס ואנגלס והלאסאליסטים. המצע היה חדור רוח אופורטוניסטית כתוצאה מוויתורי האיזנכאים. מארקס ואנגלס מתחו ביקורת קט-לנית על מצע זה.
24. שם. כ' 4, עמ' 182.
25. „מניפסט המפלגה הקומוניסטית“ בהוצ' „עיון“, עמ' 44—53.
26. שעה שלנין כתב את חיבורו זה טרם הצליח לברר אם דיברו מארקס ואנגלס על דיקטטורת הפרולטריון לפני 1871. לאחר שקרא את מכתבו של מארקס לוואידמאיייר מ-5.3.1852, הוסיף במהדורה השנייה את הסעיף השלישי לפרק השני.
27. בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 ניסו החוגים השליטים של הבורגנות בשורת ארצות לפלג את תנועת הפוע-לים: הסיחו את דעת הפרולטריון מהמאבק המהפכני על-ידי וי-תורים של מה-בכר, הניעו מנהיגים רפורמיסטיים מסויימים של המפלגות הסוציאליסטיות להשתתף בממשלות בורגניות ריאקציו-ניות. באנגליה נבחר ב-1892 לפרלמנט ג'ון ברנס, אחד „הבוגדים המובהקים במעמד הפועלים שמכר את עצמו לבורגנות תמורת כסא מיניסטריוני“, כלשון לנין. ב-1899 נכנס הסוציאליסט, אלכסנ-דר מילייראן, בממשלתו הבורגנית של ר' ואלדק-רוסו ועזר לבור-גנות לנהל את מדיניותה. הדבר הסב נזק רב לתנועת הפועלים הצרפתית. לנין העריך את מעשהו של מילייראן כמעשה של רנגאט, כ„ברנשטייניזם הלכה-למעשה“. באיטליה דגלו הסוציאליסטים ליי-אונידה ביסולאטי, איוואנואה בונומי ואחרים בשיתוף-פעולה עם הממשלה והוצאו ב-1912 משורות המפלגה הסוציאליסטית.
- בימי מלחמת העולם הראשונה עברו המנהיגים האופורטוניס-טיים הימניים של המפלגות הסוציאל-דמוקרטיות בשורת ארצות

באופן גלוי אל עמדות הסוציאל-שוביניות, הצטרפו לממשלות הבורגניות בארצותיהם, צידדו במדיניותן.

28. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 8, עמ' 196/7.

29. כתוצאה מהמהפכה הדמוקרטית-הבורגנית השנייה שבוצע עה ברוסיה ב-27 בפברואר (ב-12 במארס) 1917 מוגר המשטר הצארי והוקמה הממשלה הזמנית הבורגנית.

30. קאדטים — חברי המפלגה הדמוקרטית-החוקתית, המפלגה העיקרית של הבורגנות המלוכנית-הליברלית ברוסיה. המפלגה הוקמה באוקטובר 1905, ובה נציגי בורגנות, בעלי-אחוזות ואינטלקטואלים בורגניים, ביניהם פ"נ מילוקוב, ו"א מאקלאקוב, פ"ב סטרווה ועוד. בהמשך הזמן הפכו הקאדטים למפלגת הבורגנות האימפריאליסטית. בימי מלחמת-העולם הראשונה תמכו בלב ובנפש במדיניות הכיבושים של ממשלת הצאר. בימי מהפכת פברואר הדמוקרטית-הבורגנית ניסו להציל את המלוכה. הקאדטים, שהחזיקו בעמדות מפתח בממשלה הזמנית, ניהלו מדיניות אנטי-עממית ואנטימהפכנית שהייתה רצויה לאימפריאליסטים האמריקאיים, האנגליים והצרפתיים. אחרי נצחון מהפכת אוקטובר הסוציאליסטית הגדולה השתתפו בכל המאבקים האנטימהפכניים המזויינים ובמסעות המתערבים הזרים. אחרי שכל אלה נכשלו יצאו לחו"ל והמשיכו שם בפעילותם האנטימהפכנית האנטיסובייטית.

31. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 21, עמ' 248/9.

32. „Die Neue Zeit” („זמנים חדשים” — כתב-עת עיוני של המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית. יצא-לאור בשטוטגרט מ-1883 עד 1923. עד 1917 נערך על-ידי ק' קאוטסקי ולאחר-מכן על-ידי ג' קונו. יצירות אחדות של מארקס ואנגלס התפרסמו בו לראשונה. אנגלס סייע בעצותיו למערכת וביקרה תדיר בגין סטיו-תיה מהמארקסיזם. אחרי מותו של אנגלס התפרסמו בו בשיטתיות מאמרים של רוויזיוניסטים, לרבות א' ברנשטיין. בימי מלחמת-העולם הראשונה (1914—1918) התייצב כתב-העת בעמדה צנטריסטית, כשהוא תומך למעשה בסוציאל-שוביניסטים.

33. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 28, עמ' 507/8.

34. לנין הביע את דעתו על רבגוניותן של צורות דיקטטורת הפרולטריון בפעם הראשונה עוד ב-1916 במאמר „על קריקטורת המארקסיזם ועל, כלכלנות אימפריאליסטית” שכוון נגד דעותיו

האופורטוניסטיות של פיאטקוב. המאמר פורסם רק ב-1924, אחרי מהפכת אוקטובר. לנין כתב: „כל האומות תגענה אל הסוציאליזם, אין מנוס מכך, אולם כולן תגענה לא בדרך זהה לחלוטין; כל אחת תכניס גוון משלה בצורה זו או אחרת של הדמוקרטיה, בצורת-משנה זו או אחרת של דיקטטורת הפרולטריון, בקצב זה או אחר של התמורות הסוציאליסטיות בחיי הציבור על היבטיהם השונים. אין לך דבר עלוב יותר מבחינה עיונית ומצחיק יותר מבחינה מעשית מאשר לצייר מבחינה זו את העתיד בצבע אפרורי אחיד, וזאת בשם המטריאליזם ההיסטורי-כביכול. יהיה בכך משום קשקוש חסר-טעם ותו לא” (כל הכתבים, כ' 30, עמ' 123).

לנין הדגיש, כי רבגוניותן של צורות דיקטטורת הפרולטריון נובעת מהצורות השונות של מעבר השלטון לידי מעמד הפועלים ומייחוד התנאים הכלכליים-החברתיים והמדיניים בארצות השונות. תנועת השחרור הבינלאומית שלאחר מהפכת אוקטובר הסו-ציאליסטית, ובמיוחד לאחר מלחמת העולם השנייה, הולידה צורה חדשה, שונה מהשלטון הסובייטי, של דיקטטורת הפרולטריון — את הדמוקרטיה העממית.

ההיסטוריה אישרה אישור מלא את תחזיתו הגאונית של לנין. 35. ראה את „הפנייה השנייה של המועצה הכללית (של האינטרנציונל) על אודות המלחמה הצרפתית-הגרמנית” — מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 17, עמ' 271/9.

36. הכוונה לדברי ג"ו פלכאנוב במאמריו „על מצבנו” ו„שוב על מצבנו (מכתב לחבר X)” שפורסמו בנובמבר ודצמבר 1905 ב„יומנו של סוציאל-דמוקרט” מס' 3 ו-4.

37. במכתב לקוגלמן מה-12 באפריל 1871; מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 33, עמ' 206.

38. שם, כ' 18, עמ' 196.

39. שם, כ' 17, עמ' 336.

40. שם, כ' 33, עמ' 206.

41. „מניפסט המפלגה הקומוניסטית”, הוצאת עיון, 1979,

עמ' 53.

42. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 17, עמ' 335/9.

43. שם, עמ' 341.

44. שם, עמ' 339.

45. „דלו נארודא“ — עתון יומי של מפלגת הסוציאליסטים-
המהפכנים; יצא-לאור בפטרוגראד עד יולי 1918, שינה לא אחת
את שמו. תמך בממשלה הזמנית הבורגנית.
46. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 17, עמ' 340
47. ז'ירונודיסטים — מפלגה מדינית בורגנית בימי המהפכה
הצרפתית הגדולה. הז'ירונודיסטים ביטאו את האינטרסים של הבור-
גנות המתונה, היססו בין המהפכה לבין המהפכה הנגדית, עשו
פשרות עם המלוכה.
- 48—49. מארקס ואנגלס, כ' 17, עמ' 341/2.
50. „על שאלת הדיור“, מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 18, עמ'
209—287.
51. שם, עמ' 226/7.
52. שם, כ' 18, עמ' 282.
53. בלאנקיסטים — תומכי זרם בתנועה הסוציאליסטית הצר-
פתית, אשר בראשו עמד המהפכן הדגול, נציג הקומוניזם האו-
טופי, לואי בלאנקי (1805—1881). הבלאנקיסטים ציפו לגאולת
האנושות מכבלי העבדות השכירה לא בדרך מאבקו המעמדי של
הפרולטריון, אלא בדרך של קשר שיקשור מיעוט אינטליגנטי זעיר.
מכאן גם זלזולם בקשרים עם ההמונים.
54. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 18, עמ' 266.
55. פרודוניסטים — חסידי זרם אנטימדעי, עויין את המארק-
סיזם של הסוציאליזם הזעיר-בורגני. נקראו על שמו של האנרכיסט
הצרפתי פרודון. פרודון לא הבין את תפקידו ההיסטורי של הפרו-
לטריון, שלל את המאבק המעמדי, את המהפכה הפרולטרית ואת
דיקטטורת הפרולטריון. הציע להקים „בנק עממי“ שבעזרתו יוכלו
הפועלים לרכוש אמצעי-ייצור משלהם ולהפוך לבעלי-מלאכה. מאר-
קס ואנגלס ניהלו מאבק החלטי בפרודוניזם וידם הייתה על ה-
עליונה.
56. כוונתו של לנין למאמרו של מארקס: „האדישות המדי-
נית“ (מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 18, עמ' 299—304) ולמאמרו
של אנגלס: „על האוטוריטה“ (שם, עמ' 305—308).
57. שם, עמ' 300.
58. שם, עמ' 307.
59. שם, עמ' 307—308.

60. שם, כ' 19, עמ' 3—9.
61. שם, עמ' 13/14.
62. שם, כ' 4, עמ' 163—182.
63. מארקס ואנגלס, כתבים כ' 19, עמ' 6/7.
64. אנגלס, „ביקורת על טיוטת המצע הסוציאלי-דמוקרטי של 1891” (מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 22, עמ' 225—240).
- „מצע ארפורט” אושר בוועידת הסוציאלי-דמוקרטיה הגרמנית שנערכה באוקטובר 1891 בעיר ארפורט. מצע זה היווה צעד קדימה לעומת מצע גותא מ־1875, אך כלל ויתורים רציניים לאו־פורטוניזם. הנהגת המפלגה העלימה מעיניהם של המוני חברי המפלגה את הביקורת שמתח אנגלס על טיוטת המצע ולא התחשבה בהערותיו העיקריות בשעת הניסוח הסופי של המצע. בתקופת האימפריאליזם ניצלו הרוויזיוניסטים מצע זה לרעה.
65. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 20, עמ' 232.
66. שם, עמ' 233.
67. החוק האנטיסוציאליסטי — הונהג ב־1878 על־ידי ממשלת ביסמארק כדי להיאבק בתנועה הפועלית והסוציאליסטית. החוק אסר את קיומם של כל הארגונים הסוציאלי-דמוקרטיים, לרבות העתונות. הספרות הסוציאליסטית הוחרמה וחברי המפלגה נרדפו. המפלגה עמדה בכבוד במבחן זה, השכילה להסתגל למצב החדש, והשפעתה גדלה בהתמדה. החוק בוטל ב־1890 בלחץ ההמונים, והתברר בבחירות שמספר הקולות הסוציאלי-דמוקרטיים גדל פי שלושה לעומת 1878.
68. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 22, עמ' 233/34.
69. שם, עמ' 234.
70. שם.
71. שם, עמ' 235.
72. שם, עמ' 236.
73. „פראבדה” — עתון יומי חוקי של הבולשביקים. הגליון הראשון יצא לאור בפטרבורג ב־22 באפריל (ב־5 במאי) 1912. לנין כתב לעתון כמעט מדי יום, הדריך אותו ועשה הכל כדי שהעתון יתנהל ברוח לוחמנית, מהפכנית. חלק ניכר של העבודה הארגונית של המפלגה נעשה במערכת. העתון שנרדף על־ידי המשטרה ללא הפסק נסגר ב־8 (ב־21)

ביולי 1914. העתון הופיע שוב אחרי מהפכת פברואר ב־1917. החל ב־5 (ב־18) במארס 1917 שימש „פראבדה“ בטאון הוועה”מ והוועד הפטרבורגי של המפלגה הבולשביקית.

ביולי־אוקטובר 1917 נרדף העתון שוב, הפעם על־ידי הממ־ שלה הזמנית האנטימהפכנית ונאלץ לא אחת לשנות את שמו. החל ב־27 באוקטובר (ב־9 בנובמבר) 1917 יוצא העתון תחת שמו המקורי.

74. פ' אנגלס: מבוא ל„מלחמת האזרחים בצרפת“ למארקס. כ' 22 של הכתבים.

75. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 22, עמ' 190/1.

76. הכוונה לנאמו של המנשביק צרטלי, שר בממשלה הזמנית ב־11 (ב־24) ביוני 1917 בישיבה המאוחדת של נשיאות הוועידה הכל־רוסית הראשונה של הסובייטים, של הוועה”פ של הסובייט הפטרוגרדי, של הוועה”פ של סובייט צירי האיכרים ושל לשכותיהן של כל הסיעות. המנהיגים של המנשביקים ושל הסוציאליסטים־המהפכנים כינסו אותה ישיבה כדי להנחית מכה על מפלגת הכול־שביקים. בנאמו בעל הנימה ההיסטרית הכריז צרטלי, שההפגנה שתכננו הבולשביקים ב־10 (ב־23) ביוני הייתה בבחינת קשר למיגור הממשלה הזמנית ולתפישת השלטון על־ידיהם. הנאום כל־כולו היה עלילה אנטימהפכנית. הבולשביקים עזבו את הישיבה במ־חאה נגד עלילות צרטלי ועמיתיו. לנין לא השתתף באותה ישיבה והתנגד לעצם ההשתתפות בה. במכתב ל„פראבדה“ כתב לנין, שצידד ב„סירוב עקרוני מצד הבולשביקים להשתתף בישיבה זו תוך הגשת הכרזה בכתב: איננו משתתפים בשום התייעצויות בנוגע בשאלות כאלו (איסור הפגנות).“ ראה: לנין, כל הכתבים, כ' 32, עמ' 334.

77. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 32, עמ' 194.

78. *Los-von-der-Kirche-Bewegung* (התנועה להפרדה מהכנסייה)

קיבלה אופי המוני בגרמניה שלפני מלחמת־העולם הראשונה. בסוציאל־דמוקרטיה הגרמנית התנהל ויכוח על יחסה של המפלג־גה אל תנועה זו והובעה הדעה, שעליה להיות נייטרלית ולאסור על חבריה לנהל תעמולה אנטידתית ואנטיכנסייתית בשם המפלגה.

79. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 22, עמ' 197.

80. הערכותיו של לנין לגבי המשכורות האפשריות נקובות ברובלים של נייר של המחצית השנייה של 1917.

81. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 22, עמ' 198.

82. שם.

83. לאסאליסטים — חסידי הסוציאליסט הזעיר-בורגני הגרמני פ' לאסאל — חברי ברית הפועלים הגרמנית הכללית שנוסדה ב־1863. המאבק לזכות הבחירה הכללית הוכרזה כמצעה המדיני של הברית, ואילו הקמת אגודות יצרניות של פועלים בסבסוד ממלכתי — כמצע כלכלי. לאסאל ותומכיו תמכו במדיניות של מעצמה רבתי שהייתה נקוטה בידי ביסמארק.

84. מארקס ואנגלס, כתבים כ' 22, עמ' 417/8.

85. הכוונה לוועידה ה־2 של מפלגת הפועלים הסוציאלי־דמוקרטית הרוסית שהתקיימה בקיץ 1903 תחילה בבריסל ולאחר מכן בלונדון. הוועידה אישרה מצע ותקנון ובחרה את המוסדות המרכזיים של המפלגה.

ויכוח מר התנהל בוועידה על המצע ובפרט בנוגע בדיקטטורת הפרולטריון. הוועידה דחתה את טענות האופורטוניסטים וקיבלה את דעתו של לנין, שהמאבק לדיקטטורת הפרולטריון הוא תפקידה בהא הידיעה של מפלגת מעמד הפועלים. זה קרה בפעם הראשונה בתולדות תנועת הפועלים הבינלאומית אחרי מותם של מארקס ואנגלס.

ויכוח נוסף התנהל בנוגע בתקנון, בסעיף הראשון שלו. לנין ותומכיו דרשו לקבוע, כי החברות במפלגה מותנית לא רק בהכרה במצע ובתמיכה החומרית, אלא גם בהשתתפות האישית באחד מארגוני המפלגה. ואילו מארטוב הציע ניסוח שונה: סיוע אישי סדיר למפלגה בהדרכה של ארגון מארגוני המפלגה. ניסוחו של מארטוב, שהקל על יסודות בלתי־יציבים להיכנס במפלגה, אושר ברוב קטן.

כך אירע הפילוג בין המארקסיסטים העקביים בראשותו של לנין שקיבלו את הרוב בבחירות למוסדות המרכזיים של המפלגה לבין ה"מתונים" — תומכיו של מארטוב.

מאז כונו תומכיו לנין בשם "בולשביקים" (רוב ברוסית) ותומכיו של מארטוב — "מנשביקים" (מיעוט ברוסית).

- „הבולשביזם — כתב לנין — קיים כזרם של מחשבה מדינית וכמפלגה מדינית מאז 1903“.
86. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 22, עמ' 199.
87. שם, כ' 19, עמ' 15—32.
88. שם, עמ' 3—9.
89. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 19, עמ' 28.
90. שם.
91. מארקס ואנגלס „מניפסט המפלגה הקומוניסטית“, בהוצ' „עיון“, עמ' 53.
92. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 17, עמ' 340.
93. שם, כ' 19, עמ' 7.
94. שם, עמ' 20.
95. שם, עמ' 21.
96. שם.
97. שם, כ' 19, עמ' 21.
98. שיילוק — דמות מ„הסוחר מוונציה“ לשקספיר: מלווה בריבית אכזר וקשוח.
99. בכתב-היד של הספר „המדינה והמנהפכה“ שבגנוך המרכזי של המפלגה הערה זו אינה קיימת. בעמ' 68 של כתב-היד מוזכרת הערה שבעמ' 68/א. נראה שהעמוד הזה אבד.
100. ועידת האג של האינטרנציונל הראשון נערכה בימים 2—7 בספטמבר 1872. מארקס ואנגלס פעלו רבות בהכנת הוועידה ובהנהגתה. ההחלטות שאושרו בוועידה זו היו בבחינת נצחון המארכסיזם במאבק להקמת מפלגות פרולטריות ובמאבק ביסודות העויינים את מעמד הפועלים. האנרכיסטים באקזנין וגיום הוצאו משורות האינטרנציונל.
101. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 22, עמ' 91.
102. „זאריה“ — תקופון מדיני-מדעי מארקסיסטי שיצא-לאור (ברוסית) ב־1901/2 בגרמניה. „זאריה“ מתח ביקורת על הרווי-זיונים הבינלאומי והרוסי, פרסם אי-אלו עבודות של לנין ושל פלכאנוב.
103. הכוונה לוועידה הסוציאליסטית החמישית של האינטרנציונל ה־2 שנערכה בפאריס ב־23—27 בספטמבר 1900. בשאלה העיקרית — כיבוש השלטון המדיני והבריתות עם המפלגות הבור-

גניות — אישרה הוועידה את ההחלטה חסרת העקרונות שהוצעה על-ידי קאוטסקי, אשר על פיה הותר לסוציאליסטים להשתתף בממשלות בורגניות.

פלכאנוב מתח ביקורת חריפה על החלטה זו (ב„זאריה“ מס' 1, מאפריל 1901).

104. „מניפסט המפלגה הקומוניסטית“, עמ' 10 בהוצאת „עיון“ מ-1979.

105. ברנשטיינאדה, ברנשטייניזם, על שמו של א' ברנשטיין — זרם אופורטוניסטי, עיין את המארקסיזם בסוציאל-דמוקרטיה הי-בינלאומית.

בשנים 1896/8 פרסם ברנשטיין בבטאון העיוני של הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית „Die Neue Zeit“ („זמנים חדשים“) שורת מאמרים בהם ערך רוויזיה של היסודות הפילוסופיים, הכלכליים והמדיניים של המארקסיזם המהפכני: „שלל את האפשרות לבסס את הסוציאליזם באופן מדעי ולהוכיח, מנקודת ראותה של התפיסה המטריאליסטית של ההיסטוריה, שהוא הכרחי ושאינו מנוס ממנו; שלל את עובדת העוני הגדל, הפרולטריוציה והחרפת הסתירות הקפיטליסטיות; הכריז שאין ממש בעצם תפיסת, המטרה הסופית ודחה באופן החלטי את רעיון דיקטטורת הפרולטריון; שלל את הניגוד העקרוני בין הליברליזם לבין הסוציאליזם; שלל את תיאור-ריית המאבק המעמדי...“ (לנין, כל הכתבים, כרך 6, עמ' 7).

השמאל בסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית פתח במאבק בברנש-טיין, ואילו האגף האופורטוניסטי, הימני, צידד בו.

הברנשטייניזם הוקע בוועידות המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הי-גרמנית שנערכו בשטוטגראט (באוקטובר 1898), בהאנובר (באוק-טובר 1899) ובליבק (בספטמבר 1901). אולם המפלגה לא הסתייגה ממנו משום עמדתם הפייסנית של מרבית ראשי המפלגה.

הברנשטייניזם זכה בתמיכת היסודות האופורטוניסטיים שבמפ-לגות האחרות של האינטרנציונל השני, לרבות רוסיה. רק הבולשביקים עם לנין בראש ניהלו מאבק החלטי ועקבי בברנשטייניזם ובחסידיו.

106. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 8, עמ' 204.

107. „מניפסט המפלגה הקומוניסטית“, עמ' 10 בהוצ' „עיון“,

1979.

108. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 8, עמ' 204.
109. החוברת הזאת פורסמה ברוסית רק ב-1918.
110. מארקס ואנגלס, כתבים, כ' 7, עמ' 252.
111. שם, כ' 17, עמ' 342.
112. הכוונה לספרם של ס' וב' וב, „הטרייד-יוניונים האנגלי, העיון והמעש“.
113. „מניפסט המפלגה הקומוניסטית“, עמ' 53 בהוצ' „עיון“, 1979.
114. — „Sozialistische Monatshefte“ ירחון, בטאונס העיקרי של האופורטוניסטים הגרמניים ובטאונס של הרוויזיוניזם הבינלאומי, יצא-לאור בברלין בשנים 1897—1933.
115. הז'ורסיסטים — תומכי ז'אן ז'ורס, מראשי התנועה הסוציאליסטית הצרפתית והבינלאומית. ז'ורס נאבק לדמוקרטיה, לחירויות העם, לשלום, בדיכוי האימפריאליסטי ובמלחמות כיבוש. אולם הוא ותומכיו ערכו רוויזיה של תפיסות היסוד של המארקסיזם. דעתם הייתה, כי הסוציאליזם ינצח לא בדרך מאבקו המעמדי של הפרולטריון, אלא כתוצאה מ„שגשוג הרעיון הדמוקרטי“. הם הטיפו שלום-בית בין מדכאים למדוכאים, תמכו באשליות פרודון, כי הקואופרציה עשויה בתנאיי הקפיטליזם לסייע למעבר ההדרגתי אל הסוציאליזם.
- מאבקו של ז'ורס לשלום ובסכנת המלחמה עורר את שנאת הבורגנות האימפריאליסטית, והוא נרצח ערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה. אשר לז'ורסיסטים, הם תמכו בגלוי במלחמה האימפריאליסטית והתייצבו בעמדות הסוציאלי-שוביניות.
116. המפלגה הסוציאליסטית האיטלקית — נוסדה ב-1892. הייתה שסועה מלכתחילה בין הזרמים האופורטוניסטי והמהפכני. ב-1912 בוועידה שנערכה ברגיו אמיליה הוצאו הרפורמיסטים הגלויים (בונומי, ביסולאטי ועוד) משורות המפלגה. אחרי שפרצה מלחמת העולם הראשונה דגלה המפלגה בנייטרליות. בדצמבר 1914 הוצאו מהמפלגה הרנגאטים מוסוליני ואחרים שצידדו במדיניות האימפריאליסטית של הבורגנות ובכניסת איטליה במלחמה. אחרי שאיטליה הצטרפה במאי 1915 לארצות ההסכמה, התהוו במפלגה שלושה זרמים: 1. האגף הימני שעזר לבורגנות בניהול המלחמה; 2. המרכז שהקיף את מרבית החברים ודגל בסיסמה „לא להשתתף

במלחמה ולא לחבל"; 3. השמאל שהתנגד למלחמה, אך לא השכיל לארגן מאבק עקבי בה. השמאל לא הבין שהכרחי להפוך את המלחמה האימפריאליסטית למלחמת אזרחים ולהינתק לחלוטין מהרפורמיסטים.

הסוציאליסטים האיטלקיים ערכו ב-1914 כינוס משותף עם הסוציאליסטים השווייצריים והשתתפו בכינוסים הסוציאליסטיים הבינלאומיים בעימרוואלד ב-1915 ובקינטאל ב-1916.

117. מפלגת העבודה הבלתי-תלויה של אנגליה (Independent Labor Party) — ארגון רפורמיסטי שקם ב-1893 בשעת גאותם של מאבק השביתות ושל התנועה לאי-תלות מעמד הפועלים האנגלי במפלגות הבורגניות. בראשה עמדו קייר הארדי וראמוזי מק-דונלד. המפלגה דגלה תמיד בעמדות רפורמיסטיות. עם פרוץ מלחמת-העולם הראשונה פרסמו ה"בלתי-תלויים" גילויי-דעת נגד המלחמה, אך עד מהרה התייצבו בעמדות סוציאל-שוביניות.

118. לנין, כל הכתבים כ' 30, עמ' 123.

רשימת שמות

אוקסנטייב (Авксентьев) ניקולאי, (1878—1943) מראשי מפגת הסוציאל מהפכנים. בימי מלחמת העולם הראשונה סוציאל-שוביניסט מובהק. אחרי מהפכת פברואר יו"ר הוועה"פ של הסובייט הכל-רוסי של צירי האיכרים; שר-הפנים בממשלה הזמנית הקואליציונית ה-שנייה. אחרי מהפכת אוקטובר ארגן מרידות אנטימהפכניות. ערך גלות והמשיך גם בחו"ל להיאבק בשלטון הסובייטי.

באקונין, מיכאיל, (1814—1876), מראשי האנרכיזם. החל ב-1840 חי בחו"ל. השתתף במהפכת 1848/9 בגרמניה. היה חבר באינטרנציונל הראשון, בו פעל כאוייבו המושבע של המארקסיזם. באקונין שלל מדינה כלשהי, לרבות את דיקטטורת הפרולטריון; לא הבין את תפקידו ההיסטורי-עולמי של הפרולטריון, התנגד להקמת מפלגה מדינית עצמאית של מעמד הפועלים. ב-1872 הוצא משורות האינטרנציונל בעוון פעילות פלגנית.

בבל, (Bebel), (אוגוסט, 1840—1913), מראשי הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית ותנועת הפועלים הבינלאומית; חבר האינטרנציונל הראשון. ב-1869 ייסד יחד עם ו' ליבקנכט את מפלגת הפועלים הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית. גאבק ברפורמיזם וברוויזיוניזם בשורותיה. נבחר פעמים רבות לרייכסטאג.

ביסמארק, אוטו, (1815—1898), מדינאי פרוסי וגרמני. מטרתו העיקרית הייתה לאחד את גרמניה, "בדם ובברזל" בהנהגת פרוסיה. קאנצלר גרמניה החל ב-1871. ניצח משך 20 שנה על מדיניות-הפנים והחוץ של גרמניה לטובת בעלי-האחוזות תוך הבטחת ברית ביניהם לבין הבורגנות הגדולה. ב-1878 העביר חוק לשעת-חירום נגד הסוציאליסטים, אך נאלץ לוותר עליו בלחץ ההמונים ב-1890 ובו בשנה פוטר על-ידי הקיסר ויל-הלם השני. נסיונותיו של ביסמארק להשחית את תנועת הפועלים הגרמנית על-ידי דמגוגיה: הנהגת קופת-חולים שבכיל שכבות פועלים מסוימות לא נשאו פרי.

ביסולאטי (Bissolati), ליאונידא, (1857—1920), אחד ממייסדי המפלגה הסוציאליסטית האיטלקית ומנהיג אגפה הימני הקיצוני. פעמיים שימש עורך עתונה המרכזי, "אואונטי". מ-1897 חבר פרלמנט, ב-1912 הוצא משורות המפלגה והקים, מפלגה סוציאל-רפורמיסטית. בימי מל-

חמת-העולם הראשונה — סוציאל-שוביניסט. בשנים 1916—1918 שר בלי תיק.

בראנטינג (Branting), קארל, (1860—1925), מנהיג הסוציאל-דמוקרטיה השוודית, מראשי האינטרנציונל השני, אופורטוניסט. ב-1917 היה שר בממשלה הקואליציונית (הסוציאליסטית-הליברלית), תמך בהתערבות הצבאית נגד ברית-המועצות. ב-1920, ב-1921/23 וב-1924/5 עמד בראש ממשלות סוציאל-דמוקרטיות.

בראקה (Bracke), וילהלם, (1842—1880), סוציאליסט גרמני, מוציא-לאור ומוכר ספרים. אחד ממייסדי המפלגה הסוציאליסטית הגרמנית.

ברנשטיין (Bernstein), אדוארד (1850—1932), מנהיג האגף ה-אופורטוניסטי הקיצוני של הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית והאינטרנציונל השני. הוגה-דעות רוויזיוניסטי ורפורמיסטי. השתתף בתנועה הסוציאל-דמוקרטית החל בשנות ה-70. בשנים 1896/8 פרסם ב-"Die Neue Zeit" („זמנים חדשים“) סדרת מאמרים תחת הכותרת „בעיות הסוציאליזם“ שיצאו-לאור לאחר-מכן בצורת ספר: „תנאים מוקדמים לסוציאליזם“. בעבור זה זו ערך רוויזיה גלויה של האושיות הפילוסופיות, הכלכליות והמדעיות של המארקסיזם המהפכני. ברנשטיין הכריז, כי עיקר תפקידה של תנועת הפועלים הוא להשיג רפורמות לשיפור מצבם הכלכלי של הפועלים במשטר הקפיטליסטי. הוא ניסח את הסיסמה האופורטוניסטית: „התנועה היא הכל, המטרה הסופית אינה ולא כלום“. בימי מלחמת-העולם הראשונה היה צנטריסט, חיפה על הסוציאל-שוביניות במליצות אינטרנציונליסטיות. התנגד למהפכת אוקטובר ולמדינה הסובייטית.

ברשקו-ברשקובסקאיה (Брешко-Брешковская) יקאטרינה, (1844—1934), מראשי מפלגת הסוציאל-מהפכנים, של האגף ה-ימני הקיצוני שלה. התחילה בפעילות המדינית בשנות ה-70. נאסרה והוגלתה לא אחת. אחרי מהפכת פברואר 1917 תמכה בממשלה הזמנית. תמכה בהמשך המלחמה האימפריאליסטית. אחרי מהפכת אוקטובר נאבקה בשלטון הסובייטי. ב-1919 יצאה לארה"ב, גיהלה מסע עלילות נגד בר-ה"מ, צידדה בהתערבות מחודשת נגדה.

גד (Guesde), ז'יל, (1845—1922). מראשי התנועה הסוציאליסטית בצרפת והאינטרנציונל השני. ב-1901 — ממייסדי המפלגה הסוציאליסטית הצרפתית. עשה רבות להפצת רעיונות המארקסיזם בצרפת. גד התנגד למדיניות הימין הסוציאליסטי, אך סטה סטיות כיתתיות

עיוניות וטקטיות. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה היה לסוציאלי-שו-
ביניסט והצטרף לממשלה הבורגנית. ב-1920 לא הלך בוועידה שנערכה
בטור עם הרוב שהחליט על ההצטרפות לקומינטרן.

גה (Fe), א"י (מת ב-1919), אנרכיסט רוסי. אחרי מהפכת אוקטו-
בר צידד בשלטון הסובייטי. היה חבר בממשלה הסובייטית של קוקוז
הצפוני.

גראב (Grave), ז'אן, (1854—1939), סוציאליסט זעיר-בורגני צר-
פתי, הוגה-דעות אנרכיסטי. ערך בטאונים אנרכיסטיים "Le Révolté",
(„המרד"), „La Révolution", („המרד"). בימי מלחמת העולם הראשונה —
סוציאלי-שוביניסט.

דאויד (David), אדוארד, (1863—1930), מראשי האגף הימני של
הסוציאלי-דמוקרטיה הגרמנית. ממייסדי "Sozialistische Monatshefte"
(„ירחון סוציאליסטי"), בטאונים של האופורטוניסטים הגרמניים. ציר ב-
רייכסטאג החל ב-1903. ב-1919 חבר בממשלה הקואליציונית הגרמנית
הראשונה. ב-1919—1920 שר-הפנים. צידד בשאיפות הנקמניות של ה-
אימפריאליזם הגרמני, גילה יחס עויין לברה"מ. לנין אמר עליו, כי „כל
חיינו הוקדשו למלאכת ההשחתה של תנועת הפועלים לטובת הבורגנות".
דירינג (Dühring), אויגן, (1833—1921), פילוסוף וכלכלן גרמני,
הוגה-דעות זעיר-בורגני. דעותיו זכו בתמיכה של סוציאלי-דמוקרטים גר-
מניים מסויימים. אנגלס מתח עליו ביקורת בספרו „אנטי-דירינג". גם
לנין ביקר את דירינג ב„מטריאליזם ואמפיריוקריטיציזם" ובעבודות אחרות.
הגל (Hegel), גיאורג, (1770—1831), פילוסוף גרמני דגול —
אידיאליסטן אובייקטיבי, הוגה-דעות של הבורגנות הגרמנית. הגל פיתח
את הדיאלקטיקה פיתוח מעמיק וכל-צדדי ובוה זכותו ההיסטורית. הדיא-
לקטיקה שלו הייתה לאחד המקורות העיוניים של המטריאליזם הדיאלקטי.
אך הדיאלקטיקה של הגל הייתה אידיאליסטית, קשורה הדוקות במערכת
הפילוסופית השמרנית, המטאפיסית שלו.

האינדמן (Hyndman), הנרי, (1842—1921), סוציאליסט-רפורמיסט
אנגלי. ב-1881 ייסד את הפדרציה הדמוקרטית שהפכה ב-1884 לפדרציה
הסוציאלי-דמוקרטית. בשנים 1900—1910 חבר הלשכה הסוציאליסטית
הבינלאומית. יצא את המפלגה הסוציאליסטית הבריטית, לאחר שוועידת
המפלגה גינתה אותו בגין עמדתו הסוציאלי-שובינית כלפי המלחמה האימ-
פריאליסטית. אויבה של מהפכת אוקטובר.

הנדרסון (Henderson), ארתור, (1863—1935), מראשי מפלגת

הלייבור ותנועת האיגודים המקצועיים האנגלית. בימי מלחמת העולם הראשונה — סוציאל-שוביניסט. כיהן כשר בממשלות הקואליציוניות של אסקוויט ושל לויד-ג'ורג'. ב-1919 אחד ממארגני האינטרנציונל השני של ברן. ב-1923 יו"ר הוועה"פ שלו. השתתף לא אחת בממשלות בורגניות. **ואידמאייר** (Weydmeyer), יוזף (1818—1866) — פעיל חשוב בתנועת הפועלים הגרמנית והאמריקאית, ידידם של מארקס ואנגלס. בהשפעתם עבר מעמדות „הסוציאליזם האמיתי“ אל הקומוניזם המדעי. השתתף במהפכת 1848/9 בגרמניה. אחרי תבוסתה הגר ל"ארה"ב. השתתף כאן במלחמת האזרחים בצד הצפון. הלוחץ ההפצה של רעיונות המארקסיזם בארה"ב.

ואנדרוולדה (Vandervelde), אמיל, (1866—1934) — ראש מפלגת העבודה הבלגית, יו"ר הלשכה הסוציאליסטית הבינלאומית של האינטרנציונל השני, אופורטוניסט קיצוני. בימי מלחמת העולם הראשונה — סוציאל-שוביניסט, שר בממשלה בורגנית. אויבה של מהפכת אוקטובר, צידד באופן פעיל בהתערבות החמושה נגד ברה"מ. עשה רבות לשיקום האינטרנציונל הסוציאליסטי. התנגד בתוקף להקמת חזית אנטיפשיסטית מאוחדת של הקומוניסטים והסוציאליסטים.

וב (Webb) ביאטריס (1858—1943) — פעילה אנגלית ידועת-שם. **וב** (Webb) סידני (1859—1947) — פעיל אנגלי ידוע-שם, רפורמיסט. יחד עם רעייתו, ביאטריס כתב שורת עבודות על תולדות תנועת הפועלים הבריטית. הוגה-דעות של הבורגנות הזעירה והאריסטוקרטית הפועלית. ממייסדי האגודה הפאביאנית הרפורמיסטית. סוציאל-שוביניסט בימי מלחמת-העולם הראשונה. היה שר. רחש אהדה לברית-המועצות.

ז'ורס (Jaurès), ז'אן (1859—1914) — עסקן חשוב של התנועה הסוציאליסטית הצרפתית והבינלאומית. חבר פרלמנט. מייסדו ועורכו הראשון של "L'Humanité" ז'ורס דגל בדמוקרטיה, בחירויות העם, בשלום; התנגד לדיכוי האימפריאליסטי ולמלחמות-כיבוש. היה משוכנע, כי רק הסוציאליזם ישים קץ למלחמות ולדיכוי הקולוניאלי; אך מאידך גיסא גרס, כי הסוציאליזם ינצח לא בדרך המאבק המעמדי של הפרולטריון, אלא כתוצאה מ„שגשוג הרעיון הדמוקרטי“.

מאבקו של ז'ורס לשלום, בסכנת המלחמה ההולכת-וקרבה עורר את שנאת הבורגנות האימפריאליסטית, והוא נרצח בידי שכיר הריאקציה ערב פריצתה של מלחמת העולם הראשונה.

זנזנוב, ולאדימיר (1880—1953), מראשי מפלגת הסוציאל-מהפ-

כנים. חסיד ההגנה בימי מלחמת העולם הראשונה. אחרי מהפכת אוקטובר — גולה לבן ואוייב השלטון הסובייטי.

טוגאן-באראנובסקי, מיכאיל (1865—1919) — כלכלן בורגני רוסי. בשנות ה־90 היה „מארקסיסט חוקי“. בימי מהפכת 1905/7 חבר במפלגת הקאדטים המלוכנית-הליברלית. אחרי מהפכת אוקטובר פעיל של המהפכה הנגדית, שר האוצר בראדה האוקראינית הבורגנית.

טוראטי (Turati), פיליפו, (1857—1932) — מראשי המפלגה הסוציאליסטית האיטלקית, מנהיג אגפה הימני, הרפורמיסטי. בימי מלחמת העולם הראשונה היה צנטריסט. רחש איבה למהפכת אוקטובר.

טרווס (Treves), קלאודיו, (1868—1933), מראשי האגף הרפורמיסטי של המפלגה הסוציאליסטית האיטלקית. בימי מלחמת העולם הראשונה — צנטריסט. רחש איבה למהפכת אוקטובר.

לאסאל (Lassalle), פרדינאנד, (1825—1864), סוציאליסט זעיר-בורגני גרמני. אבי אחת הצורות של האופורטוניזם בתנועת הפועלים הגרמנית. הלאסאליסטים קיוו, כי יוכלו לכונן „מדינת-עם חופשית“ בדרך של תעמולה למען זכות הבחירה הכללית, של כינון אגודות ייצור מסובסדות בידי המדינה שנשלטה על-ידי בעלי האחוזות. מדיניותם האופורטורניסטית הפריעה לפעולת האינטרנציונל הראשון, להתפתחות התודעה המעמדית אצל הפועלים. אבות המארקסיזם מתחו ביקורת חריפה על דעותיהם של הלאסאליסטים.

לג'ין (Legien), קארל, (1861—1920) — סוציאל-דמוקרט ימני גרמני, רויזוניסטי, מראשי האיגודים המקצועיים הגרמניים. בימי מלחמת העולם הראשונה סוציאל-שוביניסט קיצוני, תמך במדיניות הבורגנות, נאבק בתנועה המהפכנית של הפרולטריון.

לוקסמבורג, רוזה, (1871—1919) — מנהיגה דגולה של תנועת הפועלים הבינלאומית, מראשי האגף השמאלי של האינטרנציונל השני. ממייסדי המפלגה הסוציאל-דמוקרטית של פולין. נאבקה בלאומנות בקרב תנועת הפועלים הפולנית. החל ב־1897 פעלה בקרב הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית, נאבקה בברנשטייניזם. השתתפה במהפכה הרוסית הראשונה בווארשה.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה התייצבה בעמדה אינטרנציונליסטית. מיוזמי ארגון „ספארטאקוס“. אחרי מהפכת נובמבר 1918 בגרמניה, הייתה ממייסדי ומראשי המפלגה הקומוניסטית של גרמניה. נרצחה באופן חיתתי בינואר 1919. לג'ין העריך מאוד את ר' לוקסמבורג.

ליבקנכט (Liebknecht), וילהלם, (1826—1900), פעיל דגול של תנועת הפועלים הגרמנית והבינלאומית, ממייסדי המפלגה הסוציאל-דמו-קרטית הגרמנית וראשיה. החל ב-1875 ועד סוף חייו חבר הוועה"מ של המפלגה והעורך האחראי של בטאוניה המרכזי "Vorwaerts", ("קדימה"). נבחר לאחת לרייכסטג והשכיל לנצל בימה זו להקעת מדיניות-הפנים והחוץ של האימפריאליזם הגרמני. נכלא לא אחת בגין פעילותו המהפכנית.

ליבקנכט (Liebknecht), קארל, (1871—1919), בנו של וילהלם ליבקנכט — מראשי תנועת הפועלים הגרמנית והבינלאומית. פעל רבות נגד האופורטיניזם והמיליטריזם. בימי מלחמת העולם הראשונה התנגד למלחמה ולתמיכה בממשלת הקיסר. ב-2 בדצמבר 1914 היה הציר היחיד בכל הרייכסטג שהצביע נגד תקציב המלחמה. מראשי "ספארטאקוס". נשפט לעבודת פרך ב-1916 ב"עוון" התעמולה האנטימיליטריסטית. בימי מהפכת נובמבר 1918 עמד בראש — יחד עם ר' לוקסמבורג — של חיל-החלוץ המהפכני של פועלי גרמניה. ערך "Die Rote Fahne" ("הדגל האדום"). ממייסדי ומראשי המפלגה הקומוניסטית של גרמניה. נרצח באו-פן חיותי בינואר 1919.

מונטסקייה (Montesquieu), שארל, (1689—1755), סוציולוג, כל-כלן וסופר בורגני צרפתי דגול. נציג ההשכלה הבורגנית במאה ה-18, הוגה-דעות חסיד המלוכה החוקתית.

מילייראן (Millerand), אלכסנדר, (1859—1943) — מדינאי צר-פתי. בשנות ה-90 הצטרף לסוציאליסטים ועמד בראש האגף האופורטוניסטי. ב-1899 שר בממשלה הריאקציונית של ואלדק-רוס, שיתף בה פעולה עם תליין הקומונה הפאריסאית, הגנרל דה-גאליפה. ב-1904 הוצא משורות המפלגה הסוציאליסטית הצרפתית. אחרי מהפכת אוקטובר נמנה על מארגני ההתערבות החמושה האנטיסובייטית. נשיא צרפת בשנים 1920—1924. אחרי שהמפלגות הבורגניות השמאליות ניצחו בבחירות ב-1924, סירבו לשתף פעולה אתו והוא נאלץ להתפטר.

מיכאילובסקי (Михайловский), ניקולאי (1842—1904), הוגה דעות ליברלי, מבקר ספרותי ופילוסוף-פוזיטיוויסט. ב-1892 ניהל מאבק נמרץ במארקסיסטים. אשר לביקורתו של לנין על מיכאילובסקי, ראה "מהם ידידי העם" וכיצד נאבקים המה בסוציאל-דמוקרטים? ויצירות אחרות.

מרינג (Mehring), פראנץ, (1846—1919) — מראשי האגף השמאל-לי של הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית. נמנה על עורכי "Die Neue Zeit", ("זמנים חדשים"), הבטאון העיוני של המפלגה. נאבק באופן פעיל באו-

פורטוגזים וברפורמיזם בקרב האינטרנציונל השני, גינה את הקאוטסקיזם, אך טעה יחד עם אנשי שמאל אחרים שחששו מפני הקרע הארגוני בינם לבין האפורטוניסטים. בהיותו אינטרנציונליסט עקבי בירך על המהפכה הסוציאליסטית הגדולה של אוקטובר. מראשי „ספארטקוס“, מילא תפקיד חשוב בכינון המפלגה הקומוניסטית של גרמניה.

סאמבא (Sembat), מארסל, (1862—1922) — מהמנהיגים הרפורמיסטיים של המפלגה הסוציאליסטית הצרפתית. ציר בבית הנבחרים החל ב־1893. בימי מלחמת העולם הראשונה — סוציאל־שוביניסט. שר העבודות הציבוריות מאוגוסט 1914 עד ספטמבר 1917 ב„ממשלת ההגנה הלאומית“ האימפריאליסטית של צרפת. בפברואר 1915 השתתף בכינוס הסוציאליסטים של ארצות ההסכמה (Entente) שנערך בלונדון כדי לאחדם על יסוד המצע הסוציאל־שוביני.

סטאונינג, תרוואלד, (1873—1942), מדינאי דני, מבין המנהיגים הימניים של הסוציאל־דמוקרטיה הדנית ושל האינטרנציונל השני. החל ב־1910 יו"ר מפלגתו וסיעתה בפרלמנט. סוציאל־שוביניסט בימי מלחמת העולם הראשונה, ב־1916—1920 שר בלי תיק בממשלה הבורגנית ולאחר מכן ראש הממשלות הסוציאל־דמוקרטית והקואליציוניות שקמו בארצו.

סטרווה (Струве), פיטר, (1870—1944) — כלכלן בורגני ומראשי מפלגת הקאדטים המלוכנית. בשנות ה־90 „מארקסיסט חוקי“. פרסם „תוספת“ ו„ביקורת“ על משנתו הכלכלית והפילוסופית של מארקס. הוגה־דעות של האימפריאליזם הרוסי. אחרי מהפכת אוקטובר אויב מושבע של השלטון הסובייטי. היה שר בממשלתו האנטימהפכנית של הגנרל וראנגל, מפקדה האחרון של הגווארדיה הלבנה.

ספנסר (Spencer), הרברט, (1820—1903) — פילוסוף, פסיכולוג וסוציולוג אנגלי, ממייסדי האסכולה של החברה האורגנית. החיל את המשנה הביולוגית בדבר המאבק לקיום על תולדות האנושות, וזאת כדי להצדיק את אי־השוויון בחברה. דעותיו הריאקציוניות של ספנסר הפכוהו להוגה־הדעות האהוד ביותר של הבורגנות האנגלית.

סקובלב (Скобелев), מאטוויי (1885—1939) — סוציאל־דמוקרט (מנשביק) מאז 1903. בימי מלחמת העולם הראשונה — צנטריסט. אחרי מהפכת פברואר הדמוקרטית־הבורגנית של 1917 — סגן יו"ר הסובייט הפטרורגדי; בחודשי מאי־אוגוסט 1917 — שר העבודה בממשלה הזמנית הבורגנית. אחרי מהפכת אוקטובר נטש את המנשביקים; עבד בקומיסריון העממי לסחר־חוץ; ב־1932 הצטרף למפלגה הקומוניסטית.

פאלצ'ינסקי (Пальчинский), (מת ב-1930) — מהנדס, ארגן את טרסט הפחם הרוסי, היה קשור בבנקים הרוסיים. אחרי מהפכת פברואר 1917 סגן-שר המסחר והתעשייה בממשלה הזמנית הבורגנית. יום פגוע לות חבלה של אילי התעשייה הרוסיים. מפקד ההגנה על ארמון החורף ביום מהפכת אוקטובר. לאחר מכן ארגן פעולות חבלה נגד התעשייה הסובייטית.

פאנקוק (Pannekoek), אנטוני, (1873—1960) — סוציאל-דמוקרט שמאלי הולנדי. החל ב-1910 היה קשור הדוקות בסוציאל-דמוקרטים השמאליים הגרמניים. בימי מלחמת העולם הראשונה — אינטרנציונליסט; השתתף ב-"Vorbote", ("המבשר"), הבטאון העיוני של השמאל הצימר-וואלדי. ב-1918—1921 חבר במפלגה הקומוניסטית של הולנד; השתתף בעבודת הקומינטרן; נקט עמדה על-שמאלית, כיתחית. ב-1921 יצא את המפלגה ונטש את הפעילות המדינית.

פוטרוסוב (Потресов), אלכסנדר (1864—1934) — מראשי המגש-ביקים. הוגה-הדעות של החסלנים בשנות הריאקציה (שאחרי 1905) והגאות המהפכנית החדשה. סוציאל-שוביניסט בימי מלחמת-העולם הראשונה. אחרי מהפכת אוקטובר הגר לחו"ל, אויבה של ברה"מ.

פומיאלובסקי (Помяловский), ניקולאי (1835—1863) — סופר דמוקרטי רוסי. תקף ביצירותיו את אושיות המשטר הביורוקרטי-הצארי. גורקי העריך מאוד את פומיאלובסקי.

פלכאנוב (Плеханов), גיאורגי, (1856—1918) — עסקן חשוב של תנועת הפועלים הרוסית והבינלאומית. היה ראשון שהפיץ את רעיונות המארקסיזם ברוסיה. יסד ב-1883 בז'נבה את הארגון המארקסיסטי הרוסי הראשון. נאבק ברוויזיוניזם בשורות תנועת הפועלים הבינלאומית. אחרי הוועידה השנייה (ב-1903) של הסוציאל-דמוקרטיה הרוסית דגל בהתפייסות עם האופורטוניסטים והצטרף לבסוף אל המגשביקים.

בשנות הריאקציה התייצב נגד הרוויזיוניזם נוסח מאך (Mach) ונגד החסלנים. סוציאל-שוביניסט בימי מלחמת העולם הראשונה. אחרי מהפכת פברואר חזר לרוסיה ועמד בראש המגשביקים הימניים הקיצוניים. התייחס בשלילה אל מהפכת אוקטובר, בסוברו כי רוסיה טרם בשלה לסוציאליזם. לא נתן ידו למאבק בשלטון הסובייטי.

לנין העריך מאוד את עבודותיו הפילוסופיות של פלכאנוב, עם שביקר אותו בחריפות בגין סטיותיו מהמארקסיזם ושגיאותיו המדיניות.

פרודון (Proudhon), פייר, (1809—1865) — פובליציסט, כלכלן

וסוציולוג צרפתי, הוגה-דעות של הבורגנות הזעירה, מאבות האנרכיזם, סדר-דפוס על פי מקצועו. ב-1840 פרסם ספר: „הקניין מהו?” חלום של פרודון היה להנציח את הקניין הפרטי הזעיר. הציע להקים „בנק עממי” שסייע לפועלים, על-ידי „אשראי חנים”, לרכוש אמצעי-ייצור ולהפוך לבעלי מלאכה. פרודון דגל ב„חיסול המדינה” בדרכי שלום, התנגד למאבק המעמדי. מארקס מתח ביקורת קטלנית על פרודון בספרו „דלות הפילוסופיה”. ב-1848 נבחר לאספה המכוננת, גינה את מאבקהם המהפכניים של הפועלים ותמך בהפיכה מה-2 בדצמבר 1851 שביצע לואי בונאפארט ואשר בעקבותיה הוקמה בצרפת הקיסרות השנייה.

צרטלי (Церетели), איראקלי (1882—1959) — מראשי המנשבי-קים. בימי מלחמת העולם הראשונה — צנטריסט. אחרי מהפכת פברואר 1917 — חבר הוועה"פ של הסובייט הפטרורגדי. במאי 1917 שר הדואר והמברקה בממשלה הזמנית הבורגנית; ביולי 1917 — שר הפנים, אחד מיוזמי הרדיפות הפוגרומיסטיות נגד הבולשביקים. אחרי מהפכת אוקטובר בר — מראשי הממשלה המנשביקית האנטימהפכנית של גרוזיה. אחרי נצחון השלטון הסובייטי בגרוזיה הגר לחו"ל.

צ'רנוב (Чернов), ויקטור, (1876—1952) — מראשי מפלגת הסוציאל-מהפכנים. בימי מלחמת העולם הראשונה איש שמאל מה-שפה לחוץ, סוציאל-שוביניסט למעשה. ב-1917 היה שר החקלאות בממשלה הזמנית הבורגנית, דיכא באכזריות את האיכרים שהשתלטו על אדמות בעלי-האחוות. אחרי מהפכת אוקטובר ארגן מרידות אנטיסובייטיות. ב-1920 הגר לחו"ל והמשיך שם בפעילותו האנטיסובייטית.

קוגלמן, לודוויג, (1830—1902) — סוציאל-דמוקרט גרמני, ידידו של מארקס. השתתף במהפכת 1848/9 בגרמניה. חבר האינטרנציונל הראשון. סייע להפצת „הקפיטל”. בשנים 1862—1874 ניהל התכתבות עם מארקס, מסר לו ידיעות על המצב בגרמניה.

קאוטסקי, קארל, (1854—1938) — מראשי הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית והאינטרנציונל השני. מארקסיסט בראשית דרכו. הפך לאחר מכן לרנגאט, להוגה-דעות של הצנטריזם (קאוטסקיזם), זו הצורה המסורתית ביותר והמזיקה ביותר של האפורטוניזם.

השתתף בתנועה הסוציאליסטית החל ב-1874. דעותיו דאו היוו תע-רובת של לאסאליזם, של אנרכיזם ושל ניאומאלתוסיאניזם. ב-1881 הכיר את מארקס ואת אנגלס ועבר בהשפעתם למארקסיזם. היו לו כבר אז תגודות אפורטוניסטיות, דבר שזיכה אותו בביקורת חריפה מצד מארקס

ואנגלס. כתב אי-אלה עבודות שמילאו תפקיד חיובי בהפצת המארקסיזם, עם שלא היו נטולות שגיאות. ב-1910/1 עובר לעמדות אפורטור-ניסטייות. בימי מלחמת העולם הראשונה היה צנטריסט, חיפה על הסוציאליזם-שוביניזם בעזרת מליצות אינטרנציונליסטיות. אחרי מהפכת אוקטובר בר יצא בגלוי נגד המהפכה הפרולטרית, נגד דיקטטורת הפרולטריון ונגד השלטון הסובייטי.

קולב (Kolb), וילהלם, (1870—1918) — סוציאליזם-דמוקרט גרמני. אפורטוניסט ורוויזיוניסט קיצוני. בימי מלחמת העולם הראשונה — סוציאליזם-שוביניסט.

קורנליסן, כריסטיאן, אנרכיסט הולנדי, אנטימארקסיסט. בימי המלחמה האימפריאליסטית — שוביניסט.

קרופוטקין (Кропоткин), פיטר (1842—1921) — מראשי התנועה האנרכיסטית. היה כלוא במבצר פטרופאבלובסק, שממנו הצליח לברוח. שלל את תורת מארקס בדבר המאבק המעמדי ודיקטטורת הפרולטריון. בימי מלחמת העולם הראשונה — שוביניסט. ב-1917 חזר לרוסיה. ב-1920 שיגר מכתב אל פועלי אירופה בו הכיר במשמעותה ההיסטורית של מהפכת אוקטובר הסוציאליסטית וקרא לפועלים למנוע התערבות צבאית נגד ברית-המועצות. חיבר שורה של עבודות על נושאים גיאוגרפיים וגיאולוגיים.

קרנסקי (Керенский), אלכסנדר, (1881—1970), עורך-דין. סוציאליזם-מהפכני, ציר בדומא הרביעית. בימי מלחמת העולם הראשונה חסיד מושבע של ההגנה. אחרי מהפכת פברואר 1917 כיהן כשר המשפטים וכשר המלחמה בממשלה הזמנית ולאחר-מכן כראש-הממשלה וכמפקד העליון. אחרי מהפכת אוקטובר ניהל מאבק מזויין נגד השלטון הסובייטי, נמלט ב-1918 לחו"ל, לארה"ב ועסק שם בתעמולה נגד ברה"מ.

ראדק, (1885—1939) — השתתף בתנועה הסוציאליזם-דמוקרטית בגליציה, בפולין ובגרמניה מהתחלת המאה הזאת. בימי מלחמת העולם הראשונה התייצב בעמדה אינטרנציונליסטית, עם שהיו לו תנודות צנטריסטיות; בשאלת זכות האומות להגדרה עצמית לא הייתה לו עמדה נכונה. הצטרף לבולשביקים ב-1917. בימי חתימת השלום עם גרמניה היה „קומוניסט שמאלי“. החל ב-1923 פעל בקרב האופוזיציה הסרוקזיסטית והוצא בשל כך ב-1927 משורות המפלגה. הוחזר אליה ב-1930 והוצא שוב ממנה ב-1936 בגין פעילות אנטימפלגתית.

רובאנוביץ' (Рубанович), (1860—1920) — ממנהיגי הסוציאליזם-

מהפכנים. סוציאל-שוביניסט בימי מלחמת-העולם הראשונה. אחרי
 מהפכת אוקטובר — אויבו של השלטון הסובייטי.

רוסאנוב (Русаков), ניקולאי (1859—1939) — איש „נארודנאיה
 ווליה“, לימים סוציאל-מהפכן, נפגש עם אנגלס. ב-1905 חזר לרוסיה,
 ערך עתוני מפלגתו. לאחר מהפכת אוקטובר הגר לחו"ל.

רנודל (Renaudel), פייר (1871—1935) — ממנהיגיה הרפורמיס-
 טיים של המפלגה הסוציאליסטית של צרפת. עורך "L'Humanité" בשנים
 1914—1920. בימי מלחמת העולם הראשונה — סוציאל-שוביניסט. ב-
 1927 יצא את הנהגת המפלגה וב-1933 הוצא משורותיה. לאחר מכן
 ארגן את קבוצת הניאוסוציאליסטים.

שטירנר, פרידריך (1820—1895) — פילוסוף גרמני, מאבות האינ-
 דיווידואליזם הבורגני והאנרכיזם. בוקר לא אחת על-ידי מארקס ואנגלס.

שאיִדמן (Scheidemann) פיליפ (1865—1939) — אחד ממנהיגי
 האגף הימני הקיצוני, האופורטוניסטי של הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית,
 חבר הרייכסטאג החל ב-1903. ב-1911 חבר בהנהגת המפלגה. בימי
 מלחמת העולם הראשונה — סוציאל-שוביניסט שרוף. אחרי מהפכת נובמבר
 1918 יום תעמולה פוגרומיסטית נגד חברי „ספארטאקוס“. ב-1919 עמד
 בראש ממשלה קואליציונית, ארגן את הדיכוי העקוב מדם של תנועת
 הפועלים הגרמנית. לאחר מכן נטש את הפעילות המדינית.

מ ל ז

אנטגוניזם — צורה מצורות של סתירות המאופיינת על־ידי מאבק נטול־פשרה בין כוחות עויינים.

דרגה

דרגת התפתחות

הסברה

חוזק — שלב בסולם

חסלנים — זרם ימני בקרב הסוציאלי־דמוקרטיה הרוסית אשר דרכו הייתה מביאה את חיסול המפלגה העצמאית של מעמד־הפועלים.

כוח כפייה ממלכתי

לקטנות — ערבוב השקפות, רעיונות, עקרונות ותורות שאינם עולים בקנה אחד.

מיצב — קבוצה גדולה של אנשים, בעלי מעמד (סטטוס) חברתי מסויים בתצורות טרום־קפיטליסטיות (כגון אצולה, כמורה ועוד).

מיצבי

מרכז

רנגאט — אדם הנוטש את דעותיו ומתכחש להן.

סוציאלי־שוביניות — זרם או־פורטוניסטי, שוביני בקרב התנועה הסוציאלי־דמוקרטית שתמך בימי מלחמת העולם הראשונה במדיניות המלחמה של הבורגנות „שלו“.

פיקודנות

צנטריזם (צנטריסט), (חסיד) זרם „מרכזי“ בתנועה הסוציאלי־דמוקרטית הבינלאומית שפסח על שתי הסעיפים.

שוביניות — צורה של לאומנות, של התנשאות ואף שנאה כלפי עמים אחרים.

שלב

שלטון ממלכתי

תעמולה

תקופת התפתחות

Антагонизм	Antagonism	Antagonismus
Степень	Stage	Stufe
Стадия	Stadium	Stadium
Пропаганда	Propaganda	Propaganda
Степенька	Stage	Sprosse
Ликвидаторы	Liquidators	Liquidatoren
Государственная власть	State power	Staatsgewalt
Эклектицизм	Eclecticism	Eklektizismus
Сословие	Social estate	Stand
Сословный		Staendisch
Централизация	Centralisation	Zentralisation
Ренегат	Renegade	Renegat
Социал-шовинизм	Social-chauvinism	Sozial-Chauvinismus
Начальствование	Bossing	Vorgesetztenwesen
Центризм (центрист)	Centrism	Zentrismus
Шовинизм	Chauvinism	Chauvinismus
Этап	Stage	Etappe
Государственная власть	State power	Staatsmacht
Агитация	Agitation	Agitation
Фаза	Phase	Phase

